

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СРІПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

12

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 12 (453), December, 1985, Vol. XXXVIII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олесків, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1986 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл.
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр.
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор.

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 12 (453)

ГРУДЕНЬ, 1985

Річник XXXVIII

Зміст XII-ої книжки

Проблеми національного визволення

Євген Орловський: СТРАТЕГІЯ МОСКВИ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1411

Петро Одарченко: РУСИФІКАЦІЯ УКРАЇНИ І БОРІТЬБА ЗА РЯТУВАННЯ

УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ (Закінчення, 3) 1421

Ярослав Гайвас: ДОБА ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ (Продовження, 3) 1431

З міжнародного фронту боротьби

— ПРОТИРОСІЙСЬКИЙ ФРОНТ ВАКЛ (Комунікат Пресового Бюро АБН) 1447

Д-р Мирослав Харкевич: ВІДБУЛАСЯ ВІСІМНАДЦЯТА КОНФЕРЕНЦІЯ ВАКЛ 1449

Дарія Степаняк: УКРАЇНКИ НА ФРОНТІ БОРІТЬБИ В АФРИЦІ 1454

— ПРЕЗИДЕНТ РЕГАН СОЛІДАРИЗУЄТЬСЯ З ХОРОБРИМ НАРОДОМ УКРАЇНИ 1459

— ПРИВІТ КОНГРЕСОВІ ПАВНА ВІД СЕНАТОРА США АЛФОНСЕ Д'АМАТО 1459

— У ВЕЛИКЕ ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИСТИАНСТВА (Конференція ВАКЛ) 1460

— ЗАКОНОДАВЧА РЕЗОЛЮЦІЯ 1462

— У ВІДПОВІДЬ НА ЗНЕСЛАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ 1464

З дому неволі

— ЛИСТ УКРАЇНСЬКИХ ПАТРІОТІВ ДО РАДІО «СВОБОДА» 1465

— ЗАМІСТЬ ОСТАННЬОГО СЛОВА (В. Овсієнко) 1467

— КЛИМ СЕМЕНЮК 1467

— САМОСТІЙНИК 1472

— ХРОНІКА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ч. 9 1475

— В. ПОЛОВЧАК ВИГРАВ СПРАВУ У ВИЩОМУ СУДІ 1481

Василь Стус: НАДІ МНОЮ СИНЕ ВІКНО НЕБА — 1473; УСЕ ЖИТТЯ МОЄ В

ІНВЕНТАРІ — 1474.

Йосип Тереля: РІЗДВО — 1482; ГРАТА — 1482; ПРИЙДУ ДОДОМУ — 1483;

КОНІ — 1483; НЕНАЧЕ Й СВІТУ — 1484; ОКУПАЦІЯ — 1484.

Поезії

— МАЛА АНТОЛОГІЯ БІЛОРУСЬКОЇ ПОЕЗІЇ у перекладах Л. Полтави (Зак., 3)

Масей Сяднюк: Новий Рік — 1485. Небезпека — 1485. Сині очі — 1486.

Політична елегія — 1486.

Максим Танк: Сосна 1487

Роман Тармола: Білорусь 1488

Я. Юзновець: ПОЕМА (в 5 частинах) 1489

Спогади

о. Іван Музичка: З РІМІНІ ДО РИМУ 1492

Олександра Гоголь: СПОГАДИ ПРО МОЄ ПЕРЕБУВАННЯ В ТАБОРІ «ОСТАРБАЙТЕРІВ» 1508

Огляди

Володимир Мошинський: АНОТАЦІЇ ДО РЕЦЕНЗІЇ ВШ. ПАНА К. КРУПЬСЬКОГО НА
КНИЖКУ ГЕНРІ ТРОЯТА «ЖИТТЯ ГОГОЛЯ» (Закінчення, 3) 1522

— НЕКРОЛОГ: Сл. п. проф. д-р Богдан Лончина 1526

— ЗМІСТ ЖУРНАЛА «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ЗА 1985 РІК 1527

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

МОЛИТВА З НАГОДИ 1000-РІЧЧЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ

Небесний Отче, ми, сини й дочки українського народу, з глибини душі дякуємо Тобі за те, що Ти перед тисячу роками дав пізнати нашому українському народові свого Єдинородного Сина, Ісуса Христа і Його св. науку, та дозволив, щоб через Тайну святого Хрещення, за святого нашого Князя Володимира, ми стали Твоїми дітьми й братами Твого Сина. Ми рівнож дякуємо Тобі за те, що Ти хотів передати нам цей дорогоцінний скарб св. віри в нашому прекрасному українському обряді, та оживив цілу нашу українську культуру його багатством. Ми з вдячністю молимося до наших українських святих, мужчин і жінок, що стали духовною силою й прикрасою нашого українського народу. Ми також з подивом глядимо на тих численних наших українських героїських мучеників і ісповідників віри, що, скріплені Твоєю ласкою, засвідчують сьогодні на землях України свою невідкличну вірність Христові, Його святій Церкві та своєму українському народові.

При відзначенні цього неповторного Ювілею 1000-річчя Хрещення України, враз із широю подякою за всі ці Твої ласки в минулому, ми просимо Тебе, наш Божественний Спасителю, поможі синам і дочкам українського народу, живущим в Україні й поза її межами, далі вірно зберігати й закріплювати нашу св. віру, наш прекрасний український обряд і всі культурні й духовні багатства нашого українського народу. Нехай віра св. Володимира буде для нас усіх дороговказом нашого християнського й національного життя! Нехай його християнська надія кріпить нас усіх у наших християнських і національних змаганнях! Та нехай його любов до Бога, до України й до Твоєї Церкви закріплює нас усіх у наших змаганнях за свободу Христової Церкви й нашого українського народу на землях України.

Нехай Пречиста Діва Марія, наша Небесна Мати й Цариця України, далі береже нас усіх, на Україні й поза Україною, під своїм материнським Омофором.

ПРЕСВЯТАЯ БОГОРОДИЦЕ СПАСИ НАС!

Ця Молитва з нагоди 1000-річчя Хрещення України була вперше публічно відчитана Високопреосвященним Митрополитом Максимом Германюком на відкритті пленарних нарад Секретаріату СКВУ в листопаді 1984 року, що відбулися в Торонті, Канада. Молитву, як і супровідний символічний образок свв. Володимира й Ольги поблагословив Святіший Отець Папа Іван Павло II в катедрі свв. Володимира й Ольги в Вінніпезі 16.9.1984 р.

Редакція «В.Ш.»

Проблеми національного визволення

Свєен ОРЛОВСЬКИЙ

СТРАТЕГІЯ МОСКВИ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Мета Московщини — завоювання світу

Кожна світова війна ведеться за інтереси того чи того імперіялізму за поневолення народів, за загарбання чужої землі, чи збереження загарбаного. Кожна світова війна історичною закономірністю розв'язує все нові національно-визвольні революційні сили, які прискорюють упадок тієї чи тієї імперії, великодержави чи міні-імперії, чи штучної антинаціональної державної конструкції, яка, звичайно, є буфером між великодержавами чи імперіями ради захисту їхніх інтересів і задля збереження кожногочасного новоствореного статус кво уярмлення.

У висліді Другої світової війни завалилися усі західні імперії, а переможцем вийшла єдина російська імперія за поміччю не лише облудної ідеї і збройної сили, але теж завдяки відсутності серед вільних націй Заходу принаймні одного великого державного мужа-візійнера, який збагнув би глузд епохи — епохи розвалу імперій, епохи повстання національних держав, епохи протиставлення нації проти імперії у світовому розмірі.

Хоча ліквідувалися західні імперії, державні мужі Заходу жили в ілюзії великопростірної концепції, яка була завалена з хвилиною завалення імперії, а прийшла епоха націй, а не імперій. Але ця суть великих перемін не дійшла до свідомости ані одного державного мужа Заходу. а навпаки усі вони, зокрема Рузвельт, гробкопатель Заходу, жив ілюзією ОН, ілюзією можливостей дружньої співпраці з російською комуністичною і взагалі російською імперією. Рузвельт був політичний, державний анальфабет, взагалі неознайомлений із світово-історичними процесами, маючи у своєму оточенні агентів Сталіна, мрійник.

Для кожного з визвольних політиків ОУН було й є ясным, що Московщина має й завжди мала за мету завоювання світу, світову російську імперію, до чого, крім збройних агресій-нападів, ішла теж за поміччю різних облудних ідей панславізму, оборони пра-

вослав'я, світової революції пролетаріату, «визволення поневолених народів світу» у західних імперіях, під фікцією т.зв. національно-визвольних рухів і т.п. «Збирання руских земель», «збирання слов'янських земель», «збирання усіх православних церков» навколо Третього Риму — Москви, що вже сталося насильством, бо майже усі православні Церкви, включно з Церквами в сателітних країнах, сьогодні підлеглі т.зв. патріярхові з Загорська.

Ще лишилися невеличкі православні Церкви Близького Сходу й еміграційні, з яких найбільша наша УАПЦ, а вся решта вже під егідою Загорська, очевидно, поза Катакомбними, переслідуваними, як УАПЦ, якої вірні у підпіллі. Константинопільський Патріярхат утратив на значенні. Він тільки номінально є ще Вселенським.

Хитрощам Політбюра, Сталіна й комунізму у Другій світовій війні ніхто не доріс на Заході. Навіть Черчіль у своїй ненависті до Німеччини пішов задалеко. Бо у чому була суть Другої світової війни? Однією із головних її причин був большевизм, Москва, Сталін, Росія з її месіанізмом, нестримним завойовництвом, історичним змагом завоювати світ. Погляньмо на розвиток подій. Націонал-соціалістична Німеччина не була спроможна за ніяких умов виграти війну при зберіганні свого ідеологічного багажу, при своєму расизмі, при своєму культі германського, на ділі німецького юберменша, надлюдини ніцшеанського типу, обмеженої до однієї раси. За всяких умов при культивуванні тієї антилюдської доктрини Німеччина не мала ніяких шансів виграти війну на довшу мету. Це знав Сталін, знало Політбюро, знала компартія СССР. Клемансо й Пуанкаре з їх політикою помсти й ненависти, відплати, контрибуцій і анексій, з їх післяверсальською системою співтворили передумови для росту гітлеризму. У Раппалло знайшли себе Берлін і Москва. Почалася тяж військова співпраця генеральних штабів обох держав. Уже Райхсвера з вини Франції, а згодом частина тяж післявілсонських наслідників США, коляборувала з Москвою. Так поволі наростала співпраця двох партнерів. Чемберлен і Даладіє не спинили вчас росту нацизму, внеможлививши німецькій опозиції з генерального штабу завалити нацистський режим. Не пішли вчас назустріч демократичним силам Німеччини розбудовувати країну економічно, ліквідувати безробіття. Те, що Гітлер брав силою, Антанта могла дати демократичним партіям Німеччини добровільно, але Клемансо і його послідовники, схоронившись за лінією Мажіно, за наївну оборонну концепцію у ситуації танкової зброї, дрімали заколисані ілюзією. А Гітлер просто розв'язав справу Мажіно — обійшов її. На це не треба було жодного передбачливого генія, бо Бельгія не від-

дала навіть одного пострілу і пропустила німецькі танкові з'єднання на Францію. Лише наївний політик міг думати, що Гітлер буде респектувати неутралітет Бельгії.

Але вернімся до передісторії. Гітлер у своєму «Майн Кампфі» заповів, що двофронтна війна Німеччини — це «фініс Германіє». Він проклинав за це Вільгельма II. Про це знав Сталін, він знав шанси Німеччини в зударі з альянтами, головню США. Тому він пішов на єдино можливий і доцільний з погляду Москви політичний маневр проти Німеччини: пакт неагресії й приязні, договір Молотов-Ріббентроп, усяка допомога Берлінові проти альянтів: у пляні старої російської месіянстичної ідеї завоювання світу — усунути серйозну економічну й технологічну потугу, босздатну, тверду, могутню з великими пруськими й австрійськими традиціями армію, з непересічним ген. штабом, знаменитим офіцерським корпусом. . . Усунення зі шляху Німеччини означає опанувати європейський континент із величезним індустрийним потенціалом Німеччини, Середньої й Західньої Європи, країн Малої Антанти, словом — фактично заволодіти усією Європою, бо сама Франція, при окупації Німеччини, була б безсильна супроти російської євроазійської імперії. Отже, Москва, загарбавши нацистську Німеччину, вирішила зробити її собі знаряддям на шляху здійснення великого стратегічного пляну — завоювання світу. З опануванням Німеччини російська імперія, маючи у своєму комплексі німецький потенціал, а через це і Францію, отже континент Європи, стала б віч-на-віч з англосаксонським бльоком, який був перспективно головним об'єктом війни Москви, а вже не Німеччина.

Стратегічна остаточна мета Росії — це перемога над Америкою, а шлях до цього, тактична мета — опанувати Німеччину. Це було в основі плянів Москви пакту Ріббентроп-Молотов. Коли читати вимоги Сталіна на останній зустрічі Молотова з Гітлером у грудні 1940 року, то стає ясным, що Сталін рішився на війну з Німеччиною, а фактично навіть провокував Гітлера до нападу на СРСР, щоб вийти жертвою нападу. Сталін вимагав балканського геополітичного комплексу, Фінляндії, впливів у Балтійському морі, опанування Дарданелів, включно зі спільною евентуальною кампанією проти Туреччини і т.п. Це означало стратегічне оточення Німеччини, а кпив собі з пропозицій Гітлера — поділу сфери впливів, скерування експансії Росії на Індію й у цей геополітичний комплекс. Англія була виснажена, Франція на лопатках, Італія на березі програної, м'яке підчерев'я Європи. . .

Сталін приховав свої властиві цілі — остаточну розправу з англосаксонським бльоком, головню із США. Сталін знав, що Гітлер не є спроможний економічно ані людськими і зброєневими ресурсами витримати наступ альянтських військ. Для Москви війна

Берліну була програна ще тим більше, що Гітлер трактував Польщу, Україну, Білоросію, балтійські нації й інші, як колонії, а їхні народи — невільниками германської раси. Отже, всі атути були в руках Москви проти Берліну. Сталін два роки допомагав Німеччині усіма засобами, щоб Німеччина знесилила Францію, зокрема Великобританію, щоб ці країни стали до краю руїною, а тоді лишалася лише Америка, як головний противник. Пактом неагресії з Японією вманеврував Японію у війну з Америкою, чим позбувся другого небезпечного конкурента. Після зради японських плянів агентом НКВД Зорге — свіжі дивізії із Сибіру вирішили Сталінград. Стратегічна мета Москви була — створити вирішальні передумови в Європі для викінчення британської імперії, що йому (Сталінові) повністю вдалося, стати єдиною сухопутною суперпотою на континенті, що довершилося.

Черчіль зробив дві основні помилки. Він відступив від старої британської концепції *balance of power*, рівноваги сил в Європі з викінченням Німеччини, Австро-Угорщини з положенням на лопатки Франції. . . Лондон став віч-на-віч з Москвою на континенті. Із хвилиною понехання старої британської стратегічної концепції і невидвигнення модерної найактуальнішої й успішної концепції — тобто ставки на поневолені народи в російській і німецькій імперіях, на двофронтову війну ОУН-УПА-УДП — Лондон опинився між молотом і ковадлом, Рузвельтом і Сталіном, які фактично мали узгіднену мету; також розвал британської імперії, чого Рузвельт навіть не приховував, а інколи конспірував проти Черчіля. Лондон, із зростом американської потуги, чимраз більше трапив впливи в Європі й поза нею. Уже тоді зарисовувалися дві суперпотоги — США і СРСР. Черчіль проти волі став ліквідатором імперії і де факто президіював тому процесові. Ультимат безоглядної капітуляції з Касаблянки був нонсенсом — мабуть інспірований агентами Сталіна.

Захід мав альтернативу — ставку на розвал російської імперії, що Лондон короткий час плянував чинити через Кавказ, збомблення покладів нафти Баку і — десант британських військ у тому геополітичному комплексі. Але наївний і розгублений із заіснуванням двофронтової війни Гітлер випередив Захід 22-го червня 1941 року. Лондон теж мав шанс через Фінляндію відкрити фронт проти Росії, поставивши на розвал імперії на національні держави усіх поневолених народів, концентрично ударивши на імперію з Кавказу і з Фінляндії. Окупація Норвегії Гітлером була стратегічним нонсенсом, бо відгородила альянтів від зудару з російською імперією, поставивши між ними зайву буфору. Треба було якнайбільше творити граничних позицій альянтів з експансією Росії, а не ставити між ними німецьку перегороду.

Концепція УДП-ОУН-УПА була єдино раціональною й успішною, тобто двофронтowa війна проти Німеччини і Росії. Акт 30 червня 1941 був великим дороговказом для Заходу. Німецька і російська скажена постава до цього мусіла б була дати Заходові вказівку, що це вирішальний революційний фінал для повстання народів, для великої визвольної-революційної війни народів проти обох тиранських імперій. Balance of power була вже реакційною й нереальною концепцією, бо з одного боку йшла Росія на завоювання світу без обмежених цілей, без можливостей узгодити сфери панування, яке стало вже анахронізмом в Європі і ставало поза Європою. Треба було достосувати політичну стратегію до революційно-визвольних національних процесів, до національно-визвольної ідеї проти імперіальної концепції і на тому базувати кампанію проти Росії й проти Німеччини. Це не сталося, бо мета Заходу була диктована виключно антинацистськими емоціями, без роздуму, що буде завтра. Англія хотіла знищити нацизм, і це правильно, слушно, але вона спряглася з більшевизмом, якого знаряддям для завоювання світу проти демократичних потуг був націонал-соціалізм. Це наявно бачимо тепер: між англосаксами, стисліше США і російською імперією, немає вже іншої сили, яку ефективно можна б включити як рівновартного партнера у західній фронт, бо це є слабкі союзники, а найсильніших союзників, як їх зве ген. Дж. Сінглярб, США не враховують серйозно у свої планування, тобто поневоленні народи. Ніщо сутнього на цьому відтинку не змінилося. Як же Черчіль міг твердити, що після закінчення Другої світової війни Великобританія буде найбільшою сухопутною потугою на континенті? Вона перестала бути навіть морською потугою, а морською суперпотугою стала російська імперія, що подекуди перевищує в озброєнні США.

Нашої тези про те, що націонал-соціалізм і Гітлер були об'єктивним знаряддям в руках більшевизму і Сталіна на його шляху до завоювання світу — на цьому місці ми не збираємося аргументувати ширше, бо вистачає пригадати відомі вислови Леніна, що більшевизм використовує конфлікти між капіталістичними потугами для їх утрощення, чи фразу про те, що капіталісти будуть висіти на закуплених ними самими у Москві мотузках. Або заяву Молотова 1940 р. литовському міністрові про те, щоб не спротивлялися включенню балтицьких країн у ССРС, бо після Другої світової війни вся Європа буде советська, там пануватиме советський лад і при цьому пригадав «пророчення знаменитого товариша Леніна», який казав, що Перша світова війна призвела до перебрання влади більшевиками в Росії, а друга — приведе до влади більшевизм в Європі, доки більшевизм не захопить усього світу... «Ми вас утробимо», — верещав Хрущов.

Це завжди й усюди повторяли усі лідери большевизму всіх часів відкрито, але державні мужі Заходу, не зважаючи на факти — відкритим заявам-чинам Москви не вірять. Це якась дивна пошесть, запаморочення! Чи кара Божя на цей світ? Наші міркування торкаються не лише Європи, але й Азії. Москва розіграла в Другій світовій війні теж Японію проти альянтів своїм пактом неагресії з нею і зовсім зайвим включенням Росії теж на бажання Вашингтону у війну проти вже переможеної Японії. Москва зламала пакт неагресії з Японією. Про Чіянґ-Кайшека й Куомітанґ Сталін висловився, що, використавши його армію проти Японії, викине його на смітник. Скинення атомової бомби на Японію було нонсенсом, бо Японія була б пішла на злагоду, але не треба було вимагати від гордої нації безоглядної капітуляції. Ради чого? Щоб зростала російська імперія? Чей же треба було мати якийсь політичний плян після перемоги! Чи тим пляном було тотальне роззброєння Японії, а безмежний зріст російської комуністичної імперії? Розчетвертування Німеччини з допущенням великих збройних сил СССР в серце Європи, а тим більше підкорення під російське ярмо України, Польщі, Угорщини, Болгарії, Білорусії й інших країн — чи це розумний плян? Чи російські дивізії й ракети в центрі Європи — це політичний глузд західних державних мужів? Москва свій плян здійснила — може не зовсім, бо сподівалися окупувати всю Німеччину, тобто стати на Атлантику, але все ж збудувала велику сухопутню, морську, воздушну і термоядерну збройну силу; загарбує все нові країни, оточує США вже на американському континенті, згідно зі стратегічним пляном історичного російського месіанізму (москалі на Алясці, інтрига Катерини II у Венесуелі), а плян Заходу? Політичний плян — ніякий. Якісь дурники або агенти КГБ з комплексу психологічної війни Заходу спорять навколо радіо «Свобода» наприкінці XX стол., проте чи Україна хоче самостійности, коли якісь нікому невідомі островці на якомусь океані прагнуть того й за це розбиваються Вашингтон — Бонн? Західня система еманції політичної еліти завела. Немає великих візіонерів, є пересічність, бо лише на пересічність теперішня система дозволяє. І пересічність диктує. І диктує найбільша потуга — масові медії, які здебільшого опановані лівизною, або інфільтровані ворогом, що перфектно опановує методи психологічної війни. Переконавання вже надідає, коли державні мужі не розуміють примітивних правд. І коли вірять і присягають на запевнення майстрів із Кремля, що вони прагнуть «мира». Мира гробів, над якими вони будуть володіти людством... Орвелл стоїть як Касандра перед тими, що рішають. Але, на жаль, не рішають ті, що видні, але рішають на Заході ті, що невидні. Рішають мафії, які ненавидять ідеї нації, ідеї Лю-

дини як Богоподібної істоти, ненавидять релігії, ненавидять родини як біологічного ядра й морального здоров'я нації, ненавидять Батьківщини. . . Без оновлення Заходу в дусі християнської героїки й моралі, в дусі визвольного націоналізму, патріотизму, самопосягати й готовости відання життя за друзі своя — Захід не переможе сил зла й руїни. Хрест і меч мусять стати знаменем епохи!

Висловлені тут думки є лише висновком із офіційних заяв й практики московських імперіялістів царської й большевицької епох, тому зілюструємо повищі ствердження деякими цитатами большевицьких вождів.

20-го грудня 1920 р. Ленін писав: «До часу остаточної перемоги соціалізму в усьому світі зобов'язує основна напрямна, щоб протиріччя й протилежності між двома імперіялістичними групами потуг, між двома капіталістичними групами держав використовувати й їх взаємно нацьковувати». Якщо неможливо їх обидві побити, «то муситься вміти свої сили так розставити, щоб їх взаємно заманеврувати в конфлікт, бо коли два злодії суперничають, чесний є третій, що сміється. Але як тільки ми будемо достаточо сильні, щоб увесь капіталізм розгромити, то негайно ми вхопимо його за горло». . . Звертаючи увагу на напруження між Америкою і Японією, між Америкою і рештою капіталістичного світу, далі між Антантою і Німеччиною — стверджує Ленін: «Німеччина не може перенести версальського трактату і мусить шукати союзників проти світового імперіялізму, хоча сама є імперіяльною країною, але яка є переможеною». . . Проте, — пише Ленін, — «якщо б імперіялістичні потуги замоталися у війну. . . якщо ми є приневолені таких лайдаків терпіти, як цих капіталістичних злодіїв, з яких кожний гострить проти нас ніж, то нашим прямим обов'язком є ці їхні ножі взаємно проти них скерувати». . .

Головним противником для Леніна був «Світовий імперіялізм», якого центрами були Англія й Америка. Великобританія тоді була навіть більше небезпечною: «Це був великий, гордий бастіон світового капіталізму, це був центр, з якого концентрично променювали усі загрози імперіялізму — найвища святина міжнародної фінансієри, світова централія заморської світової торгівлі, метрополія, яка витягає усі соки з усіх народів неєвропейського світу». . . Тому, що шансів на внутрішню революцію у Британії не було, Ленін обіцяв собі успіхів із підтримки визвольних рухів у британських колоніях. Для цієї постави ще причинився старий російський імперіялізм і його протиставлення до експансії Великої Британії.

Ті самі думки й пляни мала сталінська Москва. В одній телеграмі Комісаріату закордонних справ СРСР від 8.III.1941 р. читаємо

після ствердження корисності для далекосяжної політики СССР авантюри Гітлера на Балканах, загрози ним Суєзу і т.п., що «ми не думаємо загрожувати німецько-російському договору, який нам є необхідний для досягнення остаточної цілі, а саме — знищення англійської імперії». . . Це було 8.III.1941 р.

Молотов підтвердив далекосяжні плани Москви, згідно із вказівками Леніна, — як ми вже згадали вгорі — у розмові з литовським міністром закордонних справ Креве-Міцкевіціусом: «Ми є більше ніж будьколи переконані у тому, що знаменитий товариш Ленін не помилявся, коли твердив, що Друга світова війна принесе нам панування над усією Європою, як Перша світова війна допомогла нам прийти до влади в Росії. . . Тому ви повинні починати включати свій народ у советську систему, яка в майбутньому буде панувати в усій Європі» (30.VI.1940 рік).

Цей факт, що остаточно основна мета Москви була розправа з ангlosаксами, а Гітлер був лише несвідомим знаряддям Сталіна у досягненні тієї мети російської імперії, є підтверджений брутально відкритою заявою в органі Комінтерну з липня 1940 «Червоний ранок»: «Як новий Наполеон, Гітлер гонить по Європі немов божевільний (амук), здобуває великі країни. . . Нацисти бачать уже нове середньовіччя з ними і із своїм герцогом Гітлером (ДЮК) як центром. . . Але як діло буде виконане, світоздобувець і його співзлочинці опиняться там, куди належать: на смітнику світової історії. Мурін зробив свою повинність, мурін може відійти». . . Не усвідомлюючи собі, що чинять, націонал-соціалісти здавили варшавське повстання. Постава Москви супроти варшавського повстання вказувала на ясну мету — наступ на західні демократії. Безмежно наївний Гітлер повинен був здати Варшаву польській Армії Крайовій і довести до зудару москалів із нею — тобто з альянтами! Арденська офензива в грудні 1944 р. була тотальним нонсенсом — кидати найкращі дивізії проти англо-американців, а віддавати на поталу червоній армії — москалям, увесь німецький Схід. Це теж ішло назустріч далеким планам Кремля. Німці вичистили поле на європейському континенті для москалів і так альянти станули вже віч-на-віч з москалями. Німеччина не входила вже в рабуху, коли поза берегами Атлантику не могла нічого вдіяти. Мурін зробив своє.

Ще 1925 р. Сталін писав: «Якщо б почалася війна, то ми не будемо безчинно приглядатися — ми будемо мусіти чинно виступити, але ми виступимо останні, щоб вирішальну силу кинути на терези, силу, яка повинна бути децидуючою». . . Чи не так грала Москва?

Становище Москви під час Другої світової війни було тотожне

з Леніном, як свідчить тодішня її заява: «Що СРСР не має симпатій до імперіялізму Німеччини чи Японії, але використовує його, щоб знищити імперіялізм Англії й Америки» (R. Cecil). Перль Гарбор звільнив СРСР від загрози двофронтової війни. Тому був пакт неагресії з Японією. Москва у той час вела збройно війну проти Німеччини, але політично проти Альянтів, а Японія стала теж знаряддям у її руках.

З прикрістю хочемо пригадати, що пацифізм причинився до вибуху світової війни. Наприклад, 1933 року Союз Оксфордських студентів прийняв резолюцію, що вони не є готові боротися за короля і батьківщину. Подібне становище займали ліберали і лейбор-соціялісти в ім'я миру за роззброєння Великобританії. Це діється з пацифістичними рухами теж тепер супроти нового агресора — російської імперії.

Наприкінці хочемо зацитувати слова Черчіля, який єдиний мав серед західних державних мужів передчуття катастрофи, яка наближалася, але, на жаль, не знаючи до основ ментальности російських загарбників, не розкрив їхньої далекойдучої гри. Він писав 21.10.1942 року вже перед Сталінградом до Ідена таке: «Я мушу признати, що мої думки у першій лінії скеровуються на Європу. . . Це було б неподуманим нещастям, якщо б російське варварство залило культуру і самостійність старих європейських держав. Хоч як важко це сьогодні висловлювати, все ж я сподіюся, що європейська родина народів в комплексі Європейської Ради діяла б як одність». . .

Передчуття було правильне, але ані варшавське повстання і його доля, ані двофронтна війна України — УДП-ОУН-УПА-УГВР не довели до жодних практичних висновків у західних державних мужів, тобто до розуміння остаточних цілей Москви і надзвичайної, вирішальної важливості в тому світовому дужанні Поневолених Націй — «найсильніших союзників Заходу», за словами ген. Дж. Сінглярба. Прийшли трагічні репатріяції полонених вояків советської армії й утікачів з-під большевицького ярма, не зважаючи на тисячі самогубств репатрійованих. . . Це зовсім не свідчило про те, що альянти розкрили плян Москви принаймні після капітуляції Німеччини та Японії.

Як воно не дивно, але, знаючи істоту російського імперіялізму, а зокрема большевизму, українські революційні політики у деякій мірі розраховували на опам'ятання Альянтів і розгорнення протибольшевицького фронту принаймні активною підтримкою визвольно-революційних рухів і повстанських армій, щоб рятувати самих себе, щоб рятувати всю Європу. Українські визвольні політики рахували на більше й глибше знання лідерів Заходу цілей

більшевизму ніж це було в дійсності, на розпізнання ними рафінованої гри Москви проти Альянтів і у висновку повернення зброї проти неї.

Але так не сталося. Альянти демобілізували свої збройні сили, надіючись на тривалий мир, утомлені війною. А більшевизм свою цілеспрямовану війну проти США розгорнув на всю ширину. США не використали монопольність атомової зброї, бо далі не були свідомі того, яку мету Москва переслідує — завоювання світу.

Варто пригадати як Москва захищала нацизм-расизм-геноцид Гітлера. 31-го жовтня 1940 р. Молотов брутально атакував Велику Британію перед Верховним Советом, мовляв, «британський уряд проклямував, що війна проти Німеччини має за мету ні більше ані менше, як знищення гітлеризму. З того слідує, що так в Англії, як і у Франції захисники війни проти Німеччини проголосили свого роду світоглядovu війну у стилі старих релігійних воєн. Націонал-соціалістичний світогляд може так, як кожна інша світоглядова система, бути підтримана або відкинена. Кожен зрозуміє, що світогляду не нищиться насильством. Тому є безглуздя і навіть злочином провадити таку війну для знищення гітлеризму, коли війну обгортається плащиком боротьби за демократію». . .

Ось хто був захисником нацизму і хто дав Французькій і іншим компартіям серед Альянтського бльоку напрямну для зради власного народу і саботування національної оборони у користь нацизму. . .

Ясно, остаточно стратегічна мета Москви була й є — це розправа зі Західними великими демократіями, що на наших очах діється послідовно і систематично, по пляну. Чи лідери вільного світу будуть далі нехтувати поневолені нації — ахіллеву п'яту російської імперії і системи?! Чи будуть жити ілюзією тривалого порозуміння з більшевиками?!

Петро ОДАРЧЕНКО

РУСИФІКАЦІЯ УКРАЇНИ І БОРОТЬБА ЗА РЯТУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

(Закінчення, 3)

Українська Гельсінська Група опублікувала численні меморандуми, відкриті листи, звернення до урядів окремих держав і до ООН. Оскаженілі російські шовіністи люто розправлялися з членами, діячами та прихильниками УГГ. На довгі роки ув'язнення й заслання були засуджені Микола Руденко, Вячеслав Чорновіл, Олекса Тихий, Микола Матусевич, Левко Лук'яненко, Микола Горбаль, Йосиф Зісельс, Віталій Калиниченко, Петро Січко, Василь Стус, Олесь Бердник, Оксана Мешко, Василь Стрільців та багато інших. Історик Михайло Мельник, не витримавши переслідувань агентів КГБ, заподіяв собі смерть. Тортури і жорстокі знущання, неймовірно тяжкі побутові умови, відсутність медичної допомоги для тяжко хворих — все це призводило до втрати здоров'я і до передчасної смерті ув'язнених борців за права людини і за національні права українського народу.

Проте рух опору далі триває. На місце заарештованих і ув'язнених приходять нові борці, яких чекає така ж доля, як і їхніх попередників. Молодий науковець, член комуністичної партії України, родом із Закарпаття, Юрій Бадзьо за свої виступи проти русифікації був виключений з партії, а потім арештований і засуджений на сім років табору суворого режиму. У відкритому листі до президії Верховної Ради СРСР та ЦК КПСР Ю. Бадзьо виступає проти фальсифікації історії України і проти русифікації неросійських народів, він протестує проти російського шовінізму, проти «відновлення теорії й практики білогвардійської «єдиной неделимой России», про поширення українофобії і проти систематичного «витіснення української мови з усіх сфер суспільного життя». Він малює жахливу картину національної дискримінації в столиці України — в Києві: «Далеко зайшла в нас русифікація дошкільних закладів та освіти. У Києві, наприклад, де українці становлять більшість, є невелика кількість українських дитячих садків та шкіл, але українські вони тільки за вівіскою, зокрема дитячі садки. Учителі київських українських шкіл, як правило, спілкуються між собою та з учнями по-російськи, цим самим виховуючи в дітей зневажливе ставлення до української мови та

культури. . . Багато вчителів українських шкіл, навіть викладачі української мови та літератури, погано володіють українською мовою. . .» Згадує Бадзьо й про систематичне нищення бібліотек, зокрема про пожежу в Публічній Бібліотеці Академії Наук, у Видубицькому монастирі. Згадує Бадзьо й про такі факти:

«Розформовано Кабінет рідкісної книги. . . , літературу звезено в підвали студентського гуртожитку, де вона була затоплена з прорваних труб. Наприкінці 1974 року згорів відділ давньої української літератури Академії Наук. . . У середині 70-их рр. було затоплено бібліотеку Інституту мовознавства, багато літератури загинуло. Від того, що протікає дах, гине україністика в бібліотеці Харківського університету. В липні 1977 р. горіла Київська українська школа ім. І. Франка, — загинуло двоє дітей. Цьому випадкові передувала тривала боротьба української громадськості за збереження цієї школи, проти наміру українофобського міщанства закрити її. . . , через те що в ній панувала україномовна атмосфера, навчалися діти українських письменників, до неї прагнули привести своїх дітей національно свідомі українці».

І багато інших злочинів констатує Бадзьо: знищення пожежою меморіального музею видатного українського вченого XIX стол. М. Максимовича, пограбування Музею українського мистецтва, викрадення мистецьких цінностей з Києво-Печерської Лаври і т.д. «Завершується ситуація безперервними репресіями проти тих українців, які чинять опір русифікації і не погоджуються сумирно йти «закономірним» шляхом національного умирання. Навіть пасивний опір не безкарний. Сторонній людині, яка знає всю сучасну Україну лише за малюнком офіційної пропаганди, важко, мабуть, повірити, що в столиці УРСР просто україномовна людина. . . автоматично стає в очах начальства політично підозрілою. . .»²¹

І яким гідким okazaмилюванням є твердження мовознавця Віталія Русанівського, що тепер на Україні «привільно лунає українське слово». ²² Брошурка Русанівського (як зазначає сам автор) написана «для наших далеких земляків», щоб ввести їх в оману, щоб приховати страшні злочини русифікації на Україні. Ніхто не повірить Русанівському, що російська мова «не приглушує розвитку інших мов народів», що живуть тепер на території СРСР, а що, мовляв, російська мова «всесірно сприяє» розвиткові інших мов.

Русанівському напевне відомо, що в наслідок нечуваних заходів

21. Юрій Бадзьо. Відкритий лист до Президії Верховної Ради СРСР та Центрального Комітету КПРС. Нью-Йорк. Видання закордонного представництва Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод. 1980.

22. В. Русанівський. Наша мова калинова. Київ. Товариство «Україна», 1984, стор. 5.

і розпоряджень московського окупанта «наша мова калинова» приречена на цілковите знищення. Ташкентська всесоюзна «науково-практична» конференція, що відбулася 29-го травня 1979 року, схвалила такі постанови, які в сто разів перевищують ганебний указ Валуєва 1863 р. та ганебний указ 1878 р. Ці царські укази не забороняли мільйоновим масам українського селянства розмовляти українською мовою, співати своїм дітям пісні рідною мовою, розповідати своїм дітям казки рідною мовою, виховувати своїх дітей рідною мовою, зберігати дітей в атмосфері української мови й української національної культури принаймі до 8 років, до часу, коли діти змушені ходити до російської школи. Але й після 8 років діти поза школою у своїй родині вільно розмовляли українською мовою, співали рідних пісень, перебували весь час у рідному українському оточенні, в атмосфері рідної української школи. Чужа російська школа не мала ніякої можливості зрусіфікувати український народ, зокрема основу нашої нації — українське селянство. На селі лунали українські пісні, зберігалися стародавні українські звичаї, весільні обряди. На Різдво діти колядували і щедрували рідною українською мовою.

Ташкентська конференція 1979 року ухвалює: 1). в неросійських республіках, зокрема й на Україні, в дитячих садочках п'ятирічні діти виховуються російською мовою, отже, починаючи з п'яти років життя українська дитина змушена вивчати російську мову; 2). з метою ефективності навчання російською мовою треба широко використовувати «ігрові форми навчання», наочні приладдя, аудіо-візуальні засоби; 3). посилити зв'язок дитячого садка і родини, отже, намагатися, *щоб дошкільники говорили російською мовою і в родині*, а не тільки в дитячому садку; 4). в початкових школах неросійських республік, отже і на Україні, прищеплювати учням інтерес до самостійного читання літератури російською мовою; 5). особливу увагу звернути на те, *щоб поза школою учні розмовляли між собою російською мовою* («привитие учащимся навыков общения на русском языке»); 6). запровадити викладання дисциплін професійно-технічного циклу російською мовою; 7). збільшити тиражі книжок із серії «Шкільна бібліотека» російською мовою й широко забезпечити сільські школи неросійських республік цими російськими книжками; 8). організувати для дошкільників цикл телевізійних передач, на які діти могли б дивитися *не тільки в садку, а й дома*.

Так, всупереч усім елементарним вимогам педагогіки горезвісна Ташкентська конференція намагається русифікувати українців, білорусів, грузинів, вірменів, литовців, естонців, починаючи з дошкільного віку — з 5 років життя.

До такої злочинної програми денационалізації з п'ятирічного

віку не додумався ніякий царський Валувев. Про жахливі наслідки денаціоналізації за сто років до Ташкентської конференції — 1879 року — славетний український мовознавець О. Потебня писав:

«Денаціоналізація зводиться до поганого виховання, до моральної хвороби: до неповного користування явними засобами сприйняття, засвоєння, діяння; до ослаблення енергії думки; до мерзотного запустіння на місці витиснутих, але нічим не заступлених форм свідомості; до ослаблення зв'язку підростаючого покоління з дорослими, заступленого тільки кволим зв'язкам з чужими; до дезорганізації громади, аморальності, спідлення».²³

Про згубні наслідки денаціоналізації українців зазначено і в Доповідній Записці Російської Академії Наук про скасування обмежень українського друкованого слова 1905 р.:

«Не можна не визнати, що зневажливе ставлення до рідної мови потягне за собою негативне ставлення і до сім'ї та до рідного середовища, а це не може не позначитися дуже погано на моральному стані сільського населення України».²⁴

За царських часів видатні російські академіки Ф. Корш, О. Шахматов, В. Зеленський, О. Лаппо-Данилевський, С. Ольденбург і П. Фортунатов мали сміливість і можливість виступити в оборону української мови, але тепер у «вільній соціалістичній» країні російські академіки мовчки потурають злочинній політиці суцільної тотальної русифікації, яка має на меті так зване «злиття націй», що означає вбивство всіх націй і поглинення їх російською нацією. «Взяти від людей їхню національність, — каже видатний німецький педагог Фрідріх Дістервег, — це постійне і тривале вбивство».

Велику вагу рідної мови для нації підкреслювали видатні педагоги, психологи, письменники. Славетний німецький педагог Фрідріх Адольф Дістервег писав:

«Умертвити людину — це окремих і довершений вчинок. Однак взяти від людей їхню національність — це постійне і тривале вбивство. . . Мова для людини священна. Посягати на неї, пограбувати її від людини, нав'язувати їй чужу — означає посягати на корінь життя людини. Кожний народ на світі вважає в такому вчинку злочин проти своєї самобутності. . . Через мову народ живе, в ній втілений його дух. Виплекана мова — це велике діло, ознака і виразник його найвнутрішньої суті».²⁵

Великий педагог К. Д. Ушинський підкреслював, що кожний народ, а зокрема і український народ, має право і повинен корис-

23. «Отчет о 21 присуждении наград гр. Уварова. СПб. 1879. стор. 96.

24. Цит. за кн. «Хрестоматія матеріялів з історії української літературної мови. Ч.2. Упорядкував П. Д. Тимошенко. К. 1961, стор. 328.

25. І. Дзюби. Інтернаціоналізм чи русифікація. «Сучасність», 1968, стор. 190.

туватися правом мати рідну школу рідною мовою, побудовану на народних традиціях. К. Ушинський обурювався тим, що царський режим забороняв українську мову в школах України. Видатний педагог писав:

«Мова народу — найкращий, нев'янучий і вічно відновлюваний цвіт усього того духовного життя, що починається далеко за межами його історії. У мові одухотворюється весь народ і вся його батьківщина; в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, картину і звук небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори, долини, її ліси й ріки, її бурі й грози — весь той глибокий, повний думки й почуття голос рідної природи, який лунає так лунко в любові людини до її іноді суворой батьківщини, який відбивається в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте в світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходять одно за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові — в спадщину потомкам. У скарбницю рідного слова складає одне покоління за одним плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя і пережитой радості, — одним словом, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові. Мова є найживіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне велике історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме це життя. Коли зникає народна мова — народу більше нема!... Поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства більш нестерпного, як те, що хоче відібрати від народу спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилых предків. Відберіть від народу все — і він все може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мову — ніколи, і коли вимерла мова в устах народу — помер і народ. Але якщо людська душа здригається перед убивством однієї недовговічної людини, то що ж повинна б почувати вона, зазіхаючи на життя багатовікової особистості народу — цього найбільшого з усіх створінь Божих на землі?»²⁶

Видатний український письменник Панас Мирний, що в умовах царських заборон української мови писав свої твори рідною мовою, підкреслював велику вагу збереження народом рідної мови:

Найбільше й найдорожче добро в кожного народу — це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування».²⁷

26. К. Д. Ушинський. «Рідне слово». Львів. 1960, стор. 9-10.

27. Панас Мирний. Том 7 творів, К. 1971, стор. 278.

У своїх роздумах про мову Панас Мирний згадує й слова видатного російського письменника І. Тургенева;

«В часи зневіри, в годину важких думок про долю мого рідного краю, — ти одна моя підпора і запомога, о велика, могутня... рідна мово! Якби не було тебе, то як не впасти в розпуку, бачачи усе те, що коїться дома?...»²⁸

Російський письменник К. Паустовський підкреслював величезну духовну цінність рідної мови:

«Істинна любов до своєї країни немислима без любови до своєї мови. Людина, байдужа до рідної мови, — дикун. Вона шкідлива за самою своєю суттю тому, що її байдужість до мови проявляється найповнішою байдужістю до минулого, теперішнього і майбутнього свого народу».

Сучасні окупанти України московські великодержавні шовіністи намагаються всіма можливими засобами знищити українську мову: вони фізично знищили і далі знищують цвіт української інтелігенції, яка чинить опір безоглядній русифікації; вони масово виселяють з України українців в Росію та в інші національні республіки, де українці змушені асимілюватися; вони примушують українців на Україні віддавати своїх дітей в російські школи; вони переселяють на Україну росіян, зокрема російських фахівців, які займають відповідальні державні посади.

Найтяжчим ударом, що загрожує існуванню української нації, є постанови Ташкентської конференції з 1979 року, згідно з якими на Україні убивство нації починається з малих дітей п'ятирічного віку, які в дитячих садках будуть виховуватися російською мовою. В наслідок таких нечуваних заходів русифікації, які й не снилися царським міністрам валуєвим, майбутні покоління українського народу не знатимуть ні рідної мови, мови своїх батьків і предків, ні рідної історії, ні рідної культури. Вони будуть приречені на денаціоналізацію, на перетворення в перевертнів, яничарів свого народу, в ненависників рідної культури, в ворогів українського народу.

Така страшна, небувала ще в історії українського народу, загроза нависла Дамокловим мечем над Україною. Вороги українського народу, упевнені в тому, що час працює на їхню користь, з кожним роком зменшують тиражі українських книг; мовознавчі праці і деякі літературознавчі видають не звичайним друком на доброму папері, а циклостилем на такому поганому папері, що через п'ять років неможливо буде розібрати ні одного слова; зменшують кількість шкіл з викладовою українською школою; ство-

28. Там же, стор. 280.

рюють страшну українофобну атмосферу в містах і селах України; виховують в молодому поколінні зневагу й презирство до української мови, морально калічать молоді душі. І всі ці найстрашніші в світі злочини прикриваються маскою «дружби народів», «інтернаціоналізмом», потребою «злиття мов», появою в СРСР нової «історичної спільності — советського народу».

Чи ж справді ж рідні мови українського, білоруського, казахського, узбецького, литовського, естонського, вірменського, грузинського і інших народів повинні зникнути і всі народи повинні прийняти «мову міжнаціонального спілкування», себто мову російську, яку чомусь В. М. Ткаченко називає мовою «корінної нації» (В. М. Ткаченко. Критика буржуазних та буржуазно-націоналістичних ідеологічних концепцій²⁹)? От вам і реклямована «рівність народів і рівність мов»! В Союзі рівноправних советських соціалістичних республік з'явилася «корінна нація» — російська нація!

Отже чи доцільно зберігати й розвивати рідні мови народів, що входять у склад СРСР? На це питання відповідає Іван Дзюба у своїй найновішій праці, виданій у Львові 1984 року:

«Навколо мовного питання завжди переплітався складний клубок національно-політичних пристрастей. Але річ не тільки в цьому. Річ і в об'єктивній природності, *необхідності, доцільності рідних мов та мовного розмаїття* в багатонаціональному світі, річ в об'єктивній цінності їх для картини світу, річ у тому, що з умиранням усякої, а особливо розвиненої національної мови, людство назавжди втрачає одну із сторінок своєї духовної історії. Сьогодні на мови та їхнє майбуття доводиться дивитись не лише з погляду КОМУНІКАТИВНОСТІ, але й з погляду зафіксованих у них багатств національної духовності та історії. Отже, будь-які однобічні розв'язання тут недоречні».³⁰

В іншому місці цієї ж книжки І. Дзюба підкреслює вагу рідної мови і національної культури для кожної людини:

«Без роздумів про свій народ, рідну землю, її історію й спадщину, рідну мову і культуру, їхнє майбуття, без глибокого особистого переживання всього цього, без потреби збагнути їх для себе і прилучитися до них, віддати себе їхньому безсмертю — без цього немає поета, письменника, як і взагалі повноцінного громадянина повноцінної людини».³¹

А тому то, як слушно зазначає автор книжки «Вітчизна у нас одна»;

29. «Народна творчість та етнографія. 1984, ч.3, стор. 46.

30. Іван Дзюба. Вітчизна у нас одна. Львів. Видавництво «Каменярь», 1984, стор. 132-133. Підкреслення в цій цитаті наші, — П.О.

31. Там же, стор. 52.

«Всякі зазіхання на свою мову скільки-небудь духовно розвинена людина сприймає, мабуть, найболючіше з усього. Бо це одразу зазіхання і на найтимніше, найсокровенніше в людині, і на найзагальніше, те, що дорівнює існуванню його народу. Рідна мова — це найособистіша і найглибша сфера обстоювання свого «я», коли воно є, своєї власної і національної гідності. Рідна мова — природне самовиявлення особистості. Це її, особистість, душевна правда. Звідси невід'ємна і незупинна потреба спілкування рідною мовою між людьми однієї національності».³²

На об'єднаному пленумі правління творчих спілок і товариств УРСР, що відбувся в Києві 12 грудня 1984 року відомий сучасний український письменник П. А. Загребельний, виступаючи з промовою, говорив про велику культурну історію українського народу, про українську мову:

«А наша мова, наше невмируще слово! Хіба не спростовують вони своєю витривалістю, багатством і досконалістю отих похмурих пророкувань наших недругів?

Наша мова, ця найвища форма духовного існування народу, чарує нас уже першими своїми золотими переблизками у веснянках і колядках, засліплює сліпучим саявом у безберегому океані пісень і дум, розростається і розвивається так, що дає нам сьогодні змогу не тільки творити шедеври прози, поезії, драматургії. . . , не тільки перекладати з 57 мов. . . , із усіх відомих світових мов, не тільки з високою гідністю репрезентуватися перед усім світом грандіозним корпусом словників, створеним подвижницьким трудом наших мовознавців. . . , а й передавати найскладніші, ще вчора не знані людству поняття і терміни, що ми засвідчили, першими в світі, створивши двотомну енциклопдію кібернетики, видану українською мовою».³³

Так, дійсно перша в історії енциклопедія кібернетики вийшла не російською мовою, а українською. Це стало можливим за часів П. Ю. Шелеста. Тепер — за панування на Україні Щербицького — таке видання не могло б вийти українською мовою, а лише російською. Дуже й дуже сумно, що наша українська мова — ця «найвища форма духовного існування українського народу» останнім часом стала об'єктом переслідувань, об'єктом знущання з боку московських зайд, різних глазиріних; сумно, що рідною українською мовою болять говорити українці в столиці України Києві, що протест матерів проти русифікації дитячих садочків (це одна з найстрашніших і найзлочинніших ділянок русифікації) не тільки не привів до запровадження української мови в дитячих садочках, а привів до розшуку авторів листа і до роз'яснення їм «ленінської національної політики нашої держави».

32. Там же, стор. 99.

33. «Енциклопедія кібернетики». Тт. 1-2, Київ. 1973.

Великим уболіванням за долю рідної української мови звучить пристрасний вірш Дмитра Павличка:

О, рідне слово, що без тебе я?
Осміяний людьми кретин-стиляга,
Безрідний, кволий, жебручий блудяга,
Що сам забув своє ім'я.
Мое ти серце, пісня і відвага,
І прізвище, і сила, і сім'я,
Ти вся душа нескована моя,
В найтяжчі дні — надія і наснага.
Тебе у спадок віддали мені
Мої батьки і предки невідомі,
Що гинули за тебе на вогні.
Тож не засни в запиленому томі,
В тій незакопаній, страшній труні —
Дзвени в моїм і в правнуковім домі!

Василь Симоненко — видатний український поет, користуючись езопівською мовою у вірші — «Курдському братові», закликає до рішучої боротьби з поневолювачами, що намагаються знищити рідну мову поневоленої нації, а разом із мовою і саму націю стерти з лиця землі:

«Веди із ними кулями розмову,
Вони прийшли не тільки за добром:
*Прийшли забрати ім'я твоє, мову,
Пустити твого сина байстрюком.*»

Всім русифікаторам, ворогам українського народу, які прагнуть знищити українську націю, поет дає рішучу відсіч, гордо заявляючи:

«Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Поцезнуть всі перевертні й прибуду
І орди завойовників-заброд!»

Проте і за останні двадцять років послідовної, невпинної, безоглядної русифікації дитячих садочків, початкових шкіл, середніх шкіл, технічних шкіл, вищих навчальних закладів завдано великого удару українській нації і українській мові. Дошкільна й шкільна молодь, студенти вищих шкіл не чують рідної мови ні в школі, ні поза школою, ні в державних установах. І в наслідок таких надзвичайно несприятливих умов молоде покоління втрачає зв'язок із своїми батьками, які ще мали можливість учитися в українських школах і для яких українська мова є їхньою

рідною мовою. Відсутність українських шкіл, україномовного середовища веде українську молодь до денаціоналізації, до морального занепаду, до потворного русотяпства, до ворожого, зневажливого ставлення до рідної мови, до рідної культури, до найціннішого національного скарбу — до української народної пісні. Злочинна русифікація виховує яничарів, перекинчиків, перевертнів, ворогів власного народу.

Якщо будуть здійснені постанови Ташкентської конференції і якщо русифікаційний процес охопить українських дітей, починаючи з п'ятирічних дошкільників, то українська нація опиниться перед смертельною загрозою тотального знищення!

Українці в усьому світі повинні усвідомити цю найстрашнішу, найжахливішу загрозу і об'єднаними зусиллями стати на оборону рідної мови, рідної культури, рідної української нації!

Першочергове й основне завдання кожного українця в цей найкритичніший час нашої історії *рятувати Українську Націю* від знищення!

Ще ніколи в історії українського народу не було такої великої загрози існуванню української нації, як тепер!

Всі сили, всю енергію треба зосередити на рятування Української Нації!

НЕПЕРЕДБАЧЕНІ ТРУДНОЩІ

Віддаючи в руки Співробітників, Передпалтників і Читачів XII книгу «Визвольного Шляху» за 1985 рік, ми вибачаємося за те, що почавши від дев'ятої книги за вересень б. року, поява з друку нашого журналу значно припізнилася, а рівночасно і за те, що в декотрих числах якості друку також не була без технічних, а в кількох місцях і редакторських дефектів, що заіснували в наслідок несподіваного важкого захворювання керівника друкарні УВС п. Ігоря Гаврилів, який від часу переходу нашого журналу на комп'ютерський набір і офсетний друк робив макетки аркушів і кліші, включно до фотознімків друкованих в журналі. Ми стараємося наздігнати втрачений з незалежних від нас причин час у появі журналу на початку кожного місяця, а також і в повороті до нормальної якості друку тощо.

На руках нашої Редакції в Лондоні задержалися у відносно великій кількості статті і праці, які потребують переписання перед відданням їх до набору та друку, на що наші спроможності в цьому році були напівду мінімальні. Матеріалів Шановним Авторам не повертаємо, бо маємо надію їх таки використати. В між часі — рукописи писані на машинці почерез інтервал ідуть на сторінки журналу першими.

Редакція «В.Ш.»

Ярослав ГАЙВАС

ДОБА ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ

(Продовження, 3)

На початку ця збройна формація, яку за дотеперішніми даними називали тільки «Поліською Січчю» й яка тепер вже виступає під назвою УПА, не дуже проявила себе, як пише Бульба. Вона швидко прибирає подвійну форму: для німців це їхня міліція, а для нас це УПА. Про пізніші подвиги тієї УПА-Поліської Січі згадано вже раніше. Врешті тій формації вдається прогнати з Олевська большевицьких партизанів, з якими німці не могли дати ради, і тут постала «Олевська республіка», що протривала від половини серпня до половини листопада 1941 р. Тяганина з німецькими адміністративними установами та командуванням не принесла успіху і призвела до самоліквідації «Поліської Січі», бо, як пише Бульба в «Армія без держави», стор. 177, «Всі люди роз'їхалися по домах. Для ліквідації справ Поліської Січі в Олевську залишився ще на кілька тижнів один старшина з десятима підстаршинами та козаками, поручник Чортенків».

Таким болючим фіяском скінчилася перша фаза спроб Бульби-Боровця закласти основи під збройну силу українських самостійницьких формацій на Поліссі та Волині. Після того він подався до Варшави. Інформації про т. зв. звіти й наради Бульби-Боровця з лідером УНР Андрієм Лівичьким, який виконував обов'язки заступника, а фактично наступника Головного отамана Симона Петлюри, є дуже односторонні. Подає їх тільки Бульба, подає десятки років після того, як вони відбувалися і це, як сам він каже, без записок, документів, взагалі без будь-яких дійсних даних. З боку чинників УНР ані за життя Андрія Лівичького, ані після його смерті і аж до сьогодні панує абсолютна мовчанка на цю тему.

Після повернення з Варшави, Бульба подає, що він узявся до творення нових партизанських відділів, на цей раз під назвою УПА, без додатку «Поліська Січ». Які інструкції отримав він у Варшаві, якщо взагалі якісь отримав, важко ствердити, тим більше, що серед цих інструкцій була одна підставова, сенсу й мети якої аж ніяк зрозуміти не можна. Бульба цитує А. Лівичького, який мав йому сказати: «Як тільки Гітлер дійде до Волги, починайте його бити, але не шляхом загального повстання, а окремими летючими бригадами. Одначе це, сину — абсолютна тайна»

(стор. 183, «Армія без держави»). Ніякого обґрунтування для цієї дивної напрямної, ніякого ширшого пляну, просто «починайте його (Гітлера) бити, як тільки він дійде до Волги». Десь у березні 1942 р., як далі подає Бульба, він почав творити новий штаб, а його шефом призначив нашого доброго знайомого з IV Сокола у Львові, на Личакові, Леоніда Щербатюка, «псевдо» Зубатий.

Коротко після того почалося щось зовсім протилежне до того, що доручив, як каже Бульба-Боровець, А. Лівіцький. Не чекаючи на те, щоб «Гітлер досягнув Волгу», Бульба наказав п'ятьом летючим бригадам «негайно розпочати першу фазу збройної боротьби проти Гітлера» (стор. 199, там таки). Далі Бульба пише: «Наша бойова акція поставила на ноги цілі курені та полки есесівців, жандармерії та всяких інших допоміжних збройних сил Коха» (стор. 201). А ще далі: «Десь у половині липня 1942 року Головна Команда УПА видала наказ усім своїм «Літаючим Бригадам» негайно розпочати заплановану другу фазу збройної акції проти гітлерівців, тобто — вдарити ворога не тільки по адміністративних органах, але також почати бити його по всіх пунктах воєнно-стратегічного значення, а особливо по системі транспортного постачання фронту на цілому просторі — від Чорного моря до Білорусі і Балтики» (стор. 204). Цілі сторінки своєї книжки Бульба присвячує описам цих героїчних, на велику скалю боїв, в яких особливо визначився отаман Микола Довбня, про якого, на жаль, ані історія, ані мемуаристи тих часів не згадують ні словом.

Все це діялося в час, коли, як каже Бульба, «Москва вирішила змінити курс своєї політики» стосовно до українців. Ось як пише про це Бульба:

«Нова антигітлерівська партизанська акція УПА була дуже на руку большевикам. Про неї, як ми довідалися потім, попливли тисячі звітів з усіх закутків України до Москви. І Москва, як досвідчена імперіальна метрополія, відразу вирішила змінити курс своєї політики, щоб використати цей антинімецький рух українського національного спротиву на свою користь під час війни, а потім його знищити. У травні 1942 року до штабу УПА почали напливати наші агентурні відомості про те, що советська агентура всюди натякає на бажання генерального штабу СРСР нав'язати переговори з Головною Командою УПА. У всіх цих натяках-пропозиціях наче в один голос говориться про те, що тепер в СРСР ніхто не думає про жодну помсту за минулі наші антибольшевицькі дії, а навпаки, в обличчі спільної загрози для всіх націй від дикого фашизму, ми всі повинні забути минуле й об'єднатися в один потужний союз. Були, очевидно, «помилки» з обох сторін, але тепер їх можна виправити. Советська сторона щораз настирливіше почала пропонувати розпочати переговори, для яких може приїхати спеціальна делегація з Москви.

У червні 1942 року Головна Команда УПА на спеціальному за-

сіданні розглянула цю пропозицію генерального штабу ССРСР і вирішила розпочати Українсько-советські переговори.

У перших днях вересня 1942 (точної дати не пригадую) бунчужний Кармелюк повідомив наш штаб, що на визначене нами місце прибула советська делегація у складі п'ятих офіцерів під охороною 15 автоматників. Делегацією керують: підполковник А. Лукін та капітан Брежнев. Для переговорів ми зайняли і обставили сильною охороною один хутір в с. Стара Гута Людвипільського району. Потім туди прибула наша делегація. Розпочалися перші розмови.

Підполковник Лукін, як офіцер спеціальної служби, розпочав переговори привітанням героїчної УПА та її командування від «самого» товариша Сталіна, советського уряду, генерального штабу ССРСР та уряду УССРСР. Що нам відразу впало в очі, це те, що Лукін жодним слівцем не згадав про шайку злочинців, що називає себе ЦК ВКП(б), про яку в ССРСР згадується на самому початку. Це пояснювалось тим, що комуністи спеціально не хотіли дражнити нас, націоналістів, компартією — це раз, а по-друге — під час війни престиж цієї партії був до того підмочений, що большевики пробували ставити на перше місце тільки армію.

Відповідь Головної Команди УПА на ці пропозиції червоної Москви була давно готова, але ми вирішили трохи затриматись з нею. Почалася «лісова дипломатія». Советська делегація була відпроваджена нашими партизанами за район розташування наших військ. Ми заявили їй, що, порадившись з нашими компетентними чинниками, ми дамо їм відповідь в письмовій формі. Лукін був дуже вдоволений з нав'язаного контакту, тим більше, що наші партизани на доказ «дружби» подарували московським «гостям» на дорогу майже цілого свіжо-забитого кабана. Нам ходило про те, щоб якнайдовше відтягати переговори і таким чином паралізувати масові большевицькі диверсії і їх жахливі наслідки.

На настирливе домагання Лукіна в перших днях листопада 1942 року ми вислали йому листа з такими контр-пропозиціями УПА:

— як громадяни Української Народньої Республіки, українські партизани не потребують жодних амnestій від уряду ССРСР. Це для них чужа держава.

— УПА являє собою суверенну збройну силу Української Народньої Республіки і такою вона залишиться. Ні в яку чужу армію УПА не віллється. Може бути тільки мова про союзні акції.

— перебуваючи в стані війни з Советським Союзом від 1917 року, українські збройні сили готові укласти з ССРСР мир та воєнний союз проти Німеччини тільки тоді коли ССРСР визнає суверенність УНР.

— до моменту закінчення політичних переговорів УПА ладна укласти перемир'я зі збройними силами ССРСР та дотримуватися неутралітету.

— загально-повстанський зрив всієї України проти німців УПА підніме тільки тоді, коли буде відкритий другий фронт на заході і в усій Європі підніматиметься такий самий антинімецький зрив. В противному разі, німці приборкають зрив в самій лише Україні і крім винищення цілої нації, він більш нічого не принесе.

Лукін передав контрпропозиції Головної Команди УПА до Москви. За два тижні він знову попросив побачення, щоб передати нам відповідь з Москви. У кінці листопада 1942 року відбулася друга зустріч обох делегацій Москва відповідала:

— всі наболілі історичні протиріччя та політичні проблеми ми готові полагоджувати шляхом дружніх переговорів. Визнаються обосторонні помилки,

— не заперечується суверенність української держави. За таку ми вважаємо УССР. Передбачуються великі зміни всієї політики СССР,

— вітаємо перемир'я та нейтралітет, але цього мало. Доба вимагає активної спільної дії. УПА може діяти, як окрема армія. На військовому секторі вимагається реалізації поданих пропозицій.

Передавши цю відповідь, Лукін доповнив її цілим рядом пояснень та запевнень. Вимагав негайно винести рішення по лінії їх перших пропозицій. Дати людей на політичні переговори, а військову акцію розпочинати в якнайширшому масштабі негайно. Особливо — вбити Коха.

Ми більше остаточної відповіді не давали, Хоч Лукін вимагав її якнайскоріше». («Армія без держави», стор. 215-221)

Цей договір про «нейтралітет» перетривав аж до лютого 1943 р. Бульба пише про це так:

«Одначе, від половини лютого 1943 року наш домовлений нейтралітет з Лукіним був остаточно, по-большевицькому, односторонньо зірваний.

19.2.1943 року сталася в нас жажлива подія — начальник нашого головного штабу, отаман Леонід Щербатюк-Зубатий і старшина для спеціальних доручень Головної Команди УПА, хорунжий Михайло Кваша-Рибачок та ще з ними 8 підстаршин і козаків, їдучи на двох санях з Людвипільського р-ну в Корецький р-н влетіли в корецьких лісах, де досі не було ніякого сліду советських партизанів, просто в засідку двохсотенного большевицького відділу на замаскованому постой. Пароль вже нічого не допоміг. Замість того, щоб розминутися на паролях, як це було досі, большевики оточили наших людей. Всякий спротив чи оборона десятка людей проти двох сотень комуністичних партизанів були безрезультатні.

Обеззброєних наших людей доручено розстріляти езекутивно-му роєві НКВД при відділі. Під час езекуції ще один наш парти-

зан, поранений, втік до своїх. Решту вісім людей большевики розстріляли. «Багаті» москалі роздягли наших людей до тіла, не гребували навіть скривавленою білизною. Вісім трупів кинули в сіно на санях, відвезли до одної хати і повкидали в колодязь. Присипали сіном і втікли геть за своїм відділом. Всякий слід по «чистій роботі» органів НКВД був заметений.

Але отаман Л. Зубатий мав велике щастя в цілком безнадійному нещасті. Він отримав при розстрілі аж шість ран і жодна з них не була смертельною.

Отаман Зубатий якось виліз з колодязя, який на його щастя не був глибокий і побіг на світло до найближчої хати.

По інших районах тієї ж ночі, з 19 на 20 лютого 1943 року, большевицькі партизани пробували всюди масово вбивати наших людей, та це їм не пощастило». (Стор. 240-242)

Як тільки провід ОУНб довідався, а вістка ця розійшлася з блискавичною швидкістю, що большевики зірвали кровавим нападом договір про нейтральність з Бульбою Боровцем, він рішив негайно запропонувати Бульбі полагодження спорів. Про таємні контакти Бульби з німцями та розмови з ними, ані в проводі ОУНб, ані в штабі Клячківського не було відомо.

Перший заступник Бандери Ярослав Стецько разом з Бандерою був у кацеті. Бульба розповідає про це так: «22-го лютого 1943 року до нашого штабу прибув член проводу ОУН-Бандери, мій особистий приятель, п.Олександр Бусел... Після вступної промови (має, мабуть, бути розмови — прим.моя — Я.Г.) — сам-на-сам, я скликав Головну Команду УПА і на цьому засіданні О. Бусел від імени проводу ОУН-Бандери урочисто заявив:... що вони сердечно вітають командування та цілу УПА і пропонують розпочати переговори про спільну акцію всіх революційних сил України в рядах УПА» (там же, стор. 250).

«9 квітня 1943 року розпочалися ділові переговори між Головною Командою УПА і військовими представниками ОУН-Бандери» (стор. 251). Серед пропозицій, які передали речники ОУНб, було запропоновано що: «Командувач УПА, отаман Тарас Бульба Боровець, залишається далі на своєму посту, як фаховий партизанський командир» (стор. 251, «Армія без держави»). В іншому пункті, який обидві сторони прийняли, було сказано: «Доцьогочасні партійні боївки, що мають офіційну назву «Військові Відділи», ОУН-Бандери, включити в лави УПА, створити спільний штаб і далі діяти під назвою УПА» (стор. 251). Всі ці інформації Бульби треба брати під сумнів тому, що він, як він сам ствердив, не мав ніяких документів, ані даних, а передавав справи так, як вони залишилися в його пам'яті. На стор. 252 «Армії без держави» Бульба пише: «Використовуючи досягнену згоду обох сторін від

9.3.1943 року по 4. пункті (в якому, власне, є про включення організаційних Відділів ОУН в УПА та прийняття спільної назви УПА для всіх збройних формацій — прим. моя — Л.Г.), «він (тобто, на думку Бульби, М. Лебедь — прим. моя — Я.Г.) видав наказ від 15.3.1943 року перейменувати всі свої партійні боївки — «Військові Відділи ОУН» — на Українську Повстанську Армію».

В той самий час, коли Бульба вів переговори й домовився про неутралітет з більшовиками та устійнив з ними «тісніший контакт», включно з кличками, розпочав він переговори також із німцями. Своєрідна, як висловлюється Бульба «Лісова дипломатія» на дві руки. Ось як він про це пише:

«У перших днях жовтня 1942 року до нашого штабу прийшло повідомлення про те, що німецька влада пропонує Головній Команді УПА розпочати українсько-німецькі переговори. Була дана відповідь, що пропозиція приймається і переговори можуть відбуватися тільки там і тоді, де і коли визначить Головна Команда УПА. Німці ці умови прийняли. Ведення переговорів Кох доручив рівненському гебітскомісарові Беєрові та шефові служби безпеки Волині і Поділля есесівському підполковникові Пицу. Посередником в переговорах стала «повністю довірена» особа в прокуратурі д-ра Пица, колишній командир батальйону Поліської Січі УПА, поручник Лев Ковальчук.

Перші переговори відбулися 23 листопада 1942 року з д-ром Пицом. Потім відбулися другі переговори з д-ром Беєром. Подвійність розмов цілком не означає, що предмети переговорів були різні, бо обидва представники мали ті самі директиви та інструкції, що впливали з тієї самої генеральної лінії, а їх противна сторона так само трималася одної і тої ж самої лінії. (Стор. 223)

8 листопада 1943 року була скликана нарада Головної Команди УНРА. На цій нараді я з'ясував своїм колегам наведенні вище міркування та запропонував схвалити такий конкретний плян:

— Немаймо пробувати укласти мир з німцями, щоб здобути від них можливість перебрати від них ті військові матеріали, які вони, однак, залишають чи нищать, і добитися офіційного дозволу на евакуацію нашого цивільного населення з Поліської котловини на польську чи іншу територію на Заході. Спершу це буде німецька чи австрійська територія, а потім по війні ці люди матимуть змогу поселитися у вільному світі». (Стор. 277, «Армія без держави»)

Цей ніби договір про злиття «партійних боївок» ОУНБ і «військових відділів ОУН» з «армією» Бульби, про що мова повище, Бульба-Боровець потрактував як постанову «двох УПА». А щоб відмежувати, як він пише, «демократичні збройні сили від УПА», він перейменував керовані ним збройні одиниці на «Українську Народню Революційну Армію». У згоді з тією постановою був виданий такий наказ:

«Н А К А З ч. 81
ГОЛОВНОЇ КОМАНДИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕВОЛЮЦІЙНОЇ АРМІЇ
від дня 20.7.43 р.

«В зв'язку з переіменуванням Української Повстанської Армії на Українську Народню Революційну Армію, наказую всім командирам відділів відчитати перед фронтом наказ ч.80 і даліше виступати під назвою: «Українська Народня Революційна Армія».

Командувач Української Народної
Революційної Армії
(—) Отаман Тарас Бульба-Боровець». (Стор. 254)

Це був початок кінця отамана Бульби-Боровця, який прийшов чотири місяці пізніше. На сторінках 278-281 своєї книжки Бульба-Боровець спокійно й ділово розказує про це:

«Вночі з 15 на 16 листопада 1943 року ми склали меморандум до німецького військового командування, в якому пропонували німецькій стороні:

1. З огляду на змінену ситуацію, де Україну знову окупує ССРСР, пропонуємо припинити українсько-німецьку ворожнечу і скласти договір про спільну боротьбу проти большевизму.

2. Наші лісові партизанські війська реорганізуються на менші бойові групи і лишаються під досвідченим командуванням для дальшої боротьби в тилах ССРСР. Ці війська забезпечуються війсьним матеріалом німецької армії, який залишається при відступі на захід.

3. Решту партизанського війська ми або демобілізуємо, або пропонуємо евакуювати його в дальші тили німецької армії і там реорганізувати його в регулярні бойові частини нової Української Національної Армії при німецьких збройних силах.

17 листопада 1943 року я наказом по УНРА передав командування нашою армією отаманові Зубатому-Щербатюкові, а ми з сотником Ждановичем виїхали до Рівного. Там через відповідні секретні зв'язки ми передали наш меморандум до штабу Головнокомандуючого Тилами Німецької Армії в Україні, генерала Кіцінгера. Половину пунктів нашого меморандума німецьке військо було готове здійснити власним авторитетом. 20 листопада 1943 р. ми виїхали в товаристві кількох німецьких офіцерів під керівництвом оберляйтенанта Гіцінгерота в кур'єрському вагоні до Варшави, а з Варшави двома машинами в товаристві шістьох уже цивільних гестапівців ми виїхали до Берліну. Вночі 30 листопада 1943 р. ми вже були в Берліні. Ніякої ревізії нам ніде не робили. У Варшаві ми самі віддали свою зброю оберляйтенантові

Гіцингеротів, жартуючи, що тепер, мовляв, нам уже нема чого боятися, що зброя — це «зайвий реквізит».

1 грудня 1943 року нас замкнули в поодинках Саксенгавзенського кацету.

Як бачимо, неймовірний кінець епізоду, який міг стати легендою, а залишається як плетиво помилок, ілюзій та фантазій вкупі з особистою посвятою та бажанням служити справі свого народу. Й добре, що саме Бульба так чи інакше передав це. Своєю книжкою Бульба спростовує ще інший момент, який був використовуваний недоброзичливими силами у внутрішніх наших суперечках. Ідеться про смерть Івана Мітрінги, яку часто приписувано ОУНб. Але даймо у тій болючій справі слово Бульбі-Боровцеві:

«6.9.1943 р. ми затрималися постоем на згарищах українського села Вілія Людвипільського району, щоб дати відпочинок до півсмерти перевтомленим постійними боями та маршами людям. На світанку там на нас напав великий советсько-польський партизанський відділ. Нам не було іншого виходу, як прийняти бій.

Цей Вілянський бій тягся більше чотирьох годин. В його результаті нам з великим трудом вдалося таки втримати наші позиції та остаточно примусити большевиків відступити. В розгарі цього бою ми втратили 6.9.1943 року 8 забитими та 15 раненими. Серед забитих були:

Сотник Василь Раєвський
Хорунжий Іван Полин-Мітрінга
Хорунжий Петро Виливайко-Довматюк
Бунчужний Олександр Столярчук-Батюшка
Чотовий Петро Дубина
Козак-кулеметчик «Вулей»
Козак-розвідувач — «Стріла»
Козак-фурман «Горобець».

Ворог втратив у цьому бою самого командира цілого відділу, якогось советського лейтенанта.

Не можна при цьому не згадати, що на советському лейтенантові були знайдені чоботи з червоної шкіри отамана Зубатого, що їх з нього здерли большевики, як розстрілювали 19.2.1943 р. Чоботи вернулися до свого правового власника аж через 8 місяців. Ми зберегли їх, як справжню воєнну святиню, в нашому архіві». (Стор. 268-269).

В той самий час, коли такими крученими дорогами почини Бульби-Боровця розвивалися до свого нещасливого завершення, кільце прямо непоборних об'єктивних відносин і силового укладу замикалося довкола Військових Відділів ОУНм. ОУНм завжди підкреслювала роль збройної сили в революційних зрушеннях. О. Жданович у статті «На партизанському фронті», яка появилася в збірнику «Організація Українських Націоналістів 1929-1954» (на

чужині, 1955) починає цитатою з мобілізаційної інструкції Бистрого, провідника Похідних груп, а відтак Оперативного керівництва ОУНм:

«Тому напередодні 22 червня 1941 р. весь актив ОУН отримав інструкцію, яка на випадок війни на сході наказувала між іншим:

«Творити військові загони й з'єднання й, не допускаючи їх до стику з німцями, займати різні терени й розбудовувати там всі форми державного життя. Нагромаджувати й заховувати засоби, зокрема бойового характеру, щоб мати змогу їх використати в пізнішому етапі, коли в багато важчих умовах доведеться далі провадити боротьбу». (Стор. 408, ОУН 1929-1954)

Епізод з приїздом Бульби-Боровця до Львова прийшов зовсім несподівано. Як усі члени ОУНм, які пишуть про той період, так і Жданович зупиняється на ньому.

«Сл. п. М. Сціборський і О. Сенік-Грибівський привітали Т. Боровця, що діяв під псевдом Тарас Бульба й прибув до Львова в серпні 1941 р., як репрезентанта концепції, яку ставить ОУН. Ясно було, що з ним треба негайно нав'язати якнайтісніші зносини, бож це готова база вишколу, це готовий зав'язок збройної сили, це готове прибіжище для всіх розконспірованих, яких завтра чи післязавтра почне травити Гештапо. І тому негайно туди їдуть молоді старшини ОУН: Домазар, сот. Терлиця, пор. Юрко Д-Ко, пор. Кедюлич». (Стор. 409)

До тієї інформації треба додати такі уточнення: пор. Іван Кедюлич-Кубаричів не відійшов тоді до Поліської Січі, бо він мав інше призначення; пор. Омелянів-Аксентіїв-Терлиця пішов на Волинь окремою дорогою дещо раніше, бо він добивався якнайскоріше домів — він поїхав з Волині й завдяки зв'язкам з деякими колами УНР, які мали відношення до визначування контрактивих старшин-українців, що їх набирала польська армія, став професійним старшиною тієї армії; Юрій Дяченко в той час був ще молоденький юнак, який не пройшов ніякого військового вишколу і був замолодий на старшину; про ідентичність концепції Бульби-Боровця й ОУНм на той час годі було говорити. З тогочасного епізоду Бульби нічого не вийшло, бо як пише Жданович:

«У Львові організаційні чинники почали готувати другу групу старшин, але осінь принесла логічний розвиток подій: німці почали натискати на Поліську Січ і вона мусіла звужуватись, аж в листопаді, з приходом німецької цивільної адміністрації, Т. Бульба мусів формально розпустити бійців і старшин та скласти зброю». (Стор. 409, там же)

1942 рік — це рік великого перелому для революційних українських сил. Перед ними щораз виразніше зарисовувалася небезпека боротьби на два фронти: проти Москви та проти гітле-

рівської Німеччини. В додатку до того приходили ще дальші ускладнення: з поляками, які вважали себе союзниками Москви, надіючись, що їх голос та бажання враховуватимуть після переможної війни, та зі зростаючою на силах большевицькою партизанкою. Німці починають не лише жорстокі протиукраїнські репресії, але і масові вбивства населення. В перших місяцях війни на сході вони свої нелюдські методи стосували головно до безбронного жидівського населення. В 1942 р. для них уже немає різниці і вони палять українські села та мордують їхніх мешканців, а в тюрмах переводять масакри та розправляються з т.зв. закладниками, тобто з провідними українськими громадянами, яких вони забирали на розстріл, коли будь-хто виконав якийсь ворожий акт проти німців, або й навіть без того. Мури українських міст покриваються довжелезними списками людей, яких, як подано на тих афішах, розстріляно або «за спротив німецькій владі», або «за співпрацю з партизанами», або просто «за непослух гебітскомісареві». Для своїх кровавих погромницьких виступів намагаються різні німецькі «ляйтери» використовувати українську поліцію, а навіть цивільних працівників адміністрації. Люди ці, очевидно, протиставляться таким німецьким вимогам і, загрожені смертю, зникають у лісах.

Провідник Центрального керівництва ОУН на Наддніпрянщині, куди входила також Волинь і Полісся, Бистрий, переводить в травні 1942 р. конференцію в Почаєві, а в серпні 1942 р. З'їзд українських самостійників у Києві, на яких запало рішення активно протиставитися німецькій владі. Після того «Провідництво Інспекторату ч. 2. основну увагу присвячує тепер військовій діяльності. Рівне, Луцьке, Дубно, Крем'янець — стають основними осередками вишколу й організаційної підготовки. В допомогу Волинцеві й Білому стягаються безчисленні бойовики з військовим знанням» (стор. 411, ОУН 1939-1954). А коли ці вступні завдання були виконані, тоді видано доручення «... розбудовувати дві бази партизанських дій — на Крем'янецьчині й на Володимирщині. Операції були продумувані й завжди успішні. Хрін — командир Крем'янецької бази й Білий — Володимирської — виказали себе першорядними партизанськими спеціалістами-самородками», (стор. 414, ОУН 1939-1954). В короткому часі обидві ці бази, одначе, перестають існувати.

В тому самому часі, коли команда УПА видала наказ влучити в склад УПА відділ Бульби, що був у міжчасі переіменований на «Українську Народню Револуційну Армію», видано також наказ підпорядкувати командуванню УПА відділ Хріна. Сталося це в моменті, коли той відділ повернувся з наскоку на місто Вишнівець, що на південь від Кремянця, і в поворотній дорозі зазнав дуже деморалізуючу пригоду. Саме тоді в цих околицях проходи-

ли головні сили Ковпака, які заскочили на постою відділ Хріна. Сили Ковпака на багато перевищали бойову силу Хріна і йому прийшлося поступитися вимогам Ковпака. Ковпак вимагав, щоб передати йому тих бійців, що були колись советськими солдатами.

Стурбовані тією подією бійці Хріна прибули до свого табору. Коли вони приготувалися до заслуженого відпочинку, їх оточили відділи УПА. В таборі Хріна перебував референт військових справ центрального керівництва ОУН, поручник Михаленюк-Малий, і він дав доручення не ставити спротиву. Таким чином частина бійців відділу Хріна перейшла тут же до УПА, частина по-тайки опустила табір, а один партизан мав загинути.

Відділ Білого на Володимирщині перетривав ще тільки короткий час після того. Цей відділ вже від якогось часу провадив спільні акції з іншими відділами УПА. Під кінець вересня 1943 р. викликано Білого до Львова в організаційних справах. Перебування Білого у Львові затягнулося довше й у часі відсутності виконуючий обов'язки командир політвиховних Петро Януш включив відділ до УПА. Відділ зреорганізовано, призначено йому нового командира і деяких нових старшин. Жданович так звітує про ці справи:

«Бандерівці змасували частини довкола наших основних баз і їх не по-лицарськи ліквідували. Але поза розстрілом одиниць, вишколені вже й обстріляні кадри збереглись... Курінний УПА-Північ Макс, командир старшинської школи пор. Польовий — це імена партизанських командирів і організаторів, якими й бандерівці й УГВР хваляться, признаючи, що це люди, що виросли в ОУН. Але сотки й тисячі їх не називає ніхто з різних причин. Влились вони в УПА для боротьби з ворогом і в цьому великий вклад ОУН в боротьбу партизанськими засобами.

При тому в УПА на переломі 1943/44 років пройшов далекоидущий процес. Напливали елементи, які йшли до УПА, як до УПА, а не як до «Військових Відділів ОУНР С. Бандери». Це були в багатьох випадках люди кваліфіковані», (стор. 415, ОУН 1929-1954).

Таким чином, в осені 1943 р. постала зовсім нова ситуація на українському збройному відтинку. Після роззброєння відділу Бульби-Боровця і включення в єдину УПА відділів Хріна і Білого, УПА під команду командира Дмитра Клячківського стала єдиною, монолітною, суверенною українською збройною силою. І на це була крайня пора, бо зі сходу й півночі насувала багатомільйонна збройна потуга червоної Москви, а її партизанські загони, підкріплювані масовими скидами людських резерв, зброї й амуніції та всіх інших засобів, необхідних для ведення партизанської війни, множилися і поростали в силу. УПА мусіла готуватися до

остаточної розправи з тим головним ворогом. Без консолідації усіх збройних сил в одній великій формації під одним командуванням, без мобілізації в одних організаційних руках усіх сил нації не могло й бути мови про успіх в тій найважчій боротьбі.

Головне русло

Дотепер ми мали змогу пізнати з міродатних, хоч не завжди зовсім уточнених джерел, як виглядали збройні почини двох українських чинників під час Другої світової війни, а зокрема після вибуху її німецько-російського відтинку. Постанови збройних виступів цих двох елементів — Т. Бульби-Боровця і ОУНм — їхнє підґрунтя, не раз занадто чуттєвий і випадковий, відруховий, чи романтичний поштовх до збройних ініціатив цих двох чинників зразу великою мірою детермінував їхній епізодичний характер. Ні один, ані ддругий не мав у собі тих характеристичних прикмет, які предистинували б його центральну силу, на силу, якій призначено створити тривалий історичний факт у житті та розвитку українського народу та витиснути своє п'ятно на даній історичній добі. Ні збройним відділам ОУНм, ані Поліській Січі чи пізніше формованим Бульбою відділам УПА не судилося стати головним руслом, центральною течією збройної визвольної боротьби українського народу, в яку влилися всі того рода почини та на яку впав тягар відповідальності й репрезентації тої ділянки зусиль народу в часі Другої світової війни. Хоч кожен із цих чинників на самому початку мав однакову шансу бути тією центральною течією, але вже початкові труднощі і передбачувані, для кожного очевидні, а навіть неминучі ускладнення та небезпеки мусіли породжувати дальші передумування тієї проблеми.

Ясне було вже на початку, що й видно з різних ініціатив говорити й домовлятися, що збройний рух на переломі 1942/43 рр. ставав неминуче масовим явищем, яке потягало за собою великі наслідки. Цей рух, як майже всі великі революційні рухи, виникав з одного боку стихійно серед народної гущі як вияв її думок і прагнень або реакція на зовнішні чужою силою накидані факти, а з другого був свідомо й пляново організований мозком і волею керівного чинника, який у такий спосіб прямував до досягнення заздалегідь визначеної мети.

Всі ці складники, зведені в одно, перерішили, що тією центальною течією стали почини ОУНр, чи ОУНб. Їхні збройні боївки, організаційні кущі, вишкільні сотні й групи, які творено при різних нагодах і в різних формах, відділи УНС-Української Народньої Самооборни, тисячі українських поліцистів, різного рода озброєні охоронники, вояки розформованих німецькою владою легіонів «Нахтігаль» і «Роланд» створили ту силу, яка остаточно

виступала як об'єднана УПА, яка гідно та з неймовірними успіхами протиставлялася найбільшим на той час збройним потугам продовж около десятки років, чим виконала велике історичне завдання й пов'язала в безпереривний потік органічно та активно державнотворчі зусилля українського народу, починаючи IV Універсалом. Завдання це здавалося неймовірним, не під силу ніяким повстанським формаціям, зданим на власні сили й комплектно відтяти від світа, бо ті тонесенькі зв'язки, що їх в різних періодах удавалося створити й утримувати якийсь час, були заслабі та закороткі, щоб принести значні тривалі користі. Всупереч усім «розумним» і логічним міркуванням завдання це виконано з несподіваними успіхами. Завдяки цьому український нарід виявив себе як самостійний, власнопідметний чинник, який не визнає ні чужих цілей, ані чужої волі на своїй території, а прямував, як кожен історичний народ, непохитно навіть у найважчих умовах до досягнення своєї, собою самим, суверенно й незалежно від зовнішніх потуг, визначеної мети. УПА і її боротьба є тільки органічною ланкою, що в'яже в тяглу цілість історичний процес розвитку й прямування українського народу до власної державности, яка одинока визначає справжню рівність народу з усіма іншими народами світу.

Щойно у світлі вищесказаного можна повнотою визначити й зрозуміти роллю, що її відіграє й відіграватиме «Літопис УПА». Щойно «Літопис УПА» дає змогу, а може робить перший дуже великий і засадничий крок до з'ясування того вагітного наслідками десятиріччя 1940-1950-ліття, яке він обіймає. Щойно історична перспектива й можливість бачити і користуватися дальшим розвитком подій у світі, а зокрема в українському та в сусідньому до нього просторі дають змогу оцінити розміри й характери цілості. Часова невдача, є тільки ланкою у ланцюзі, який тягнеться безперервно. Повстання з трагічними наслідками, що їх піднімали Підкова, Наливайко, Остряниця, Гуня, Павлюк та інші закінчилися важкими невдачами, потоплені в їхній та їхніх товаришів крові, але ті повстання створили ґрунт під тріумфальну революцію Хмеля. Понаддесятирічна боротьба УПА і морально, і оперативно, і технічно є тією великою, може й генеральною, пробою в житті українського народу, яка є черговим ступенем угору до дальших зусиль, до дальших дерзань і проб, аж поки не прийде остання-переможна. Понад десять років боротьби УПА — це школа морального й інтелектуального зусилля, яка дала органічний вклад, що збагатив нашу історичну свідомість і наше вміння майструвати такі справи. Власне «Літопис УПА» є безумовним, абсолютним посібником для такого пізнання.

На «Літопис УПА» складаються почування й думки авторів, з яких одні загинули смертю вояків на полях безчисленних боїв,

інші в лютих муках з рук німецьких чи російських катів, а ще інші в тюрмах і на каторзі, а деякі опинилися у вільному світі. Таким чином, це є необнятий скорб пережитого й передуманого численними людьми, які належать до найкращих нашого роду. В цьому обговоренні можемо дати тільки деякі з них, щоб ілюструвати, як вони відчували й думали, ким вони були. Один з перших авторів ось-як говорить про початки УПА в підпільній газеті «Самостійник» з грудня 1943:

Коли вже не помагали способи примітивної оборони (варті, алярмові знаки і т.п.), коли окупант почав демонстративні масові морди українського населення (Кортисі, Цумань і інші) тоді зреволюціонізований актив цих земель вхопив за зброю. Почали творитися поодинокі самооборонні відділи, що згодом злилися в єдину революційно-збройну силу: *Українську Повстанську Армію (УПА)*. Особливо від весни 1943 р. починається інтенсивний ріст сил УПА. Ведуться завзяті бої з німецькими окупаційними силами, провадиться акція нищення большевицьких партизанських гнізд, що успіли вже сильно розростися на терені цих земель та ляцьких колоній, що стали кублами червоної партизанки, а одночасно вірними помічниками німецького окупанта в нищенні українського народу. До УПА переходить більша частина українських шуцманів, яких німці заставляли розстрілювати своїх братів, а крім того дико знущалися над ними. В УПА поставили також окремі частини інших поневолених народів (грузинів, татар, узбеків, осетинів, черкесів і інших), що зараз по героїськи борються з займаннями плече-об-плече з українським повстанцем, а в пригожий час перетворюються в Національні Революційні Армії й підуть бити окупантів на своїх рідних землях. В деяких теренах УПА вже зовсім знищила німецькі окупаційні сили, червону партизанщину та всяких ворожих агентів, зорганізувала власну адміністрацію, переводить земельну реформу, активізує культурно-освітнє життя».

На гарячих слідах щойно пройшлих подій, у яких автор брав активну участь, він загально представляє виникнення УПА так, як він бачив і тоді переживав. Ще інший, також невідомий автор, також один із тих, що загинули в боротьбі, в 13-му числі «Інформатора» з липня 1943 р. вказує на причинову пов'язаність повстання УПА як з німецькою, так і з російською імперіялістичною політикою:

Український нарід свідомий своїх історичних завдань, тому не бажає собі ані варвара Гітлера, ані садиста Сталіна. Український нарід бореться за Самостійну Соборну Українську Державу — за те, щоби бути самому господарем на власній землі.

У зв'язку з посиленням терором наїздників в Україні й організованою збройною самообороною українського населення виринала потреба організації збройної сили, котра боронила б інтересів цілого українського народу. В тій цілі організується вже Українсь-

ка Повстанська Армія. Перші її відділи вже б'ються з наїздниками, експлуататорами, та імперіялістичними вислужниками, що поставили собі за ціль поневолити, ограбити, та вимордувати український нарід. Українська Повстанча Армія бореться за Самостійну Соборну Українську Державу проти всяких імперіялізмів. Вона є на услугах українського народу й захищає його життєві інтереси. Українська Повстанча Армія очолює, організує та формує всі досі самотужки створені українські осередки збройного спротиву окупантам України. Бо тільки зусиллям цілого українського народу в рядах одноцілої армії та під одноцілим військовим командуванням зуміємо прогнати імперіялістів з України». (Літопис УПА, том. 2, стор. 125).

Коли ми порівнюємо ці вислови незнаних вояків УПА з тим, що говорять їхні найвищі провідники та командири, то побачимо прямо неправдоподібну зближеність, майже точність думок і оцінок тих різних людських елементів. В тому, між іншим, кривається також таємниця абсолютної спаяності командування з бійцями і проводу з веденими. Цей факт має особливу вимогу в нас. Коли ми пригадаємо собі, як було під час Визвольних змагань 1917-1920 рр., коли виростали як гриби після дощу пашківські республіки, а отамани виникали мало не в кожному селі, то у випадку УПА маємо зовсім протилежний стан: командування, політичний провід і нарід творить нерозривну цілість. І в цьому одна з головних причин, що УПА могла встоятися понад десять років у боротьбі. Тут одна з причин, чому так мало дезертирів, піддач, зрад було серед вояків УПА. Командир стояв за останнього стрільця, а останній стрілець стояв за свого командира, з яким жив, харчувався, днював і ночував, разом боролися і разом гинули; овочі того стану були слідні на кожному кроці.

Для ілюстрації тієї одности дуже характеристичними є слова мабуть найважливішої людини на Волині-Поліссю в часах УПА та й загалі в українській визвольній боротьбі, людини особливої ваги — Ростислава Волошина, в його статті «На шляхах збройної боротьби», передрук якої даємо з підпільного журналу «Ідея і чин», ч.5, 1943. р.:

Щоб дорешти стероризувати українське населення, гештапо перевело в березні масові арешти та розстріли української інтелігенції по містах. Тоді саме, серед багатьох інших, згинули в Крем'янці подружжя лікарів сл.п. Роцинських. Оборонні заходи населення, стосовані до того часу перед ловленням та вивозом до Німеччини, як денні і нічні варті, втікання молоді до лісу вже себе не виправдували, бо німецька поліція ще вночі обступала село, поголовно вистрілювала все населення, від найстаршого дідуся до немовляти в колісці, доробок грабувала, а хати та клуні пускала з димом. Таким чином німці знищили село Ремель Олександрійського р(айо)ну на Рівенщині в лютому 1943 р., де згинуло

около 400 людей. У відповідь на жорстокий національний і соціальний гніт, український селянин, щоб оборонити своє та своєї сім'ї життя перед нападом німецьких посіпак та кривождних енкаведистів з большевицьких партизанських банд, щоб охоронити свій дорібок від грабунків, щоб не дати видерти своїм дітям останнього куска хліба, — випорпав дбайливо захований кріс з набоями та, злучившись з такими ж, як сам, односельчанами, створив *перші збройні відділи самооборони* — Української Повстанчої Армії, готовий до загину битись в обороні своєї правди. І робітник, на якого в містах полюють німецькі людолови, щоб вивезти, без можливості повороту додому — на каторжні роботи до Німеччини, і інтелігент, якого ґештапо виарештовує й розстрілює тільки за те, що він може бути провідною одиницею народу — кидають працю й дім, щоб творити загони Української Повстанчої Армії. Ув'язнена ж українська міліція, свідомо своїх обов'язків перед народом та завдань, які станули перед нею, силоміць пробивається крізь драти до решти друзів, які організовано, із зброєю в руках, зійшли зо станиць творити далші частини УПА. (Літопис УПА, том 2, стор. 20-21)

Продовження буде

«Народи вільного світу!

Ми закликаємо знищити зсередини ворога людства — без атомової війни, при допомозі поневолених народів! Пропонуючи нашу альтернативу, **ми перестерігаємо усі вільні нації світу: не нехуйте нашою потенційною і дієвою силою і не пробуйте вживати термоядерної зброї на наші країни, уярмлені російськими безбожницькими тиранами,** — лише тому, що Заходові не вистачає конвенційної зброї через його культ ґедоністичного вигідного життя! Тиранія вже не викликає в поневолених страху перед терором. Страх вже зламаний! Приходить епоха революцій і визвольних воєн. Або Захід стане по боці революцій, або ж реакції, тобто зберігання комуно-большевицької системи й російської імперії. Перед визвольними націоналізмами не втримається ніяка термоядерна зброя, бо вона теж є в наших руках. **Нації повстали, їх нічим не зламати!»**

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

З міжнародного фронту боротьби

ПРОТИРОСІЙСЬКИЙ ФРОНТ ВАКЛ

Наші Представники на Міжнародній Конференції в Даллас, США

У днях від 9 до 13 вересня ц.р. відбувалася міжнародна конференція Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ) в Даллас, США. Організатором конференції була Американська Рада за Свободу Світу, яку очолює ген. Джон К. Сінглярб. У конференції взяло участь 471 делегатів і обсерваторів із 74 країн. Україну заступали — інж. Богдан Федорак з дружиною — Голова Світового Українського Визвольного Фронту і д-р Мирослав Харкевич — Голова Відділу УККА і АБН у Чикаго. Представником Ліги Визволення України був Орест Стеців, а від Організації Оборони Чотирьох Свобід України в конференції брала участь Роня Стойко-Лозинська. Дві останні організації є асоційованими членами ВАКЛ-ю. Інші поневолені народи, які вислали представників від своїх визвольних рухів були: Білорусія, Болгарія, Хорватія, Польща, Естонія, Туркестан, Румунія, а цілий регіон поневолених народів на засіданні Екзекутиви ВАКЛ і в президії цілої конференції, на місце неprisутнього Ярослава Стецька, президента АБН, який є членом Екзекутиви ВАКЛ, репрезентувала мгр Слава Стецько — екзекутивний голова ЦК АБН.

Найчисленнішою була американська делегація, яка, крім членів Американської Ради за Свободу Світу, включала представників різних урядових чинників із Вашингтону. Зацікавлення масових медій було таке, якого ще досі на ВАКЛ не було. Це головню тому, що в центрі уваги конференції були збройні резистанси, а головню Нікарагви, що зараз є найбільше дискутоване на сторінках американської преси й масових медій взагалі. 165 представників преси, радіо й телевізії американського континенту, Азії й Європи мали змогу увесь час бути присутніми на нарадах, робити постійні інтерв'ю не лише з ген. Сінглярбом, але і з національними представниками. Їм роздавано нашу літературу, журнали й пресові комунікати, а також матеріали про Юрка Шухевича, «Хроніку УКЦ» і про смерть закатованого Василя Стуса.

Про проблеми України й інших поневолених народів у російській імперії, про боротьбу за визволення і працю визвольних рухів у вільному світі говорила на пленумі Конференції мгр Слава Стецько тоді, коли говорила за регіон АБН. Одна із головних доповідей була також присвячена поневоленим народам у СССР. Її виголосив Авраам Шіфрін, голова Дослідчого Інституту Советських Концтаборів Невільничої Праці в Ізраїлі. Він спочатку висвітлив короткий фільм про в'язнів у концтаборах, при чому найбільше уваги присвятив українським і жидівським в'язням, далі балтійським і іншим, підкреслюючи, що це націоналісти, які борються за свою самостійну державу, а зокрема наголосив значення Організації Українських Націоналістів-революціонерів.

Про Україну на пресовій конференції згадував ген. Сінглярб, про релігійне переслідування в Україні також на пресовій конференції говорив А. Шіфрін, про konieczність підтримки поневоленим у СССР народам і організації АБН у своєму звіті говорив генеральний секретар АПАКЛ (Азійська Антикомуністична Ліга Народів) — д-р Ган Лі-ву, про поневолені в СССР народи згадав один із головних доповідачів — американський сенатор Малькольм Веллоп. Дуже правильну оцінку російського імперіялізму й теперішнього тирана Горбачева дав промовець на тему «Міжнародний тероризм» — головний редактор «Вашінгтон Таймс» — Арнольд де Боргрейв. На конференції роздавали книжку «Комбат он Коммуніст території», увага якої присвячена збройним резистансам, а починається розділом «Війна в Україні й Литві проти советської потуги». Також було роздане останнє число Бюлетеня ВАКЛ «Фрідом Дайджест», яке виходить у Південній Кореї. У тому числі за червень 1985 рік є надрукована тринадцять-сторінкова стаття М. Сулятича про ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринку й Юрія Шухевича під заголовком «Вічний шлях героїв».

Про намагання Москви оволодіти світом було дискутовано в семінарах про збройні резистанси в Афганістані, Анголі, Етіопії, Мозамбіку, Нікарагуї і Південно-Східній Азії, про боротьбу тих народів, про пов'язання з боротьбою народів у СССР і в т.зв. сателітних країнах та про можливість допомоги їм з боку членів ВАКЛ.

На кінець конференції був прийнятий комунікат, у якому конференція м.ін. в параграфі ч.1 закликає: дати підтримку силам, що борються за свободу в Нікарагуї, в Анголі, в Мозамбіку, Афганістані, Камбоджі, Ляосі, В'єтнамі й китайському суходолі.

А далі в параграфі ч. 2:

Дати ефективну моральну й політичну підтримку визвольній боротьбі України, Білорусії, Балтійським країнам, Польщі, Румунії, Болгарії й усім іншим поневоленим народам російським імперіялізмом і комунізмом у їхньому стремлінні за національну незалежність, державність і демократію, особливо тепер у сорокову річницю від закінчення Другої світової війни.

«Комісія комунікату й резолюцій» передала президії ВАКЛ для опублікування низку резолюцій, між ними резолюцію про «Тисячоліття Християнської України» й резолюцію про «підтримку політичної й мілітарної концепції АБН».

На заклик президента конференції — ген. Сінглярба, присутні учасники конференції підписали протестну, засуджуючи Москву заяву до президента Р. Регана в справі політичного морду над особою українського поета й патріота Василя Стуса з вимогою, щоб ця справа і ліквідація борців за свободу була предметом відповідних акцій американського уряду й була поставлена на всіх майбутніх переговорах США із СССР з відповідними вимогами.

Пресове Бюро АБН

Д-р Мирослав ХАРКЕВИЧ

ВІДБУЛАСЯ ВІСІМНАДЦЯТА КОНФЕРЕНЦІЯ ВАКЛ

Вже більше як сорок років ідейні та патріотичні громадяни США, а між ними в першу чергу українці та інші члени поневолених націй, старалися усіма доступними засобами впливати на уряди США ініціювати й реалізувати ефективні і рішучі заходи для ліквідації світової загрози комунізму, тої майже досконалої форми російського імперіялізму.

Американська система правління, а зокрема її законодавча галузь є пересичена партикулярними інтересами, часто прямо антипатріотичними «лобі»; як теж деякими бльоками виборців, примусила взяти в свої руки найважливішу ділянку національного буття — приватну ініціативу, об'єднавшись в боротьбі з наступаючою Москвою. Замість конкретної дії — ми бачили виправдування, замість рішучої офензиви за світову свободу — ми бачили «контейнмент» — тобто мовчазну згоду на зло, або ще гірше — поступенне здавання позицій.

Саме з ініціативи такої патріотичної, приватної організації всенационального масштабу, що зветься «Американська Рада за Світову Свободу», яку очолює відомий нашій спільноті *генерал Джон К. Сінглярб*, відбулася в дні від 9-го до 13-го вересня ц. р. в Даллас, Техас, Вісімнадцята Конференція Світової Антикомуністичної Ліги під знаменним кличем — «Контрофензива за Світову Свободу». Ця світова організація, яка об'єднує 118 націй та самостійних антикомуністичних формацій усіх континентів, усіх рас і усіх релігій, є дійсно Об'єднаними Націями волелюбних народів, вільних і поневолених, вільної людини, створеної на Божу подобу, що відкидає марксо-ленінське комуністичне мрякобісся, а що найважливіше — активно протиставляється і воює з комуністично-російським імперіялізмом на усіх так численних фронтах.

У висліді дуже інтенсивних чотироденних нарад був опублікований заключний документ, що традиційно зветься «Кінцевий Спільний Комунікат». В тому документі стверджується, що XVIII Конференція ВАКЛ продемонструвала всесторонню єдність і однозгідність намірів і цілей, якими є свобода для цілого людства. Конференція ствердила, що комунізм веде свій безпощадний наступ на багатьох фронтах, тому апелює до всецілої підтримки боротьби проти нього силами свободи УНО в Нікарагуа, Юніти і ФЛНА в Анголі, РЕНАМО в Мозамбік, муджагедінів в Афганістані, Національно-Визвольним Фронтом в Камбодії, Ляосі, В'єтнамі і Китаї. Конференція прийняла настанову *запевнити ефективну моральну і політичну підтримку для визвольної боротьби України, Білорусі, Балтицьких Країн, Польщі, Румунії, Болгарії та усіх інших націй, поневолених російським імперіялізмом і комунізмом в їх змаганнях за національну незалежність, державне буття і демократію, зокрема в сорокові роковини закінчення Другої світової війни. Вільний світ мусить зрозуміти ехидні*

совето-російські пляни задержати термоядерну і міжпланетарну перевагу і рівночасно організуючи під ширмою т. зв. «Руху за мир» облудні протинуклеарні маніфестації. Конференція всеціло і беззастережно підтримує політику Роналда Реґана та його «Стратегічну Ініціативу Оборони» (Ес Ді Ай). Відповідна увага в кінцевому Комунікаті була присвячена складним справам та проблемам між Китаєм й Китайською Республікою, між Пекіном і Тайваном. Конференція закликала підтримати загрожену свободу в Ель Сальвадорі, Філіппінах, Малазії, Південній Африці та в інших африканських країнах і не віддати їх на поталу советсько-російського імперіялізму. Конференція розкрила правдиве обличчя советського комунізму, що бльокує насильно доставку харчів від вільного світу для антикомуністичних теренів в Етіопії, вбиваючи голодовою смертю сотні тисяч невинних людей. Конференція закликає протидіяти советсько-російській експансії на водах стратегічно важливого Індійського океану, де вже першими жертвами впали Мадагаскар, Сайхелс і Південний Ємен. Конференція засуджує і взиває до протидії міжнародньому тероризмові, яким постійно оперують Куба, Лівія, Північна Корея, Іран та інші режими піддержані Москвою і Червоним Китаєм. Конференція засуджує з відразою вживання советською Росією т. зв. «жовтих» ракотворних субстанцій та інших токсичних речовин. Конференція рішає поширити й скріпити протикомуністичний рух через стислішу співпрацю з пресою, парламентарними установами, як також прихильними урядами. Учасники Конференції є вдячні та схвалюють працю Ради за Свободу Світу як господаря цієї вдалої зустрічі, а окремо генералові Джон Сінґлявбові за його керівництво.

В Конференції взяли участь 471 делегатів і 165 представників масової інформації від 74 держав та теренів в цілому світі.

Головна праця Конференції проходила на пленумах, що відбувалися у просторій та дуже декоративній залі, якої ціла фронтова стіна була прикрашена величезними національними прапорами націй-учасників, з Україною включно. В Президії засіли голови вісьмох регіонів, на які була поділена ціла Конференція та під цим ключем відбувалися наради й звітування. Пані мгр *Слава Стецько*, Екзекутивний голова ЦК АБН у заступстві Президента АБН Ярослав Стецька, очолювала окремий регіон АБН-у, *звітувала* за його діяльність і була постійним членом Президії Конференції.

Іншими регіонами були: Антикомуністична Ліга Азійських Народів (АПАКЛ), Регіональна Організація Латинської Америки (ФЕДАЛ), Рада Солідарности Середнього Сходу, Північно-Американська Антикомуністична Ліга, що її генеральним секратерем є п. *Володимир Чопівський*, а далі — Організація за Свободу Африки, Західно-Європейська Рада за Світову Свободу та вкінці окремий регіон «Молодь» усіх названих регіонів. Так на пленумах, як теж на окремих комісіях було виголошено цілу низку промов і доповідей. Всі учасники сиділи при своїх столах з національними прапорцями та мали до диспозиції симультанні апарати і могли слухати все, що реферовано на чотирьох різних мовах, хоч англійська мова домінувала.

Кінцеву промову виголосив *Ден Буртон*, який як член Конґресового Комітету для Зовнішніх Справ пізнав на практиці суть і методи комуні-

стичної агресії. Клич, що його колись кинув Мао-Тсе-Тунг, що ворогів треба проковтувати однимцем, залишився далі актуальним. Щоб успішно боронити свободу, треба в першу чергу бути поінформованим та присвятити себе тій боротьбі. Він задержався довше на аналізі американського відношення до справ вільного та комуністичного Китаю. На його думку, причиною в'єтнамської катастрофи була дефензивна ментальність та брак волі до перемоги. Ці самі гріхи закріпили, усього 80 миль від Америки проросійську позицію Фіделя Кастро, який став гльобальним експортером злочинного комунізму. Зараз заіснувала нова доба, зокрема в Центральній Америці, в Нікарагуа, де видніє помітний зворот в користь сил свободи названих «Контрас», а останні події в Ель Сальвадорі ворожать скору перемогу правдивих демократичних ідей.

Дуже емоційне слово про комуністичні звірські злочини в Камбодії виголосив бувший борець за свободу п. Шов-Ю-Мінг, відомий як фільмовий актор, який одержав нагороду Оскара за його роллю у фільмі «Смертні поля» (Кіллінг Філдс), в якому він грав свою роллю.

Після звітів голів поодиноких регіонів, дуже переконливу та плястичну аналізу гльобального стратегічного положення та усіх можливих комплікацій, зокрема у відношенні до визвольних рухів, виголосив відомий журналіст і публіцист, який бував у різних функціях майже в усіх країнах поза залізною, як теж бамбусовою занавісами, член Фондації за Точність в Медіях, децю ексцентричний *Долт Дражес*, з яким українська спільнота повинна познайомитися ближче.

З черги були представлені звіти представниками рухів збройного спротиву, а саме: Афганістану, Анголії, Етіопії, Мозамбіку, Нікарагуї і Південно-Східної Азії. Після звітів відбувалися в окремих приміщеннях семінари тих же регіонів. Наша група АБН була так зорганізована, що в кожному семінарі брав участь принаймні один наш представник.

На пленарній сесії виступав відомий ізраїльський патріот та випробуваний український приятель, бувший в'язень московських концтаборів Авраам Шифрін. Він висвітлював фільм, що був таємно зроблений в одному із московсько-большевицьких концтаборів, та багато прозірок, ілюструючих рабське життя в'язнів «гулагу». Він об'єктивно, обширно та дуже приязно говорив про український рух спротиву, про його змінені методи й про українських політичних в'язнів, про їх поставу і героїзм. Він висвітлював прозірки, відповідно коментуючи: Михайла Сороки, Юрка Шухевича та його легендарного батька ген. Романа Шухевича, говорив про свій пієтизм до особи Блаженнішого Патріярха Йосифа і до численних воїнів ОУН-УПА, згадав про Валентина Мороза, Оксану Мешко, Надію Світличну з маленьким синочком та багато інших.

Рівночасно з пленумом відбувалася окрема *Конференція Молоді*, на якій українці були гідно заступлені, а журналісти користали з нагод і проводили інтерв'ю з поодинокими визначними діячами, борцями за свободу.

Третього дня Конференції мали свої окремі закриті зустрічі поодинокі регіони, на яких представники обговорювали свої специфічні проблеми, труднощі, висловлювали свої вимоги та побажання, які пізніше були реферовані на пленумі і знайшли свій відгук в Кінцевому Комунікаті.

З черги був висвітлений довший фільм про В'єтнам. Цей фільм зобра-

жував варварські звірства й жорстокости агресора і крайню деградацію ним людини. Шкода, що ніде не було показано, де і коли ці звірства і жорстокости почалися та що «гуманіст» Ленін був їх батьком.

На пресовій конференції поруч афганських муджагедінів виступав *українець*, бувший вояк Червоної Армії, Микола Мовчан, який перейшов на сторону борців за свободу. Він перебував майже один рік з муджагедінами, а зараз живе в США. Мовчан був представлений генералом Сінгльавбом, як бувший вояк Червоної Армії, але української національності. Журналісти ставили йому багато питань, на які він відповідав чітко, дуже гарною українською мовою. Добрим перекладачем на англійську мову була пані Роня Лозинська. В центрі уваги журналістів були Нікаруга і Афганістан.

Велике зацікавлення викликала доповідь відомого журналіста і головного редактора «Вашінгтон Таймс» *Арнальда ді Борчгрейв* про міжнародний тероризм. Цей високої класи коментатор прилетів на конференцію з Лісбони, де доповідав на нарадах НАТО. Він дуже дотепно проаналізував великі надії, а то й захоплення західних лібералів особою нового генсека Михайла Горбачова, в якому він бачить вихованка і продукт кагебіста Андропова. На думку багатьох обсерваторів, Михайл і Раїса — це «подружжя Гуччі з Москви». Найбільшою сенсацією вершинної зустрічі 20-го листопада в Женеві мабуть буде комунікат, що Нансі Реган та Раїса Горбачов в найкращій згоді проводили разом закупки. Краще буде, коли США проголосить у відповідь на брехливу доктрину Горбачова реальну доктрину Регана (що частинно вже зроблено — примітка редакції).

Після прочитання Кінцевого Комунікату, що був прийнятий через аклямацію, генерал Сінгльавб закрити XVIII Конференцію Світової Антикомуністичної Ліги.

Вечором того самого дня відбувся багатолюдний бенкет — «Міжнародня вечерея борців за свободу» — з участю делегатів, обсерваторів, преси та запрошених визначних, патріотичних родин з Тексасу. Окремо була вирізнена і відзначена леді *Еллен Гарвуд*, що походить з роду славних державних мужів, яка закупила для нікарагських борців за свободу вертолет, що і зветься «Леді Еллен».

Спеціальними медалями були відзначені деякі борці за свободу за героїзм в боротьбі, а саме один з Нікарагуї і два з Афганістану, всі вони повні інваліди. Президент Реган був обдарований своїм погруддям, що його вирізьбив один з в'єтнамських повстанців в далеких в'єтнамських джунглях.

Президент Реган прислав обширний, багатомовний і мужній привіт для учасників Конференції, що його присутні прийняли з великим ентузіазмом.

Дехто може поставити питання: що доброго для української справи зробили українські делегати на XVIII Конференції ВАКЛ. З ким там вони зустрічалися та які мали можливості популяризувати українську визвольну справу. Абсолютна більшість делегатів — це була еліта патріотичних формацій своїх держав чи націй, вже не говорячи про 165 акредитованих журналістів та радіо і телевізійних коментаторів. Українська делегація під проводом пані мгр. Слави Стецько, яка вмěla завжди бути там, де вирішувалося щось важного, виступала як Україна з таким як

другі написами й під своїм національним прапором. Слава Стецько була постійним членом Президії Конференції, звітуючи про діяльність свого регіону — тобто АБН-у, зуміла подати дуже багато інформацій про український рух спротиву, про героїчну Українську Підпільну Католицьку Церкву, про далішні драконські присуди українських патріотів, про морд п'яťох наших культурних діячів лише за один останній рік, включно зі смертю незламного Василя Стуса. Члени АБН-у: болгар, румуни, туркестанці, білоруси, хорвати, поляки та інші, завжди зверталися до голови регіону АБН за різними порадами та інформаціями, як теж в потребі інтервенції. Варте особливої уваги те, що в найважливішому документі цілої Конференції, а саме в Кінцевому Комунікаті, в другому параграфі Україна є поставлена на першому місці між усіма поневоленими народами. Драматичний виступ Авраама Шифріна, який був запрошений на Конференцію за рекомендацією АБН-у, був великим аргументом в користь української визвольної справи, як теж був і дуже вдалий виступ українця, бувшого червоноармійця на пресовій конференції. Заходами голови регіону АБН була внесена від Президії до Пленуму заява, щоб делегати підтримали петицію до президента Регана, яку підписали біля 130 найвизначніших учасників Конференції з протестом проти советських верховодів за постійні морди української інтелектуальної еліти, а зокрема за замучення Василя Стуса.

Під час Конференції було роздано багато літератури. Передо мною є три книжки, одна 241 сторінкова, друга на 185 сторін, а третя 80 сторінкова. Всі вони дуже багаті змістом і заповнені інформаціями про українську визвольну справу під сучасну пору. Була кольорова брошура про Україну, що дуже скоро розійшлася, було багато копій з «Вашінгтон Таймс» «Гулаг Нотбук» про Василя Стуса, резолюції з нагоди Тижня поневолених націй та резолюції УККА в справі антиукраїнських дій Бюра Спеціальних Дослідів.

Українські делегати входили в розмови з кожним, хто мав на це охоту. Одні «опікувалися» пресою, інші збирали підписи під петицією чи вели дуже палкі дискусії з ворогами сил свободи, а таких не бракувало серед журналістів масових медій.

Мені важко передати свій особистий ентузіазм та найбільш позитивну аналіз відбутої Конференції. Ми, українці, а спеціально пані мгр. Слава Стецько, двоїлися, а то й троїлися, щоб зробити якнайбільше для України. Думаю, що ми своє завдання виконали так, як вміли і могли. Ми були горді, коли різні високі державні достойники висловлювали свій жаль, що на цій Конференції не було достойного Ярослава Стецька. Я є переконаний, що коли б всякі наші скептики чи вперті противники діяльності АБН і його ідей були присутні на останній чи передостанній конференціях ВАКЛ, вони змінили б свою настанову та самі скріпили б ряди працівників, а навіть ентузіастів цієї єдиної правильної форми боротьби за українську Правду і Справу!

Дарія СТЕПАНЯК

УКРАЇНКИ НА ФРОНТІ БОРОТЬБИ В АФРИЦІ

*Враження із подорожі до Африки-Кенія на міжнародню
Конференцію Жіночої Декади в липні 1985 р.*

Коли розійшлась вістка, що закінчення Жіночої Декади відбудеться в Африці і нам, українкам, треба готуватись до неї, щоб продовжувати нашу участь в попередніх конференціях, опінія української спільноти про доцільність такої кошовної подорожі була поділена. Мовляв, це ж Африка, що там поміж чорними можна буде доброго зробити? Там Москва має великі впливи, шкода грошей. . .

Так виглядала ситуація здалеку. Щоб зрозуміти всю дійсність, треба було однак аж туди поїхати і побачити, що ми не повинні пересуджувати справ, не будучи всесторонньо поінформованими.

Тому поділюсь із шановними читачами моїми спостереженнями із безпосередньої зустрічі з тим, нам так мало відомим, світом.

Наша планета складається із кількох континентів, кожний із іншими кліматичними і атмосферичними прикметами, які напевно мали і мають вплив на розвиток людини. І не думаю, що є виключно великою заслугою білої людини, що вона в своєму розвитку випередила чорну людину. А поняття вищости білої людини є кривдячим для тих рас, які не спроможні були рівномірно розвиватися.

У моїй оцінці, ментальність пересічної людини в Африці (але не тих чорних, що родились чи жили на інших континентах) перебуває ще в стадії майже дитини, тому так легко, при відповідній матеріальній допомозі, викликати до себе довір'я. Зокрема, коли та чорна людина не має можливости порівняти це із чимось протилежним. На цім грає Москва.

Найкраще це зрозуміли москалі. Тоді, коли західноєвропейські наїзники старались експлуатувати африканський континент, чому, зрозуміло, і дитяча ментальність мусіла противитись, — московська тактика показалаь багато ефективнішою. Москва за маловартісні речі, а то й такі «важливі», як старі поламані плуги для згортання снігу (в Африці?), — згортала і згортає скарби цих країн, а все з «благородною» усмішкою і запевненням, що все це СССР робить з «великої доброти» серця, за що африканці повинні бути їм вдячні. . .

Інший їхній спосіб це підбирання на безплатну «науку», а в дійсності — на відповідний вишкіл підходячий молодий елемент, який вишколюють у Москві і відтак через тих чорних запродавців стараються опанувати політично країни.

На одній із сесій-«воркшопів» цікаво про те розказувала одна філіпін-

ка-монахиня, яка працює місіонеркою в Етіопії. Там вони не лише навчають у школах вчити марксизму-комунізму, але і російської мови. А все для «добра» тієї країни. . . Ми ж знаємо, яке там тепер добро.

До столиці однієї із найбільш цивілізованих країн Африки з'їхалось понад тринадцять тисяч народу з усіх закутин земної кулі, щоб дискутувати над рівноправністю, розвитком і миром у світі.

В першу чергу, хоч місто Найробі в Кенії дійсно гарно розбудоване, культурне, із гарними модерними будівлями, великими науковими закладами, та ніхто там не сподівався аж такої кількості людей. Це на початку викликало трохи замішання. Однак, треба визнати, що господарі старались як могли найкраще прийняти гостей, хоча жіноцтво з цивілізованого світу не завжди було виrozumіле до певних ускладнень.

Та в коротці все наладалось.

Як ми же раніше повідомляли, на цій світовій Конференції уряди, яким це було не вигідно, старались «відполітикувати» усі наради. Та це було можливо до певної міри на Конференції державних делегацій, але на форумі, де брали участь прерізні недержавні організації, виявилось, що впорядкування всяких внутрішніх проблем залежить від політики даного уряду. То ж наради на форумі великою мірою мали суто політичний характер.

Це давало можливість українській делегації ставити, крім жіночої проблематики, проблему політичного положення поневоленої України. Крім своїх сесій, ми могли брати участь в багатьох інших і в дискусії. Тому була можливість лівацьким пропагандисткам протиставити задокументовані факти трагічного положення України під советсько-московською окупацією.

Зацікавлення українською проблематикою виявилось відразу з першого дня нарад, ранком на нашій сесії, бо хоч це була перша сесія і мало хто був ще ознайомлений із розлогим тереном університетських забудовань, де все відбувалось, хоч дехто спізнено, то заля була «битком набита». Відшукали нас і московські вислужниці, ті самі, котрі хотіли зірвати нашу сесію в Копенгагені в 1980 р. На сесії на тему «Положення родин жінок політичних в'язнів в ССРСР» виступали: Стефа Грицков'ян і Роксоляна Стойко-Лозинська (Америка), модератор Ольга Заверуха (Канада). В дискусії відразу почали забирати голос лівацькі елементи, при чому не обійшло без вигуків і всяких епітетів у нашу сторону, включно із «нацистки, німецькі коляборантки» і т.д. Та найцікавішим був виступ «делегатки з України», якоїсь Ніни Ковальської, яка, між іншим, сказала для нас дуже цікаве, що «правда, що в Україні є політв'язні, але уряд має вже досить тих визвольницьких рухів і мусить тих людей ув'язнювати». Не знаю, чи москалі їй за це похвалять. Друге, вона призналась, що їй тому дозволили їхати на Конференцію, що вона вже роками працює в ЮНЕСКО. Значить, добре перевірена, а саме ЮНЕСКО — то червоне гніздо.

Того самого дня по обіді відбувалась сесія на тему «Жінка в тюрмі і психологічний вплив на неї і її родину, зокрема дітей», спонсорована аме-

риканськими лібералками. Тема нібито аполітична, але кілька із нас пішли послухати. Зараз, після вступної доповіді все стало суто політичним, бо комуністки з Південної Америки і палестинки почали розказувати про страхиття в тюрмах Ізраїлю, чи країнах Південної Америки, де є праві уряди. Це зразу дало нам велику нагоду описати тюрми, психушки і концтабори Советського Союзу. Зрозуміло, що між нами і лівими виникла гостра дискусія, бо вони почали боронити своїх хлібодавців. Не маючи кращих аргументів, знову почали вживати образливих слів, на що ми склали офіційний протест, а вони в очах усіх присутніх виявились дійсно тими, чим вони були.

Хтось скаже: а що з того? А це те, що до всього прислухались багато різного народу, і наслідки ми побачили відразу другого дня вранці, на іншій сесії, якою провадила американка правого напрямку. Коли ті самі лівачки хотіли і там скапіталізувати сесію для себе, вона, хоч на попередніх сесіях сама не була, про все була вповні поінформована, і так просто й заявила: «Ви вчора пробували дві сесії зірвати, цим разом цього не буде». З того виразно видно, як усі, кому треба, пильно сліdkували за ходом сесій і після цього виробляли собі опінію про важливіші проблеми в світі.

Перші дні нашої участі в Конференції я цілево описала докладніше, щоб читач міг краще уявити собі різні можливості ставлення української справи на міжнародних форумах.

Подібним способом, повні напруги і успішної участі на різних сесіях, проходили для нас і дальші дні Конференції.

Через замалі приміщення для сесій маси жіноцтва перебували на великій площі-травнику поміж масивами університетських забудовань. Погода була гарна і багато використовувало цю площу для ширших презентацій своєї культури.

І нам жінкам ОЖ ОЧСУ і ЛВУ Канади, вдалось дістати такий день. Цілою групою в народніх строях, тримаючи великий транспарант з написом, що ми солідаризуємося з українськими жінками в Україні в протесті, з гарною виставкою, роздаючи масу різної літератури, ми тримали живий контакт із тисячами зацікавлених. Багато жінок світу, прочитавши наші летючки, радо підписували петицію в обороні Оксани Мешко і ставали під транспарантом, заявляючи тим свою солідарність з нами, документуючи це і для себе, і для нас фотознімками. Кореспонденти з цілого світу робили з протестуючими інтерв'ю, робили фотознімки і збирали усі наші матеріяли для своєї преси, а може й урядів.

Роздаючи наші матеріяли і вияснюючи зацікавленим, ми показували якраз тим неосвідомленим жителям Африки другу сторону медалі, про яку вони не мали ніколи нагоди почути. Для них було великою новиною, що Україна цілком окрема нація, окупована москалями, жорстко використовувана, і що кожного, хто попадає під цей режим, чекає така сама доля. Направду, цікаво було обсервувати ті наївні обличчя під час такої дискусії. Щоденники Кенії писали про нас, а один передрукував нашу летючку зі знімкою, коли ми закидали проводів Конференції і усім віль-

ним країнам світу, що вони не звертають уваги на те, що Україна поневолена і не може свobodно брати участі в жодних світових зборах. Ту лютючку надрукував щоденник країни, про яку ми думали, що вона під советським впливом не дозволить нам на жодні наші акції.

Конференція державних делегацій не відбувалась рівнобіжно з форумом, мабуть, щоб унеможливити конфронтацію з широкими масами жіноцтва. Це в першу чергу були москалі. Та Конференція розпочалась усього за три дні перед закінченням форуму, та це було досить часу, щоб жіноцтво Визвольного Фронту провело перед тим будинком протестаційну маніфестацію. Тут була можливість, що місцева поліція буде нас звідти виганяти. Однак, демонструючі стояли в народніх строях, із великим написом «Україна» і роздавали державним делегатам літературу без проблеми, аж поки не надїхала советська делегація. Вони нарobili крику і заявили, що СССР покине Конференцію, якщо нас звідти не усунуть!.. Поліція дійсно почала нас поволі висувати за браму, але мирні «торги» тривали так довго, доки не ввійшли усі делегати у залу, а входячи — мали нагоду розмовляти з протестуючими; багато ставились прихильно до нашої національної справи.

Як тепер довідуємось, вістки про наші антисоветські виступи були в різній світовій пресі, а в той сам день показали нас на телевізії в Вашингтоні.

Не думаю, щоб це був випадок, що першу сесію ми одержали першого дня Конференції, а другу, на тему «Голод — політичне знаряддя» — на останній день нарад. Комітет Конференції змінив трохи назву на «Жінки і діти під час голоду». Сесією провадила Оксана Дацьків (Америка), а панелістами були Марія Шкамбара (Канада) й Ірина Халупа (Америка). До участі в нашому панелі зголосилась згадана раніше філіпінка-монахinja, яка між іншим, ніколи раніше не знала про Україну, і зі сльозами на очах розказувала про страхиття в Ерітрії, у всьому обвинувачуючи Советський Союз. Прихильність її в нашу користь була більш ніж очевидна, а таких жінок напpавду було багато. І цим разом прийшли обороняти своїх хлібодавців советські висланниці, та тим разом дуже не ефективно, бо ми збивали їх незаперечними доказами.

Нас, жінок Визвольного Фронту до Кенії їздило дванадцять: шість від ОЖ ОЧСУ і шість із Канади, від ОЖ ЛВУ. Нам дійсно вдалось зробити багато для української справи. Однак, можна б було зробити ще багато більше, коли б ми були численніші. Українською проблематикою світ цікавиться, коли подавати її чітко і безстрашно, обороняючи наші національні права.

З особистого пережиття мушу ствердити, що сердечно вітали нас знайомі з різних країн, наші прихильниці, яких я пізнала на попередніх конференціях. Була і цікава зустріч із комуністкою, також «старою знайомою», яка кричала до мене: «Чого ти, фашистка, сюди знов приїхала, щоб нам знову клопотів наробити?!»

Між іншим, треба ще згадати, що на самому початку, бо в день відкриття Конференції, делегатки ОЖ ОЧСУ склали візиту американському

амбасадорові в Кенії. Авдієнція була дуже цікава, бо ми представились як американки, але українки, які приїхали обороняти українську справу. Амбасадор дійсно всім цікавився, зокрема коли ми розказали йому про спробу Москви депортувати нас із Данії, що їм не вдалося. Тому, що ми можемо знову стрінутись із якоюсь конфронтацією з москалями, ми заздалегідь просили його опіки над нами, що він недвозначно обіцяв. Цю дбайливу опіку ми відчували увесь час нашого перебування в Кенії.

Про Конференцію державних делегацій взагалі не цікаво згадувати, бо то все тільки політика урядів, а ситуація України ще не могла бути там включена. Але усі бачили недвозначні визвольницькі стремління народу, який хоча з Рідних Земель не міг прибути. Українська діаспора старається з посвятою використовувати всі нагоди, щоб боротись за визволення поневоленої України.

На цій світовій Конференції Жіночої Декади в Кенії жіноцтво Визвольного Фронту ще раз сповнило успішно свій обов'язок.

Нам лишається ще лише подякувати усім тим щедрим жертводавцям, які, розуміючи вагу цієї коштовної поїздки, своїми щедрими датками уможливили ОЖ ОЧСУ, спільно із ОЖ ЛВУ, довершити цього діла.

Ідім, їдьмо, пробиваймось далі між народами світу — в ім'я допомоги Україні!

«Посилення визвольно-революційної боротьби в Україні, Грузії, Вірменії, Литві, Туркестані, Естонії й інших уярмлених країнах, створює новий чинник у нашій зовнішньо-політичній дії, унаслідок чого перед вільним світом існування окремої бойової і дійової визвольної, суверенної сили, яка не приймає status quo, його поборює разом з концепцією детанту, гельсінськими домовленнями включно до рівноваги сил, а змагає до доосновної революційної зміни порядку у світі через розвал російської імперії на національні держави поневолених народів у їхніх етнографічних межах.

Ця знехтована потуга — поневолені нації, є вирішальним чинником майбутнього розвитку світової історії. Вони — ключ розв'язки світової політичної кризи, бо розвалюють її джерело — російську імперію з її комуністичною системою і комунізмом, як знаряддям російського імперіалізму».

(З матеріалів VI ВЗ ОУН: «Становище у світі й Україна»)

ПРЕЗИДЕНТ РЕґАН СОЛІДАРИЗУЄТЬСЯ З ХОРОБРИМ НАРОДОМ УКРАЇНИ

З нагоди протибольшевицької демонстрації та Великого Концерту української музики і пісні на прославу збройної боротьби українського народу проти Німеччини і Росії, під час і після Другої світової війни, 6 жовтня 1985 р. у Нью-Йорку, президент Роналд Реган надіслав до УККА заяву, що була відчитана під час Концерту в Карнегі Гол, такого змісту:

БІЛИЙ ДІМ
27 вересня 1985

Це є честь приєднатися до членів Українського Конгресового Комітету Америки, які зібралися, щоб відзначити 40-річчя закінчення Другої світової війни.

У своїй прощальній промові до кадетів Вест Пойнту, генерал Даглес МекАртур нагадав нам, що «Воїн, більш усіх інших людей, є зобов'язаний практикувати найбільший акт релігійного навчання — жертву... він мусить терпіти і зазнавати найглибших ран і шрамів війни».

Більш сорока років тому, ваші брати по-зброї утвердили слова генерала МекАртура тілом і кров'ю, жертвуючи своєю найвищою відданістю у боротьбі проти двох тираній — нацизму і комунізму, які пустошили їх батьківщину. В темряві незліченних труднощів, їхній дух відваги і самопожертви світив яскраво.

Хоча тінь тиранії даліше затьмарює ваші прадідівські землі, дух надії і прагнення волі живуть та інспірують нове покоління. Бажаю висловити мою солідарність із хоробрим народом України у вашій настанові просунути вперед справу свободи і самовизначення для вашої любимої батьківщини.

Хай Бог благословить Вас!

Роналд Реган

ПРИВІТ КОНГРЕСОВІ ПАБНА ВІД СЕН. США АЛФОНСЕ Д'АМАТО
АМЕРИКАНСЬКИМ ПРИЯТЕЛЯМ АБН

Дуже Вам дякую за Ваше запрошення взяти участь у конгресовому бенкеті Американських Приятелів АБН. На превеликий

жаль, через раніше заплановані зобов'язання, я не зможу особисто прибути.

Боротьба проти комунізму є довготривала і важка. Не зважаючи на це, і розуміючи огидність поневолення та тоталітаризму, ми знаходимо в собі несамоовиту силу для продовження цієї боротьби. Ми, що маємо можливість жити вільно у свободі, співчуваємо нашим братам і сестрам, які мусять терпіти в брутальній системі, що їх полонила.

Хто з-поміж нас знає краще про страждання цих людей ніж ці, яких брати і сестри терплять у темряві комунізму? Ми в Сполучених Штатах Америки й наші приятелі в Західньому світі яскраво усвідомляємо собі, хто такі є ті «наші найсильніші союзники», коли ми разом і непохитно включаємося в боротьбу за свободу в цілому світі.

Я є ознайомлений з усіми зусиллями Вашої організації в боротьбі за свободу всіх поневолених народів і, як Сенатор США та Голова Гельсінської Комісії, я рішуче відданий для справи свободи та людських прав.

Ще раз дякую за Ваше запрошення і дозвольте висловити найщиріші побажання у проведенні бенкету та багато успіхів Американським Приятелям Антибольшевицького Бльоку Народів.

Алфонсе М. Д'Амато
Сенатор США

У ВЕЛИКЕ ТИСЯЧОРІЧЧЯ ХРИСТИЯНСТВА

Конференція ВАКЛ, Даллас, Техас, від 9-12 вересня 1985

Тому, що українська нація відмічатиме найсвітлішу подію у п'ятитисячній її історії, а саме офіційне Хрещення Києва й усієї України тому тисяча років — 988 року Святим Володимиром Великим-рівноапостольним, як це відмітив Папа Іван Павло II у вересні 1984 року;

Тому, що світло Христової віри запромінювало зі столиці України — Києва, основаного тому 2.000 років над Дніпром, на весь Схід Європи;

Тому, що Київ став центром культури Сходу Європи, «Атенами Східньої Європи», а Трипільська культура України з кількатисячолітніми традиціями величі творчості автохтонного народу України, як стверджує славний історіософ А. Тойнбі, закріпила духовні вартості Окциденту на цьому геополітичному просторі;

Тому, що велич і світове значення націй визначається незнищенними їм питоменими, багато- і різномістовими культурами, які, як мозаїка національних культур, складаються на вселюдську культуру;

Тому, що українська нація незмінно обороняє як основу своєї вічної культури — національні, патріотичні і християнські цінності в авангарді з Організацією Українських Націоналістів (ОУН) і Українською Католицькою Церквою проти безбожницького російського комунізму й імперіялізму;

Тому, що большевизм як синтез російського імперіялізму й комунізму прагне знищити віру в Бога й мозаїку національних культур терором і насильством т. зв. соцреалізмом, культом безбожництва, советською антикультурою, тобто антикультурою большевизму російської супернації;

Тому, що якраз рік тому 7 вересня 1984 року відійшов у вічність Муж Божого Провидіння української нації, Патріарх України — Кардинал Йосиф Сліпий — мученик за віру Христову й Україну впродовж 18 років у большевицьких тюрмах і концтаборах, про якого Святіший Отець Іван Павло II сказав, що Кардинал Сліпий переніс терпіння, подібні до мук Христа на Голгофі як герой і мученик;

Тому, що КГБ, осліпивши Юрія Шухевича після 30 років тюрем і концтаборів, якого президент Р. Рейган назвав «самітнім героєм, ув'язненим українським патріотом», за вказівками Горбачова почало вести очорнюючу кампанію найнікчемнішими методами, поширюючи зловісні наклепи начебто він покався і відрікся свого батька — Головного Командира УПА Генерала Романа Шухевича;

Тому XVIII Конференція ВАКЛ постановляє:

Повністю й усіма засобами підтримати визвольну боротьбу української нації за самостійну українську державу й за демократичний у ній лад, який забезпечить усі права української нації й людини, як також свободу релігії.

XVIII Конференція ВАКЛ вітає і висловлює свій подив для Української Католицької Церкви, яка з 10 єпископами, численними священиками, мільйонами вірних, теперішнім Кардиналом Мирославом Іваном Любачівським — Патріархом Української Католицької Церкви, наслідником Святого України, Патріархом Йосифом Сліпим, росте і розвивається, не зважаючи на переслідування.

XVIII Конференція ВАКЛ вітає Українську Автокефальну Православну Церкву, якої вся Ієрархія, очолена Митрополитом Васи-

лем Липківським, загинула мученицькою смертю з рук безбожних москалів, але продовжує існувати в катакомбах.

XVIII Конференція ВАКЛ віддає поклін Мученикові за Христа й Україну, Ісповідникові віри Патріярхові Йосифові I, якого першу річницю смерті 7 вересня 1985 року українська нація і Вселенська Церква відмічають.

XVIII Конференція ВАКЛ засуджує варварські методи КГБ орвелівського типу, стосовані до українських політ'язнів, зокрема до Юрія Шухевича, якого осліпили, а тепер стараються морально знищити знеславляючими провокаціями й наклепами, і ВАКЛ Конференція закликає Західні уряди й публічну опінію світу стати в його оборону, щоб добитися звільнення у вільний світ.

ЗАКОНОДАВЧА РЕЗОЛЮЦІЯ

яка уповноважує губернатора достойного Маріо М. Куомо проголосити 18 і 19 травня 1985 р. Днями Національного Конгресу Американських Приятелів Антибольшевицького Бльоку Народів у Стейті Нью-Йорк

З уваги на те, що Антибольшевицький Блок Народів був заснований у листопаді 1943 р. на Конференції представників 13 поневолених націй скликаних проводом Української Повстанської Армії; і

з уваги на те, що ці нації й ті, які їх представляли, вели завзяту боротьбу за визволення проти нацистівської Німеччини і большевицької Росії; і

з уваги на те, що боротьба, яку вони вели за національну самостійність і людські права, ще далі продовжується проти советської Росії, яка тримає їх як гнوبлених в'язнів суворого імперіялістичного режиму; і

з уваги на те, що Антибольшевицький Блок Народів зріс сьогодні до 28 націй і його боротьба за свободу не показує жадних познач послаблення; і

з уваги на те, що Антибольшевицький Блок Народів присвячує себе досягненню справедливого міжнародного ладу через скріплення принципів національної самостійності, державності демократії і основних людських прав проти всяких форм імперіялізму й тоталітаризму; і

з уваги на те, що політичні зусилля досягнути визволення поневолених народів можуть остаточно допомогти зменшити загрозу нуклеарної війни; і

з уваги на те, що громадяни тих поневолених народів далі прагнуть свободи для їх батьківщин, а їх рідні й компатріоти по всьому світі морально підтримують їх. Такою підтримкою є організація Американських Приятелів Антибольшевицького Бльоку Народів (АФ АБН, Інк.); і

з уваги на те, що Американські Приятелі АБН будуть мати свій Конгрес 18 і 19 травня 1985 р. в Нью-Йорку; і

з уваги на те, що Ярослав Стецько, кол. Прем'єр-міністер України і тепер президент Антибольшевицького Бльоку Народів буде говорити на Конгресовій вечері Американських Приятелів Антибольшевицького Бльоку Народів; і

з уваги на те, що головною темою Конгресу буде «Найсильніші союзники Заходу», а програма буде включати промови визначних експертів вільного світу і поневолених народів, як слідує: «Незмінний московський гін до опанування світу», «Значення політично-психологічної війни», «Трагічні консеквенції Ялти»; і

з уваги на те, що там буде також три панелі з участю національних представників під заголовком «Національно-визвольні процеси в ССРСР і у т. зв. сателітних країнах», «Збройна боротьба поневолених народів за їх існування», і панель молоді на тему «Ідеї, якими живе молода генерація у вільному світі й за залізною заслоною»; і

з уваги на те, що Пітер Вайтенус, голова АФ АБН буде господарем подій тих двох днів,

тому постановляється, щоб цей Законодавчий Орган застановився над тим, щоб уповноважити достойного Маріо М. Куомо, губернатора Стейту Нью-Йорк, проголосити 18 і 19 травня 1985 р. Днями Конгресу Американських Приятелів Антибольшевицького Бльоку Народів у Стейті Нью-Йорк, щоб звернув увагу на потребу нової федеральної закордонної політики, базованої на принципі національної самостійності для всіх народів;

далі постановляється, щоб копія цієї резолюції відповідно підписана, була передана дост. Маріо М. Куомо, губернаторові Стейту Нью-Йорк.

Прийнято в Сенаті
дня 30 квітня 1985 р.

З доручення Сенату,
Стефан Ф. Сльон, секретар

печатка сенату
стейту Нью-Йорк

У ВІДПОВІДЬ НА ЗНЕСЛАВЛЮВАННЯ УКРАЇНЦІВ

Заходом і накладом Українського Конгресового Комітету Америки появилася друком в англійській мові, документальна брошура проф. Миколи Чировського п. з. «УКРАЇНА І ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА».

У п'ятих розділах наведені факти генези, коляборації і наслідків союзу Москви з Берліном, насвітлені події Другої світової війни, з'ясовані цілі і визвольна боротьба українського народу проти Німеччини і Росії під час і після Другої світової війни та наведені московські спотворення української визвольної боротьби.

Двадцять шість (26) знімок документують коляборацію Москви з Берліном, масакри українського населення советсько-московським КГБ, збройну боротьбу УПА та злочинне знищування німецьким Гестапо українських патріотів в Україні, зокрема членів ОУН-УПА.

Брошура, 60 сторінок, у м'якій жовтій обкладинці з синім надруком, з бібліографічними джерелами, це перше видання в англійській мові, що дає удокументовану відповідь на кампанію знеславлювання українців московською агентурою і деякими жидівськими елементами.

Естетично оформлена й надрукована на крейдяному білому папері брошура повинна стати засобом широкого використання в українській протидії наступові Москви на українську спільноту у вільному світі.

Брошуру, ціна якої 5.00 дол., можна замовляти в Канцелярії УККА в Нью-Йорку, 203 2-га Євєню, 10003, або у Відділах УККА.

З дому неволі

ЛИСТ УКРАЇНСЬКИХ ПАТРІОТІВ ДО РАДІО «СВОБОДА»

(Новий документ з України)

До Українського відділу радіо «Свобода» у США і ФРН.

В умовах радянського режиму все суспільне і творче життя народу є під невсипущим наглядом і всі засоби інформації, агітації і пропаганди — в руках органів безпеки і таким чином населенню СРСР все підноситься у викривленому, неправдивому, зате вигідному для радянської влади, вигляді.

Загальновідомо, що особливий тиск Москви спрямований на Україну, адже український народ є найбільшою поневоленою нацією російської радянської імперії. На Україні всякі форми гноблення в тому числі національний гніт, найжорстокіші; тут найширше здійснюється денаціоналізація і русифікація населення і всяке вільне, правдиве слово про минуле і теперішнє життя українського народу є під забороною.

За таких умов єдиними джерелами правдивої інформації на Україні є самвидав і Західні радіопересилання, особливо передачі радіо «Свобода», без яких тепер немислиме будь-яке національне життя народу. З огляду на такий стан речей ми, українські патріоти, від імені всіх радіослухачів України звертаємося до Вас з проханням:

1. Збільшити час радіопередач на українській мові, поширивши їх і на денний час, як це робиться на мовах російській, польській, чеській, угорській і др.;

2. радіопересилання мають ефект і досягають своєї мети тільки в тому разі, якщо їх чутність, не дивлячись на заглушування, хороша, а тому просимо посилити потужність радіопередач на українській мові і то в діапазонах коротких хвиль 25, 31, 41, 49 метрів, адже вже давно всі нові радіоприймачі в СРСР випускаються тільки з такими діапазонами і лише в незначній кількості радіослухачів є старі або перероблені приймачі з діапазонами 19, 17, 16 метрів чи нижче;

3. просимо від нашого імені в першу чергу уряди Великобританії і Федеративної Республіки Німеччини (а також інші держави) передавати через такі відомі радіостанції як «Бі Бі Сі» і «Німець-

ка хвиля» поряд з іншими мовами Європи радіопересилання і на українській мові, адже відсутність таких передач є дискримінацією багатомільйонного українського народу — одного з найбільших народів Європи;

4. у зв'язку з тим, що Радянський Союз намагається собі присвоїти всю заслугу в перемозі над Німеччиною у Другій світовій війні і якмога зменшити значення вкладу Західних союзників, просимо давати своєчасну і гідну відсіч такій радянській пропаганді, адже відомо (із «Переписки» Президента США Рузвельта, прем'єр-міністра Великобританії Черчілля і генсека Сталіна), що сам Й. Сталін признається в тому, що без допомоги Союзників Радянський Союз не був би спроможний вести війну і зазнав би неминучого краху і просимо докладно розповідати про участь США, Великобританії та інших Союзників у Другій світовій війні, про висадку на Сіцилію, Італію, Грецію (хіба це уже був не другий фронт у Європі?) і пояснити величезні людські жертви Радянського Союзу у війні безглуздим щодо людських життів веденням воєнних дій, в тому числі — примус, споювання солдатів алкоголем, штрафні батальйони тощо;

5. називати Радянський Союз, як це і відповідає дійсності, останньою імперією сучасності і давати для цього наукову характеристику і приклади загарбницької колонізаторської політики Москви, як зговір Сталіна і Гітлера про поділ Польщі 1939 року, загарбання Прибалтійських республік, частини фінських земель і інші територіяльні розширення і продовження такої політики по сьогодні (Афганістан, наприклад);

6. вся радянська пропагандистська машина безперечно і на повну потужність працює над опалюванням справедливої національно-визвольної війни українського народу у західній частині України проти німецьких, а потім — російських окупантів під час Другої світової війни і після неї; просимо дати цим подіям, — як воєнним діям, так і репресивним заходам каральних загонів щодо мирного населення, — дійсне висвітлення, залучивши до цього спогади учасників і сучасників руху опору, документи, наукові праці, як історія УПА, розповіді про визначних провідників і вождів визвольної війни, як Степан Бандера, Роман Шухевич та інші народні герої, легендарні борці українського народу; просимо не залишати без належної уваги цю славу сторінку історії українського народу, яка є вельми повчальною для цілого Вільного світу, поскільки це була перша національно-визвольна війна проти Москви після Другої світової війни — це був «український Афганістан» і борців якого дотепер переслідують, катують і знищують;

7. просимо розповісти світові про українське населення, вивезе-

не цілими родинами, селами в Сибір і про їх долю, а так само про сталінські концентраційні табори; через радіо «Свобода» закликали бувших політв'язнів, які зараз проживають на Заході, об'єднатися в братство чи союз, завданням якого був би захист переслідуваних радянським режимом громадян;

8. передавати через радіо «Свобода» весь самвидав, який потрапляє на Захід і заборонені твори українських письменників, істориків, науковців;

9. просимо передавати на хвилях радіо «Свобода» музикальні вітання рідним і знайомим з нагод свят, роковин, іменин, які б склалися з українських пісень: давних і сьогочаних, народних і пісень українських композиторів.

Ці наші побажання стосуються так само українських передач радіо «Голос Америки», Канади та інших радіостанцій, які в майбутньому передаватимуть пересилання на українській мові.

З глибокою пошаною до Вас і безмежною подякою, — бо робите Ви велику справу, — від імені українських радіослухачів.

Червень, 1985 р.

Українські Патріоти

Мову залишено як в оригіналі, — Ред. «В.Ш.»

ЗАМІСТЬ ОСТАННЬОГО СЛОВА

У вільний світ дістався новий самвидавний документ п.з. «Замість останнього слова» Василя Овсієнка. Тут передаємо повний текст цього документу з незначними стилістичними правками (УЦІС).

Василь Овсієнко

Тут, де чиниться судова розправа наді мною, нема до кого говорити. Я тут один серед шиплячого гаддя, як неспалима купина. Ви обставили вартою і ґратами і мурами не мене. Це ви себе обставили ними від народу. Ви, а не я, боїтеся гласности. Це ви, а не я, сховалися від народу нижче нижнього поверху, в підпілля, щоб творити свої чорні діла.

Ви винюшкували кожний мій слід, підслуховували кожне моє слово, відлякували від мене людей, зводили на мене несусвітні наклепи. І, не знайшовши в мене жодної фальші, лукавства, крутїства, ви переконалися, що я принципово нездатен учить чогось злочинного. І ви злякалися мене. І саме тому вдалися до мерзенної фабрикації «справи», як це ви масово робили в сталінські

часи за принципом «былбы человек, а дело найдется». У моєму випадку маємо прецедент відродження ежовщини, беріївщини.

Нічого того, в чому ви мене звинувачуєте, не було, і ви це чудово знаєте. Однак ви влаштували наді мною це мерзенне судилище, щоб знищити мене. За віщо? За те, що я заважаю вам грабувати і обдурювати народ. За те, що я знаю правду про вас і совість моя не дає мені цю правду змовчувати. За те, що я стократ благородніший, шляхетніший за вас. За те, що я не приймаю вашої свинячої філософії, що найбільше у світі благо є хлєптати з корита, до котрого вас тимчасово допустив московський імперіалізм, одягнений у машкару комунізму. Ви, «советские люди украинского происхождения», керуючись цією коритною філософією, допомагали московському імперіалізмові виморити голодом третину свого народу у 1933-му, ви допомагали Гітлеру і Сталіну вивокти мільйони і мільйони війною і репресіями. Це ви готували вагони для вивезення решти українського народу до Сибіру. Це ви винищили цвіт нашого народу — інтелігенцію. Це ви розтоптуєте прекрасну його мову, насаджуючи натомість своє брудне матюччя. Ви терзаете його душу, вимушуючи всіх ставати злодіями, брехунами і боягузами. Ви витравлюєте його світлий розум своєю горлікою. Ви — народовбивці.

І цей суд є продовженням геноциду українського народу. Так, я смертник. Сьогодні чи опісля ви мене знищите. Я не перша і ще не остання ваша жертва. Але я свідомо іду на цю погибель, бо знаю, що оцим самим я захищаю життя мого народу. Я керуюся Вищим Законом Життя — Законом Жертвенности. Ваше гадюче сичання чують тільки ці камінні мури, а мій голос почує ціла Україна, цілий світ. Ви самовбивці, володарі своєї смерті. Усі ваші неуспіхи, як у світовій політиці, є наслідком кричущих погортань природних людських прав на свободу слова, свободу заняття. Хто совісний, той не хоче мати справи з бандою. Ви узурпували право говорити від імені істини. Але ніхто з людей на те не має права. То — привілей Бога. А принцип рівності всіх все більше оволодіває уми людей, котрих ви би вічно хотіли мати за покірне робоче бидло. Але люди не хочуть більше бути нічийми рабами, бо вони відчули себе Людьми, і тому під вами захиталася земля.

Ніхто, в тому числі і ви самі, вже не вірите в свою комуністично-імперіалістичну демагогію. Люди побачили брехливу суть вашої комуністичної «правди», вашої соціалістичної «демократії» і одвертаються від вас. Від вашого мерзенного лику з огидою відвертається цілий світ. І вже не врятує вас ніяка демагогія, ніякі репресії. Те, що зі мною зараз робите ви — це вже фарс, комедія, початок кінця. Готуйте собі мотузки і не проминіть моменту вчасно перевішатися. Бо скоро упаде на вас народний гнів. Народ —

і зневажить вас. Імена ваші стануть поруч Юдиного. І будете прокляті своїми синами.

А благословенна Богом, золота, як мрія, Україна постане у всій своїй красі і силі і займе достойне місце у колі вільних народів. Це вже неминуче, як неминуче торжество правди, добра і справедливості. Україна буде вільною від вас, заброди, зрадники і кати, незалежно від того, хочете ви цього, чи ні. А такі як ми, українці, цього хочемо і освячуємо цю ідею великими жертвами.

*

Василь Васильович Овсієнко, нар 8.4.1944 р. В 1972 р. закінчив філологічний факультет Київського університету і після того працював учителем української мови й літератури в середній школі на Київщині, одружений. Вперше був заарештований 5.3.1973 р. і за ст. 62 КК УССР засуджений на 4 роки концтаборів. По відбутті повного речення його звільнили, але зразу піддали адміністративному наглядові, а також не одержав дозволу працювати за своєю професією, часто викликали на допити. . . Вдруге був арештований 1978 р. і 7-8.2.1979 р. за ст. 188-1 КК УССР засуджений на 3 роки концтаборів суворого режиму нібито за «спротив міліції» на основі фальшивих свідчень, бо присутніх правдивих свідків на судову розправу не допустили. На цьому судилищі В. Овсієнко в своєму «Останньому слові» незбитими фактами доказав, що «диригентом тут виступає КГБ». Перед виходом на волю В. Овсієнка втретє заарештували і з табору перевезли до Житомирської тюрми, де в серпні 1981 р. за ст. 62 КК УССР (пропаганда серед в'язнів) засудили на 10 років суворох концтаборів і 5 років заслання. До актів обвинувачення теж додали його «Останнє слово» на суді в 1979 р. і «Заяву прокуророві УССР» від 1977 р., в якій він покликався на конституційне право виходу України з Советського Союзу. Під цю пору В. Овсієнко карається в Пермському таборі, важко страждає від посиленого ревматизму, без медичної допомоги, а водночас примушений працювати.

КЛИМ СЕМЕНЮК

В січні 1985 р. ми інформували, що в жовтні 1984 р. в Києві КГБ арештувало українського патріота Кліма Семенюка за якийсь документ. Недавно одержано додаткові документи, які обширно висвітлюють страдницький життєвий шлях людини тільки за те, що любила свій український народ.

Клим Васильович Семенюк, нар. 4.12.1931 р. на Ровенищині, ро-

бітник, одружений, батько сина та одруженої дочки. Вперше був арештований в 1952 році, а після звільнення весь час його переслідували. Вдруге був арештований 1958 р. Втретє був заарештований в 1984 р., а 4.2.1985 р. Київський суд за ст.62 ч.1 КК УССР засудив його на 7 років концтаборів і 5 років заслання. На судовому процесі виступали нікому невідомі свідки, а родини і друзів на судову розправу не допустили.

Тут передаємо децю справлений текст одержаного документу про життєвий страдницький шлях Кліма Семенюка так подібний до інших українських патріотів.

*

«СЕМЕНЮК Клим Василевич народився 4 грудня 1931 року в селі Золотин Костопільського р-ну на Ровенщині. 22 січня 1952 року був заарештований органами МГБ і обвинувачений за ст. 54-10-Пг. на 10 років ІТЛ (Ісправітельні трудові лагєря), 5 років заслання, 5 років позбавлення прав і конфіскату особистого майна (забрали останню корову). Слідство вели ст.ляйтенант Присажнюк, капітан Посажєніков і мол. ляйт. Чуйков.

Покарання відбував у Печорлазі на лагерному пункті ч.11 і ч.14 у селищі Вичегодськ.

Звільнений 9 листопада 1955 року. На підставі апеляції знято 5 років, а решта років підпала під амнестію в 1953 році, що тривала 5 років після смерті Сталіна.

19 червня 1958 року був проведений обшук органами КГБ і заарештований в м. Києві. Звинувачений за ст.196 і засуджений обласним судом на 5 років позбавлення волі строгого режиму і 5 років заборони проживати в м. Києві і всіх обласних центрах. Слідство вів підполковник КГБ при раді міністрів УССР Лук'яненко, у присутності прокурора Хрієнка.

Покарання відбував у Мордовії на лагерних пунктах л/п ч.7 Со-снівка, ч.11-2 Явас, ч.6-2 Молочниця, ч.5 Липлей. Мав 2-гу групу інвалідности по тиску крови.

Звільнений у 1961 році, теж 9 листопада, у зв'язку з виходом нового кодексу, в якому за ст. 196 максимальний термін ув'язнення був 2 роки.

Повернувшись до дружини в Київ, був 6 місяців без роботи, не маючи дозволу на прописку. Питання прописки рішав верховний суд.

Дальше переслідування почалося з 1973 роком. Начальник КГБ

Костопільського р-ну Белоусов, після арештів у Львові і Києві, дав наказ мешканцеві с. Золотин Жданюку Федорові, щоб слідкував за мною, коли я бував там. Той відмовився (сам і розповів мені) і таку роботу виконував Снийко Опанас. (Обидва вірні слуги Белоусова).

29 лютого 1977 р. зробили обшук у дружини Марії Олександрівни на місці праці, начебто шукали порнографію у жіночій сумочці, а її визвали у кабінет до начальника цеху. Сумочка була на робочому місці. А в дійсності їх цікавив ключ до нашої квартири. З дому викрали книжку Шелеста «Україно наша Радянська», вона вважається як заборонена, і всі групові фотографії з весілля, після чого побували майже по всіх квартирах наших знайомих.

З 10 по 30 квітня 1980 року двічі затримував на вулиці і робив обшук майор КГБ Ткачук, коли я йшов додому від Мешко Оксани Яківни. Вербував на співпрацю.

Із березня місяця 1980 р. велося тотальне слідкування. 14 травня відбувся обшук по справі ч. 5 (справа Стуса). У перших числах серпня тайно перевели обшук на місці праці, у крані.

23 серпня 1980 року допитували і вербували ст. лейтенанта збройних військ Горбаса Віктора Д. Дав підписку про мовчання. Після обшуку по справі Стуса ч. 5, у Кудласевича Леоніда Йосиповича і допитів по вилучених у нього документах (мешкав у селищі Клавдієво), допитували і про наші взаємні відносини. У Львівському таборі допитували в'язня Йогаша (або Гайоша) Василя Васильовича про мене. У м. Червонограді Львівської обл. допитували Розлуцького Василя Семеновича (арештований по ст. 187), Струця Семена Мих. і Павла В. На кожній із дільниць, де я працюю, обладнують кабінет з приладдям для нагляду. Будучи у відпустці (серпень-вересень 1980 р.) Костопільське КГБ наводило справки у сіль-раді, чи я є у селі (було це 29 серпня).

17 грудня 1980 року був обшук у нашій квартирі по справі Розлуцького В. С. Обшук провадила обласна прокуратура на чолі з слідчим Шевченко Г. Г., а майор КГБ Єненко чекав на результат обшуку поза квартирою. Вилучено інформаційні документи Української Гельсінської Групи і приблизно 4-5 кг. жгутових ниток. 19 грудня визивав до обл. прокуратури (вул. Резниченка) на допит мене і дружину Марію Олександрівну слідчий Шевченко Г. Г. Я категорично заперечив про антирадянський наклепницький зміст у інформаційних документах Гельсінської Групи, вилучених у мене при обшуку 17 грудня, словами: «Правда ніколи не може бути наклепом. Це ви робите наклеп на правду». І навів як приклад одного з арештованих, запитавши у слідчого, чи може він заперечити, що то є не так. Відповіді не було.

13 січня 1981 року визивав дружину, Марію Олександрівну, слідчий Чибисов на допит до 16 відділення міліції м. Києва і звинуватив її по ст. 81 за нитки. 14 січня викликав і мене як свідка. Цікавився вилученими паперами. Мене викликав ще тричі. 21 січня був як свідок по справі ниток. На дві попередні повістки не ходив, бо хворий був. По справі документів слідство не велося, але питав. Я знову заперечив антирадянський зміст тих документів тими ж самими словами.

26 лютого 1981 року один із переслідувачів говорив таке: «Ты больной, тебе нужно лечеть». А другий: «Ты будеш на костылях скакать». 28 лютого погрожував так: «Если у тебя кривая дорога, то на четвереньках будеш позлать».

2 березня 1981 р. Борздов допитував Миськіва Олександра. 10 березня був обшук (тайно) на квартирі знайомого Губер Леоніда Марковича, а 12 березня на робочому місці робив допит майор КГБ Борздов. Цікавився, чи я давав йому якісь документи і чи говорив щонебудь за Україну.

30 березня 1981 року допитував Борздов знайомого Чорноуса Володимира Яковича. (Допит був у республіканському КГБ). Запевняв його, що того, чого я хочу, ніколи не буде і щоб він (Чорноус) переконав мене не займатися антирадянською діяльністю.

4 травня 1981 року затримали зятя Євтушенко О. А. Протримали голодного дві доби у Мінському РОМВД (міліція), били і вербували на співпрацю проти мене.

САМОСТІЙНИК

На Захід дістався новий самвидавний журнал п.з. «Самостійник» випуск I, 1985 р., з підзаголовком «Вісник українського незалежного слова».

До цього першого випуску «Самостійника», який має вісім сторін машинопису, входять такі матеріали:

1. Вступ, в якому з'ясовано потребу такого позацензурного видання для українців поза залізною заслоною і його завдання «інформувати про наше життя, — в Україні, в окремих країнах поселення Східної, Центральної Європи й Заходу. . .»;

2. Частина з поеми «Послання» Т.Г.Шевченка та коментар до нього;

3. «Скільки нас?» — це статистика українців поза залізною заслоною;

4. Довший уривок із «Завіщання Блаженнішого Патріярха Йосифа»;

5. Звернення вірних УКЦ в Польщі до «...Ординарія Греко-Католицької Церкви в Польщі, Його Емінінції о. кард. Юзефа Глемпа»;

6. Інформація про створення та цілі «Комітету в обороні прав вірних і Церкви на Україні»;

7. Лист Йосипа Терелі до Леха Валенси. (Цих два матеріяли передруковані з «Хроніки Католицької Церкви в Україні»);

8. Уривки з польського підпільного журналу «Тигоднік Мазовше», ч. 77, 1984 р., який писав про потребу теперішніх і майбутніх дружніх взаємин Польщі з Україною;

9. Анонімний вірш з приводу вбивства здібного українського композитора Володимира Івасюка агентами КГБ;

10. З режимних газет «Нове життя» ЧССР, 1985 р. і «Нова думка», Югославія, 1984 р.;

11. «Заява міністрові збройних сил СРСР, Устинову» з 1984 року, підписана В. Кобрином, о. Г. Будзинським і Й. Терелею;

12. «Замість квітів на невідомі могили», де вказується про замучених українських патріотів Валерій Марченко, Олекса Тихий і Юрій Литвин;

13. Започатковано передрук з брошури «Самостійна Україна» Миколи Міхновського і вказано, що продовження буде;

14. Вірш з двох частин замученого поета Василя Стуса, який тут передруковуємо.

Василь СТУС

Наді мною сине вікно неба,
сіро-чорна, як земля, труна
обшиває душу. Так і треба,
вже остання лопнула струна,
вкрай напнута сподіванням. Досить,
бо немає стерпу. Твій кінець
умовляє, навчає, просить:
згинь, коли спромога. Хай їм грець,
тим літам, що будуть непрожиті,
тож бери тепер зі смертю шлюб,
бо не зійде на каменю жито
і сухий не розів'ється дуб.

*

Усе життя мое в інвентарі
тюремному розписано по пунктах
як кондаки твої і тропарі.
І тільки дух мій ярим громом бухне
над цей похмурий мур, над цю мару
і над Софіїну дзвіницю зносить
угору й гору. Хай но і помру,
вони за мене відтонкоголосять.
Три тисячі пропащих вечорів,
три тисячі світанків лебединих,
що оленями йшли між чагарів
і, мертвого, мене не розбудили.
1985

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

ХРОНІКА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ч.9

Видає «Ініціативна Група Захисту Прав Віруючих і Церкви в Україні»

Від Редакції:

У «Визвольному Шляхові» від квітня (IV) до вересня (IX) 1985 року надруковано повні тексти «Хроніки Католицької Церкви в Україні», як також повний текст першого числа «Українського Католицького Вісника». В міжчасі до нас на Захід продісталось самвидавними шляхами 9-те число «Хроніки...», з якого тільки частина дійшла до нашої Редакції. Цю частину друкуємо в цьому числі нашого журналу.

Генеральному Секретареві ООН
панові Х. Пересові де Куельяріві

Пане Куельяр!

Прошло 40 літ, відколи закінчилася світова війна. Здавалося б, що повороту до минулого не буде, — люди маленької планети Землі прямують до миру і взаємного порозуміння. Але прагнення, мабуть, мало. На Україні в м. Львові під час війни був концтабір, що на вул. Шевченка біля Личаківського цвинтаря, де знищено понад 100.000 в'язнів різних національностей. Після війни советські війська окупували українські землі, на місці гітлерівського «Янівського концтабору» спорудили свій концтабір, який далі існує аж понині. І так, 20 травня там убито українського католицького священика о. Антона Поточняка (якому було) 72 роки. Правителі Москви поширили концтабір більше ніж на половину. Ми, члени Гельсінської Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви на Україні, звертаємося до Вас з тим, щоб на місці бувшого гітлерівського, а тепер комуністичного концтабору, був поставлений пам'ятник погиблих з рук як гітлерівців, так і сталінців. Люди доброї волі! Пам'ятайте і не забувайте, що у нас на Україні іде невиповіджена війна проти нашого народу. Москва рішила раз і назавжди покінчити з Україною, з (її) минулим, позбавляючи нас і майбутнього.

1.08.84 р. м. Львів

Пред(сідник) Ініціативної Групи: Василь Кобрин
Секретар: о. Григорій Будзинський
Член Групи: Йосип Тереля

ШОВІНІЗМ — РОСІЯ — КОМУНІЗМ

У всі часи імперська Москва змагалася за мир і в той сам час вела загарбницькі війни. У всі часи Москва прикривалася щитом «захисту малих народів» перед більшими, і в той сам час нищила і поневолювала ті самі народи.

Ось що писала «Русская мысль» в місяці грудні 1914 р.: «Ми боремося за визволення всіх народів взагалі, всіх тих, кому грозить поглинення і гноблення, без різниці племені і віроісповідання. Ми змагаємося за право національностей взагалі, за сам національний принцип в політиці у повному його об'ємі. . . » Цю цитату взято із ст(атті) кн(язя) Е. Трубецького «Війна і світове завдання Росії».

Далі читаємо: «. . . визволення других народів і боротьба за слабих проти сильних не є тільки ділом нашої політичної безкорисності: воно є необхідним і для спасення Росії. . . »

Як бачимо, що імперіялістична війна у російського шовініста не є ділом «політичної безкорисності Росії», яка тільки і думає, як би народи Землі не були поневоленими. . . «Завдання, накинене нам історією, чуже протиположності Сходу й Заходу: воно в однаковій мірі підноситься над племінним і віроісповідним атагонізмом. Це завдання, по суті, міжнародне, універсальне — завдання загально-політичного відродження всіх поневолених національностей». Правда, як ст(аття) кн(язя) Трубецького подібна на догматику ЦК КПСС? Адже ж андроповці, черненко говорять те саме. При тому і комуністи, як і їх попередники — князі й інші не питали народів, які підпадали в категорію шовініста бути визволеними від самого себе. . . А «Русская Дума» за січень 1915 р. втворює «Русській мислі». «Завдання загального народного визволення може бути вирішене лише через нашу перемогу — через таку перемогу, яка віддасть нам в руки світову гегемонію (панування над світом). . . І в тому головна трудність на нашій дорозі. . . » Як бачимо ні менше, ні більше потрібна світова гегемонія — тепер воно називається світовою гегемонією робітничої класи. Змінилася форма і вивіска, а принцип імперської суті той самий. На думку автора, Росії вдасться уникнути тріумфу націоналізму тільки шляхом «успішної розв'язки національного питання в його світовому об'ємі й значенні». . .

То значить, Росія повинна стати світовим жандармом у своїй майбутній світовій імперії, в якій будуть ущасливлені великим, старшим русским братом. . .

А князь Трубецькой пише: «Росія повинна зберегти за собою значення держави-визволителя, оборонця всіх малих і слабких народів проти народів-хижаків». Цікаво замітити, до яких же народів зачисляв себе шовініст Трубецькой? Коли він обстоював думку, що «Росія стане центром союзу народів в цілях спільної її безпеки» (в оригіналі таке незакінчене речення — примітка ШП). Хай і не комуніст(ична) — але «центр союзу народів» створив (він) у своїй уяві. Комуністам не потрібно було нічого придумувати, вони використали те, що дала стара імперська машина, а

від себе вони добавили безпринциповість, жорстокість, віроломство, тобто — повну аморальність. Адже ж «християнській Росії» соромно було пропагувати ідею Павлика Морозова (хлопчина, що видав свого батька, який сховав зерно в часі колективізації, і який є героєм Советського Союзу — примітка ШП), а новим імператорам, необмеженими міжнародними правилами, це до нічого не годилося. Ціль була поставлена недвозначно: боротьба за повне знищення капіталізму і тріумф комунізму — просто і ясно. Замінити вивіску і по-старому імперському принципіві — діли і пануй — захопити світ у свої брудні руки для повного тріумфу російського шовінізму, що тепер називається «комунізмом». Але, як ми це побачимо далі, для здійснення всіх тих заходів, як 70 років назад, так і тепер мішає славне «українське питання».

«Таке прилучення конечно — як виявилось саме у зв'язку з тією війною — і для внутрішнього оздоровлення Росії, бо а(в)стрійське буття малоруського племені зродило і виховало у нас потворне так зване, «українське питання»». . . Так надіялися на війну п. Струве і князь Трубецькой, і все те для «єдинства великої рускої культури. . .» шляхом нищення малої української, коли здійснюється релігійне чудо злиття сили і правди.

Виключно всі програмові документи нинішніх правителів Кремля рябують заявами про мир і дружбу, про оборону корінних інтересів російського робітника, великої російської культури і т. д. При всьому тому не забувається і українське питання, головню сьогодні, коли наступає дика русифікація і нищення всього, що дише Україною.

Я з ціллю зробив маленький добір цитатів колишніх царських державних правителів для наочности, щоби ще раз переконатися, що комуністична імперія виросла не на голому місці.

Серпень, 1984 р.

ЩО ЗМІНИЛОСЯ ЗА ОСТАННІХ 70 РОКІВ?

Для нас — нічого. Україна як була колонією Росії, так і залишилась її колонією. В 1914 р. (грудень) (мало бути: у вересні — помилка в оригіналі — примітка ШП) був арештований митрополит А. Шептицький, а в 1915 в місяці січні депортований на заслання в Курськ під наглядом архієпископа Тихона.

Був арештований і виряджений на заслання в Томську губернію єпископ УКЦ Стефан Юрик. . . , (мабуть автори мають на увазі Дмитра Яремка — примітка ШП) і ще 54 українські вчені зі Львова, Тернополя, Коломиї.

9 січня київська поліція відібрала дозвіл на публікацію всіх видань в українській мові, що виходили в Києві. Закрито 19 видань, тобто не вчислюючи тих видань, які друкувалися рівночасно і в російській і

українській мові. Основою для цього послужило зарадження київського головного начальника військової округи, яке подавало наступне: «Зупинити на весь час воєнного стану всі періодичні видання на малоросійським на-річчі, староарійській мові й на єврейським жаргоні». Так почала свій 1915-ий рік розростаючися імперія.

ОГОЛОШЕННЯ

Львівська обл., Жидачівський район, село Старе Стрийське — в 1983 р. замкнена церква (замінена) спершу на похоронне б'юро, тепер там му-зей.

Весною 1984 р. знищена церква у Виноградськiм районі, село Веряця. Комунисти все побили, а богослужебні книги спалили. З церкви зробили мед(ичну) станицю. Цікаво, куди діваються гроші українців, якщо Кремль замість того, щоби будувати лікарні, руйнує церкви, а в зруйно-ваних церквах влаштовує мед(ичні) станиці? На протязі більше пів року ніхто не хотів працювати з місцевих людей в мед(ичній) станиці, тоді вла-сті прислали російську акушерку, яка тепер працює в селі, але мешканці села до неї за мед(ичною) поміччю не звертаються.

9 червня 1984 року відбулася стріча молодих католиків двох районів Закарпатської України на місці зруйнованого росіянами Боронявського монастиря.

МИХАЙЛО ГОРИНЬ

В селищі Кучіно Пермської області в Росії знаходиться на засланні український соціолог М. Горинь, — це його другий термін за любов до України, її самостійности. За повідомленням кривних Михайло Горинь в місяці травні пережив інфаркт (серця). Нач(альник) концтабору майор Журавльов дав згоду на побачення (чергове, належне), але 14-го несподі-вано прислав телеграму, що побачення не дозволяється. Жінка, приїхав-ши в Росію, де знаходиться концтабір, побачення не одержала. Пізніше вияснилося, що українські кагебісти приїжджали до М. Гориня на «роз-мову» — розмова не відбулася, і ось «друзі народу» і дали запрошення на побачення з кривними.

Горинь з трудом пересувався по камері, лікарі концтабору не дозво-ляють йому рухатися. . . Але чому інфаркт появився зразу по кагебівській візиті? І дивно, що в останні часи гинуть всі ті політзеки (політичні в'язні — примітка ШП), які не йдуть на компроміс з власним сумлінням?

В першу чергу питання, як сьогодні, так і в майбутньому, до майора Журавльова, начальника концтабору, який і є виконавцем вказівок

Кремля в ділі нищення українських політзеків; а примирення з властями неможливо досягнути до того часу, поки всі, виключно всі начальники концтаборів не стануть перед судом за dokonані проступки проти націй, які населяють оцю величезну імперію. . .

Михайло Горинь сидить тепер по зфабрикованій (для нього) справі. Знаючи його твердість щодо справи визволення України, власті пішли на відкрите знищення українського католика.

Під сучасну пору Михайла Гориня тримають в камері разом із Зор'яном Попадюком, Левком Лук'яненком і Валентином Калиниченком.

Українці! Моліться за мученика М. Гориня. Моліться за всіх тих, хто невинно страдає за любов до України і її народу, за любов до нашого Господа Бога Ісуса Христа.

«Ініціативна група захисту прав і віруючих і Церкви» на Україні вимагає повороту з російського полону всіх українських політ'язнів, які знаходяться на території Росії. Росіяни взяли на себе знищення української нації — геноцид у відношенні до нашого народу — то продумана кремлівськими богоборцями акція. Початий в Нюрнберзі процес над фашистськими катами своє закінчення буде мати в трибуналі народів у Москві.

АФГАНІСТАН

Оголошення:

Воловецький район: прийнято на (військову) службу до Афганістану в 1983 р. — 32 чоловіків; вбитих — 4 чоловіків; ранених — 1 чоловік.

Перечинський район: вбитих — 10 чол.; ранених — 3 чол.; з ранами обмороження — 51 чол.;

Велико-Березнянський район: вбитий — 1 чол.; ранених — 12 чол.

Виноградівський район: вбитих — 31 чол.; ранених — 63 чол., рівночасно частина з них з ранами обмороження.

Власті пішли на компроміс: на могилах «дозволили» ставити хрести, а поруч зірку. І так, в місті Свалява на могилу погиблого поставили рідні хрест — власті хрест зняли, і так продовжувалося пір'я . . .

*

У зв'язку з арештом предсідника Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви на Україні, Василя Кобриня, в ночі з 11 до 12 листопада 84 р., одночасно були переведені обшуки 14 листопада у помешканнях групи: Йосипа Терелі, а також у помешканні члена групи Стефанії Січко, і в осіб, що не входять до групи. У Свалявському районі в селі Тибара в католика Михайла Сможеника, а також у рідної тети Терелі Фалес Ма-

рії в м(істі) Свалява. Сможеника М. до того арештовано — відмова від сов(етського) пашпорту. Нічого не було відомо про судьбу секретаря групи о. Григорія Будзинського. А справа малася так: о. Григорій мав був приїхати в перших днях на Закарпаття до Й. Терелі, але подорозі був арештований і насильно поміщений у венеричному відділі обласної лікарні, ніби для перевірки. Після того, як Тереля об'їжджав і попереджував про масові репресії й арешти українців католиків, о. Григорія виписали 11 грудня, а вже 12 був переведений обшук у його помешканні, — обшуком провадив обл(асний) прокурор Дорош і кагебісти, які не назвали своїх імен. Було взято: 5 епітрахилів, 5 нарукавників, 2 фелони, 2 хрести, Біблію і катехизм 1905 р., службник, книга В. Соловйова (Православна Церква і католицизм), Мій Спаситель, поеми Й. Терелі «Страсті Ісуса» і «Поворот Ісуса», хрестики, чотки, дві ікони роботи Терелі, які він подарував о. Григорієві в день уродин, ікона Вознесення Діви Марії, а також щаднича книжка, де була складалася пенсія за двадцять літ у сумі 6.000 карбованців — то не перша грабівж комуністів у віруючих християн і їх пастирів, у Советському Союзі власність громадян може бути у будь-який час загарбана міліцією або КГБ. З «лікарні» о. Григорій був виписаний у крайньо тяжкому стані. Йому 82 роки.

МІЖНАРОДНЕ ТОВАРИСТВО ПРАВ ЛЮДИНИ ВИСТУПИЛО НА ЗАХИСТ Й. ТЕРЕЛІ

Міжнародне товариство прав людини випустило тут рапорт про арешт та суд над Йосифом Терелею, відомим борцем за легалізацію катакомбної Української Католицької Церкви в Україні.

В рапорті розповідається про 18-річне поневіряння Й. Терелі в советських тюрмах, концентраційних таборах та психіатричних лікарнях, про створення ним за часів Юрія Андоропова «Ініціативної групи на захист прав віруючих та УКЦеркви в Україні», наведено уривки з «Хроніки Католицької Церкви на Україні», яку видавав Й. Тереля та інші члени Ініціативної групи.

Крім того, випущено два звернення — до кардинала Йозефа Гефнера, архієпископа Кельнського, та до генерального секретаря ЦК КПСС Міхаїла Горбачова з приводу судьби Й. Терелі.

Зокрема у зверненні до кардинала Й. Гефнера говориться: «Ми дуже просимо Вас клопотатися перед советською владою, керівниками Советського Союзу про негайне звільнення тяжко хворого Йосифа Терелі, який за свою відданість вірі батьків уже понад 18 років провів у тюрмах, таборах і спеціальних психіатричних лікарнях... Ми просимо Вас сприяти тому, щоб в усіх німецьких католицьких церквах молилися за Й. Тереля. Ми маємо надію, що з Вашою допомогою советська юстиція

не зможе розправитися з Й. Терелею, так як це було зроблено 40 років тому з єпископами і віруючими Української Католицької Церкви, з того часу загнаної у підпілля».

«Вся вина Й. Терелі полягає лише в тому, що він не мирився з державним атеїзмом, який насаджує советська влада в Україні», — сказано у зверненні Міжнародного товариства прав людини, надісланому на адресу генерального секретаря ЦК КПСС М. Горбачова.

В. ПОЛОВЧАК ВИГРАВ СПРАВУ У ВИЩОМУ СУДІ

Чикаго. — Адвокат Юліян Куляс, який займається справою оборони українського юнака Володимира Половчака від самого початку, інформує, що вища судова інстанція скасувала рішення нижчого суду у справі примусового виїзду його клієнта до ССРСР, з батьками, чи без батьків, але визнала також аргументацію Американської унії громадських свобод, що Департамент справедливості повинен був повідомити батьків про своє рішення надати право перебування В. Половчакові в США і не висилати його силою до Советського Союзу, якщо він собі цього не бажатиме.

Натомість в іншому судовому рішенні говориться, що нижчий суд не повинен був замикаати очей на факт загрози для советських громадян, які у певному періоді часу не поверталися на батьківщину, критикували політичну систему в ССРСР і переконані, що за ці вислови чи їхню діяльність їх можуть там покарати. Права малолітнього В. Половчака так само важні, як права дорослої людини, яка попросила Уряд США надати їй політичний азиль.

Нижча судова інстанція, яка прийняла була рішення, що батьки Володимира мають право забрати, навіть проти його волі, назад в Україну, прийняла до уваги рішення вищого суду.

Адв. Юліян Куляс переконаний, що після цього В. Половчакові не грозить вже більше насильна передача советським чинникам тим більше, що йому за два тижні сповниться 18-ий рік життя і тоді він зможе сам рішати про свою долю.

ПРИЙДУ ДОДОМУ

Прийду додому. Сяду на порозі.
А руки мої лиже правнук — Пес.
Навпроти, перед очі, при дорозі
Знайомий вид дитинства скрес:

І вже то я, малий, по-над ровами
Із прутом порхаю, немов мотиль.
На глоду корч, на будяки погані. . .
Я — войовничий карпів Тиль.

Затим наберу сонця повні жмені,
Туди роси студеної наллю,
І пити чари дам Олені,
Щоб не повіла: не люблю.

КОНІ

Чалі, білі
І червоні,
наче вітер,
рвуться коні.
А за кіньми — їхні гриви,
мов веселки,
степ укрили.
Коні скачуть,
скачуть коні —
сиві, мідні
І червоні —
гриви-хмари
розвівають;
проти сонця
Іскри сяють
з-під копит. . .

НЕНАЧЕ Й СВІТУ...

Неначе й світу, що в вікні...
Неначе й сонця, що у небі...
Мое тривожне: ні! та ні!
Мое несамовите: треба!... треба!...

А треба біль в кулак згребти.
А треба свічку запалити...
І власне Я нести... нести...
а далі головою в камінь бити.

Та так, щоб тиша оніміла враз.
Та так, щоб серце збунтувало!
Та так, щоб в кожному з нас
дитинство озивалось...

ОКУПАЦІЯ

Ген під яром хижа боса,
Зруби обгорілі...
Ями вікон дивлять косо
На стежки змертвілі;

Рани-вікна — чорна пуста!
Вибиті зіниці...
А під зрубом мами хустка
Змочена в крові;

Ружа-хустка — спогад сивий
Всіяний рудою...
Хрестик чорний, хрестик білий
Вишитий жуροю.

Поезії

МАЛА АНТОЛОГІЯ БІЛОРУСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

*у перекладах Леоніда Полтави
(Закінчення, 3)*

Масей СЯДНЬОВ

НОВИЙ РІК

Який ти в біса Новий Рік?!
Старі і лихо, і розлука!
Коли б ти нове щось прирік —
Ми радо стисли б тобі руку!

Старий ти! Хоч на різний лад
Пісні про тебе трубадурять.
А ми чекаєм навздогад,
Немов вітрильники на бурю.

Уже й дрімає не один,
Зневірений в прийдешнє свято.
В музей би їх усіх, туди,
Де сохи, древні та горбаті!

Я зрозумів закон землі
І підіймаю вгору слово:
Не будеш новим ти, коли
Тебе собою не обновим!
(вірш з 1946 або 1947 р.,
переклав у Франції 1955 р.)

НЕБЕЗПЕКА

(Вільний переспів)

Цей натовп, як гігантський вуж
На тротуарі. Гомін. Спека. . .
Який розгул нікчемних душ!
Яка жахлива небезпека!

Боюсь, що й соняшну блакить
Розіпнуть ці нові пилати,
І очі склеплюю на мить,
Щоб погляду не замарати,

Щоб, в сні ввійшовши золоті,
Не пити їхньої отрути,
Щоб у надхненній самоті —
Їх якнайшвидше оминуті!
(Мадрід)

СИНІ ОЧІ

Аматори довкола. Йдуть і стежать,
І важко оминати їх дороги.
О, як би я хотів розтяти межі
Мого пристанища земного!

Крізь вашу гущу пролетіти чорну,
Як пролітає в хмарах блискавиця,
І народитися — повторно і повторно —
На зло вам — народиться!

І ось: з очима синіми, в ранкових росах,
Розкриється волошка над горбками. . .
А ви ітимете й дивитиметесь скоса,
Одні — з молитвою, а інші — із плювками.
(Переклав у Німеччині)

ПОЛІТИЧНА ЕЛЕГІЯ

Чом з вами я пішов? Бо мрією п'янкою
Я захопивсь, дарма, що путь була тяжка.
Немов голодний, що до хліба тягнеться рукою,
Так я тягнувсь до вас душею юнака.

Я забував про все. Пройшли роки невдалі.
Без мене у селі шуміла синя гать,
Сопілки тужний спів ішов полями далі. . . —
Все забувалося, що треба б пам'ятать.

Коли ж на нарід впав кривавий час кормиги,
В глухих льохах я все таки не згас,
Із тих країв, де все скувала крига,
Приніс я жар душі, призначений для вас.

А ви? А ви? . . Клену вас, «оборонці»!
Стою, схиливши стомлене чоло:
Ви тільки грілися на тих проміннях сонця,
Яке назустріч — полум'ям ішло!

(Переклав у Франції)

Максим ТАНК

СОСНА

Сосна не знала, що вона
За шибеницю буде.
З малих, із юних літ вона
Не розправляла б груди
І не зростала б, шумлячи
Під хмарними шатра́ми,
А ліпше впала б у корчі,
Підкошена вітрами.

Тепер уже ніхто її
З людей не привітає.
Стоїть самотня між гаїв —
Чужинка в ріднім краї,
І ломить руки під людським
Прокльоном і докором.
Лиш, важко сівши на гіллі —
На ній хрипоче ворон.

1946 р.

(Переклав у 1946 р.,
Західня Німеччина)

Роман ТАРМОЛА

БІЛОРУСЬ

Стріли сонця над лісом випростує,
Як дитя після сну, потягається.
Захопитись тобою — так просто є,
Це чуття на весь вік залишається.

Білорусе моя, злеліяна,
Нерозлучна з боями та скрутами, —
Ти ніколи від долі не віялась,
Не втікала від ворога лютого.

Скільки пам'ять — про спокій марила,
Але хопці верталися з ранцями
Й знову щоки твої, незахмарена,
Загоралися протуберанцями. . .

Знов громий, як діди біснуватії,
Селянина живили надіями.
Білорусе, ти — серце матері,
Оповите лісами-мріями!

Лийсь у мене рідною мовою,
Синім небом, як море — розв'оддами,
І для тебе знайду нове слово я,
Як до мене поети знаходили.

*(Оригінал у журналі з БССР
«Беларусь», ч. I 1968 р.*

Переклав 1968, Нью-Йорк)

Я. ЮХНОВЕЦЬ

ПОЕМА

I

(Абурлівасць струны кранула. . .)

Обурення струни торкнуло.
Ім радість давно набридла,
Та й пальці музик пречулі
Люблять болючі крики.

Б'є в бубни дорожна ринь.
Із скрипок скапують роси і сльози.
Площа у персні руїн,
І люди — тінь на дорозі.

Дерева грузнуть в морозну лють.
Сприяють музікам моменти.
Своїми ж кістками всі виграють,
Як на музичнім інструменті.

II

(Вечер съціх. Кволяцца рахмана. . .)

Вітер змовк. Переливаються у небі хмари.
... В надвечір'я, при святих лямпадах,
Хоч певні і серця, і віра у весну,
Рукою струдженою перехрестим груди
І пожаліємось Йому.

— Ох, щоби знати, що будемо так довго
Горіть нездійсненим і розсівати жаж,
Пішли б під стріхи
Лісу — під ялини,
Кабанячою кров'ю впитись
І, натомившись у ловецьких гонах,
На вовчих шкурах спати при вогні.

А перестарками, призначеної днини,
Знов насторожені, та, ніби королі,
Юрбою шасною (хай сердяться дружини),
Ми Еву іншу Адаму віддали б, —
Коли б лиш знати, що будемо так довго
Горіть нездійсненим і розсівати жак.

III

(Сьцеражоная пладзіня у садох. . .)

Оберігані у садах плоди непробудні —
Прочуняли від вітру на гіллі густім.
Знай: наглядач там метається на відлюдді;
Господар попередив: — Усе віддав, віддай і ти,
Що виросте під доглядом твоім.

— Коли кинути оком так, без надуми, —
Ти вирячився на працю мою неприхильно.
Я ж напrawdę доглядав, хоча дуже недужий,
Лист осінній пожовклий мене не підносить.

Вихором жвавим шепоче в саду духм'янім.
Час випиває вітер, південний і незалежний.
Наглядач вночі лічить пагінці на деревах
І радіє кожним початком життя — безмежно.

IV

(Пальцы калючыя хвояў. . .)

Сосен пальці колючі
Хватались за вітер.
Вітер лоскітливий
Линув від зір і хмар.
У диханні
Прозорім,
Божеськім —
Весняний день, як нежданий дар.

Весна, весна — життя початок!
Думок спіралі, пісня. . . красота!

Слів оберемок — мій важкий достаток —
Кладу у сні до ніг Христа.

Та що слова, як їх ніхто не чує. . .
День сповивається у ночі пелену.
І сонце вечора —
Дитина в мами просить,
А мати: — Заспокійся ж, ну. . .

V

(Калі тільки ёсьць спакой. . .)

Коли тільки супокій
Стелється покосом,
Хочеться у тиші тій
Оббивати роси.

І вітер знов: — Навіщо ти?
Для когось ти, як згублене дитя. . .

Танцюють кола на воді,
Чекає парость плинь-життя.

Коли тільки супокій
Стелється покосом,
Хочеться у тиші тій
Оббивати роси.

. . . Та осени не бачивши, у вирій журавель
Вже кинув крила, вже летить. Бо ж, мабуть,
Дерев осінніх гомінка різьба
Його ніколи не привабить.

*(Оригінал одержав від автора в
Нью-Йорку на початку 1960-их рр.,
Переклав XII.1968 р.)*

Спогади

о. Іван МУЗИЧКА

З РІМІНІ ДО РИМУ (Спогад)

Спогади є вартісні тим, що пригадують якусь подію чи події довго після того, коли вони відбулися, про них знає мало людей, або й зовсім ніхто, а вони в звичайній буденщині осіб, громади чи й народу мали якесь значення, або чимось все таки вирізнялись своїм змістом чи актуальністю. Такою, думаю, була подія по Другій світовій війні, сорок років тому, 21-го листопада 1945 року, коли двадцять шістьох українських воєнків Української Дивізії «Галичина», а від квітня 1945 року Першої Дивізії Української Національної Армії, вийшли з полону в Ріміні й опинилися в українській Семінарії св. Йосафата в Римі. Подія, на мою думку, варта написання спогаду, бо мала своє значення і була своєю оригінальністю та обставинами помітна в нашій дійсності по війні. Та й варто бодай в загальних рисах її описати з деякими коментарями, бо вже подекуди трапляються перекручення чи недомовлення в тих, які намагалися ту подію описувати чи її згадувати. Ми більше забуваємо чим пам'ятаємо, — казав хтось¹.

Про історію Дивізії і її полон після капітуляції Німеччини вже написано кілька творів-хронік, є й чимало спогадів з її історії. Дивізійники скрізь по наших поселеннях залишили добре ім'я зразкових членів громади, активних членів парохій і є вони гарним прикладом активності, товариськості, організованості у громадських і своїх комбатантських організаціях. До Дивізії, зокрема першої, в якій були самі добровольці, пішло велике число гімназистів й студентів, — голосився наш добрий, як кажемо, елемент. Не були це якісь горлорізи чи паливоди, як часто ворожа

1. Наприклад, в «Нарисі історії Української папської Колегії св. Йосафата в Римі», що її написав ректор о. Софрон С. Мудрий, ЧСВВ, Рим 1984, про цю подію говориться тільки трьома реченнями: «Дивна поміч Божої Матері хотіла й того, що у сам празник Входу в Храм Пречистої Діви Марії англійський військовий капелан-священик привіз з табору наших полонених у Ріміні 26 кандидатів та студентів і семінаристів Колегії. Це перший раз після шестирічної хуртовини світової війни (1939-1945) приходить до Колегії така численна група нових кандидатів. Багато з них були вже в семінаріях на Галицьких землях». Стор. 60. Хроніка «Читальні» Колегії, на основі якої у великій частині писав свою історію о. С. Мудрий, не згадує нічого про наш приїзд до Колегії. Напевно згадує Хроніка Колегії, але до неї доступ не легкий.

нам большевицька пропаганда пише. Були це молоді люди, які в тодішніх обставинах не думали про якусь «нову Європу», яку хотів створити Гітлер, чи новий лад у світі за теоріями нацизму (Сталін також мріяв про новий лад у світі, що його дасть большевизм!..), але мріяли таки про свою вільну Україну, яку треба у війсьній суматосі здобути, чи бути готовим її здобувати. Способів на досягнення цієї цілі не міг ніхто тоді придумати чи знайти. Ситуація була за складна, щоб можна було зладити готову досконалу рецепту, але й сидіти зі заложеними руками і чекати на те, «що з того вийде», не гідне було б стільки мільйонного народу. Були різні думки і кроки базовані на реалістичній калькуляції і були люди, що їх по героїськи здійснювали. В живім народі, що живе гадає, будуть все у складних ситуаціях різні шукання доріг до своєї волі. Що ж, вислід вийшов не такий, як розчисляли люди. Не всіми справами кермуємо ми, люди, в історії. Писав мені один мій знайомий з України (що, власне, нічого не робив і чекав «чия візьме») і казав мені з докором і глумливим тріумфом — «а на нічیه вийшло». . . Відолаха чомусь не бачив, що вийшло таки на чиєсь — вийшло на користь ворога. В тім і трагедія. Один ворог пропав, а інший скористав. Нам доводиться далі ждати, очевидно, теж не з заложеними руками, теж із різними плянами².

З такими думками ми йшли в полон у травні 1945 року. Прикро виглядає військо у відступі, а ще прикріше після програної. Ішлося ще при цьому і про те, щоб втекти якнайдалше від властивого ворога і не дістатися в руки у полон тих, що чигали потім на нас і в англійському полоні, в який ми хотіли по капітуляції дістатися. Краще дістатися в полон тих, що почали війну не радо зі шляхотними намірами, а не до тих, що йшли нас «визволяти». . . Найбільша частина опинилась в полоні англійської армії і дісталась до Італії. Неспокійні душі тікали по капітуляції 8.5.1945 р. впрост до «цивіля», бо жили спогадами батьків про різні жорстокості і страховища полонених.

Коли по довгих мандрівках в полудневій Австрії (місяць!) з різними групами, які збирались в більшу цілість, ми опинились врешті в Белярії біля Ріміні, якось стало спокійніше. Війна скінчилась! Все ж таки в безпеці треба думати як прожити полон, а там в новій світовій ситуації найдемо своє місце. Біда хіба з нестерпним жарким італійським сонцем, біда з надто скромним відживленням, хоч ніяка голодова смерть нікому не заглядала в очі; бракувало теж на початку води. В безконечних балачках по

2. Див. *Richard Landwehr, Fighting for Freedom*, Silver Spring 1985, p. 202: "Lastly it could be said that the 14th SS/1st Ukrainian Division proved to be an honourable and capable representative of the aspirations of the much oppressed Ukrainian people. If it and the Ukrainian National Army had been formed at an earlier date under circumstances more favorable to the Ukrainians, the course of history might have changed considerably in a different direction".

різного виду шатрах у виноградних кущах головною темою були — воля, їда. Переможці англійці поводитись коректно і хіба морочили нам голови дворазовими денними збірками для перерахунку. Увесь час йшов на «самодіяльність» різного роду й організованість табору, в якому було понад десять тисяч полонених — в більшості молодих людей. Ця «самодіяльність» велась спочатку в стилі Робінзона Крузо. Ні засобів, ані матеріалів, на італійському полі з потоптаною пшеницею і дрантивим виноградником — з кущами винограду, що ріс по межах. Монотонія життя. Але створили ми чимало цікавого на тому італійському полі. Про життя у таборі в Белярії і в Ріміні писали вже інші.

Серед тієї монотонії блискавкою рознеслась вістка 24-го червня — приїхали Отці з Риму! Вістки, або, як ми їх тоді називали «паролі», дуже швидко кружляли по таборі. Був навіть такий жарт про цю швидкість: підіть до крайнього шатра в таборі і скажіть там якусь «паролю» (наприклад, будуть з нас робити військо, йдемо до «цивіля», буде подвійна порція харчів, підемо до роботи і т.ін.), тоді біжіть що сили на противну сторону табору через весь табір (майже кілометр!) і зайдіть в крайнє там шатро — ваша «пароля» вже буде там і над нею буде вестися жива суперечка. . .

Тим разом це не була «пароля», а дійсність. Табором повільним кроком йшли дві високі чорні постаті в дивних капелюхах, що нагадували шоломи англійської армії. Картина гідна фільмового кадру і так мусіли виглядати картини, коли в якомусь африканському селі появлялися європейські місіонарі. Ми всі голі і босі, обсмалені майже до чорна італійським сонцем, виходимо з наших дір і з цікавістю дивимось на «Отців з Риму». А вони поважно йдуть, якусь думу гадають, довгі чорні ряс, поверху них такі ж чорні і довгі плащі. . . — І не гаряче їм? . . . Хіба не наші люди? . . .

Були це віцеректор Колегії св. Йосафата о. Михайло Ваврик, ЧСВВ і о. Іван Білянич — його супутник, священник з нашої колегії. Їх хід і поведінка були якісь несміливі, та й ми до них не підступали на вид такої несподіваної появи і поваги. . . — Були потім торжественні Богослуження, о. Ваврик, — добрий проповідник, — лишив нам бадьорі слова, потрібні в нашій монотонії.

Що там наші «Отці з Риму» привезли для команди табору, для наших капелянів — нам того в низах не велено було знати. Ми натворили у зв'язку з їхнім приїздом чимало нових «паролів». Але одного дня таборовими голосниками проголошено таке: хто хотів би зголоситися до української духовної семінарії в Римі на богословські студії, може це зробити в шатрі, де живуть наші отці капеляни. Ніяких більше коментарів, ніяких пояснень, заохот чи остерезень — нічого, йди і голосися. . .

Не хочу тут описувати моєї одисеї з моїм покликанням. З дитинства хотів я бути священником, з тією мрією дістався я до Рогатинської гімназії, про це мені говорив часто мій парох о. В. Соловій, а головню його паніматка від хвилини, коли приймала мене до Марійської Дружини в моїм селі Пукові. Я був близький здійснення тієї мрії в 1941 році, коли по моїх «революційних подвигах» і Похідних Групах ген аж до Житомира, я повернувся додому і парох сповістив мене, що Львівська семінарія приймає студентів. Я поїхав, мене прийняв Митрополит Андрей, але о. Ректор Сліпий, прийнявши мене, вичислив мені, які і скільки маю привезти харчів (це був важкий рік на харчі скрізь). В мене в хаті того голодного 1941 року всього стільки не було на численну родину. Батьки з плачем просили підождати («десь інші сини вже заробляють, а ти ще хочеш і те з хати забирати...»). Парох принагляував і казав, щоб нічого не давати, а їхати — «а там тебе не викинуть, побачиш». Я послухав батьків, чим викликав велике огірчення в пароха і від тоді він став до мене холодний.

Я почав учителювати і це була окрема гарна сторінка мого життя, в якій я багато навчився і пізнав під рукою д-ра К. Кисілевського. Коли в 1942 році восени сказав я д-рові Кисілевському, що маю таку мрію і хочу йти до семінарії у Львові, він сказав мені, що звільнення на те не дістану, бо вчителів всюди бракує. Прийшла весна 1943 року. Почалась організація української Дивізії. Її душею в Рогатині був проф. Микола Угрин-Безгрішний — Усусус, член Пресової Квартири УСС. Він зразу почав серед учнів Учительської семінарії вербувати добровольців (почав ходити в мазепинці і щось в роді військового мундиру!). Я став його кандидатом «число один» з учителів і то зразу до «Пресової Квартири», яку він задумав в новій Дивізії організувати. Якими неоправними романтиками були ці старі наші усусуси! Це були великі люди чину! Тоді-то постав марш Дивізії. Професор Угрин написав слова, я підложив музику (Перший проект йому не подобався: «Плаксиво!» — був його «вердікт»! Я написав другу версію, яка осталась досі «Маршем Дивізії»). Його одобрив потім д-р Борис Кудрик і друком появилвся він в дивізійній газеті — здається, «До Бою», якої копія мала б бути в музею у Вінніпезі, як писав мені по війні проф. Угрин. Коли я їхав до Дивізії у вересні 1943 року і прощався з паніматкою Соловій, вона поблагословила мене, дала медалик, з яким я не розставався і сказала: «Твоя дорога йде трохи в іншому напрямі тепер, але пам'ятай про твою ціль» (була це свята жінка і літами була прикована в терпінні до крісла з якимось паралічем). Ті слова я запам'ятав.

Коли впало таке несподіване оголошення, я стрепенувся. Яка несподіванка! Наче сон! Не буду тут описувати моїх думок, почувань і настрою, бо це особисте. Я прийшов до мого шатра, в якому

жив з моїми односельчанами і покійним вже поручником С. Сверидою, і розказав про вістку і про мій намір зголоситися. Мої односельчани поважно прийняли мій намір. Поручник Сверида, який перед війною жив у Львові і до рідного села навідувався тільки у великі свята (був там якимось урядовцем в котрійсь з українських установ і мав у Львові власну хату), сказав повагом: «О, там в Римі строга дисципліна, там все по латині!» Цей його коментар переслідував мене аж до самого Риму і щойно там я побачив, що ці галицькі опінії про нашу римську семінарію були великою пересадкою, а чи і якимсь острахом. Один мій товариш додав до цього: «Тільки, ради Бога, не будь там таким, як ті «Отці з Риму». Його увага була зроблена на основі спостережень нас усіх. «Отці з Риму» в мові і поведінці якісь «солоденькі», «м'ягенькі» аж до зануди. Може ми, військові, привикли до більш твердого тону, але ця їхня «солодкавість» таки нас вражала. Наші капеляни мали військовий, реалістичний підхід у розмові з нами і трактуванні нас (наприклад: приїхав капелян до сотні сповідати. Сів, чекає, ніхто не йде. Вийшло з бараку чотирьох стрільців в шоломах і кудись машерують. «Гей, ви куди?! Ходи сюди — сповідь! — гукнув о. капелян. — «Та, Отче, ми йдемо на ваху, не можемо». — «Йди сюди, кажу, і не балакай», — була відповідь. І пішли до сповіді, смиренно поскидали шоломи і рушници. Що зміна варті трохи спізнилася, ніхто нічого не казав. Це війна! . .).

Про те, що у Львові в Семінарії вживали латину, я знав. Мовознавство я любив і латинську мову та граматику ми в передвоєнний час «гризли» в старому стилі. Солідно. Але. . . «все по-латині»? Що це значить? Треба буде тією мовою говорити? Слухати виклади в цій мові? Нагадалися старі оповідання та історії про єзуїтські колегії, все там говорилось по-латині, а й карали, коли хтось наважився заговорити інакше. Я в житті не був героєм, не був і боягузом, але жив острахами: як воно буде? Мабуть в часі того зголошення своєї кандидатури до Риму буде якийсь іспит, може на письмі? Так водиться. Шкільних свідоцтв ані інших «цивільних» документів в мене немає. . . Аж смішно мені сьогодні, як я готовився і в душі, і в пам'яті, коли на другий день пішов я з тривогою до шатра капелянів. Опишу це моє зголошення, хоч і не багато є про що описувати.

В шатрі капелянів було гамірно і велелюдно. Був рух. Обидва «Отці з Риму» були теж там, старшини, стрільці і наші капеляни. Мене спитав один з «паламарів», чого я хочу. Я несміливо, засалютувавши йому як велиться, сказав, покликаючись на оголошення, що приходу зголоситися на студії до Риму. «Паламаря» у розмові потрактував я з усією шанобою і пошаною. Все ж таки він, ніби не абияка саржа. А він впрост гукнув в сторону розсипаних по шатрі присутніх:

— Прощу Отця, тут один прийшов зголоситись до Риму.

— Запиши його там. А як він називається? — почувся голос з гамору.

«Паламар» подав своє прізвище й ім'я і на це дістав відповідь:

— Запиши. Добре, добре. . .

І все! Я навіть не бачив, чи цей чоловік писав, хоч ще раз сказав йому своє прізвище, ще й полк подав, вичікуючи, щоб побачити, чи запише. Так і не побачив, бо він зник десь в глибині шатра, не звертаючи більше на мене уваги. Я ніяково вийшов, не маючи навіть до кого засалютувати. Чи дійсно записав? Та забуде там серед того гамору. Та невже так важний момент може так відбутися, навіть без питань де і коли народився, і чи взагалі ходив до школи. . . Та козаки на Січ приймали і питали, чи вірять в Бога і чи знає перехреститись. Ця остання думка трохи мене розвеселила і з нею я вернувся до мого шатра, де також з дива не могли вийти, що все так просто обійшлося. Потішали мене, що напевно ще покличуть, були дуже зайняті, що напевно буде якийсь іспит, що напевно будуть вимагати документів, і що всі вони, мої односельчани, посвідчать про мене і мою освіту. Не дуже все це мене заспокоювало.

Чому описую це все? Ця легкодушність, неувага чи й непрактичність обох «Отців з Риму» мала потім для нас прикрі, ба й болючі наслідки. В таких випадках завжди бувають хитрі люди. Можна видістатись на волю з полону в легкий спосіб, зголосившись до Риму на студії, чому цього не зробити, поки там розберуться — має освіту, а чи не має, хоче бути священиком, а чи не хоче. Якось воно буде, щоб тільки видістатись легально на волю. Так міркував дехто і так сталося. Зголосилось кілька осіб, що зі середньою освітою не мали багато спільного. . . Потім за рік на веселім вечорі, який ми організували, про це була мова в такій формі: «Коли прибули кандидати з Ріміні, їм подали якусь форму і спитали, чи вміють підписатися, на що ті з обуренням відповіли: «Що ви таке кажете, ми всі по матурі, по-латині говоримо». . .

Зараз на другий день один із них «відпав», кількох пару тижнів пізніше, а кількох ще пізніше. Воно, остаточно, Боже мій, зрозуміле. Є нагода вилізти з халепи, чи втекти, то чому того не використати, коли хтось вміє і має на це відвагу. Нічого в тім аж такого злого немає, коли зважити обставини. Але цього не зрозуміли в Римі, головню різні монсеньйори в. . . Конгрегації для Східної Церкви (тоді так звалась). Коли почали відпадати один по одному, вони почали думати про всіх як таких, що «скористали з нагоди». Та й і свої так думали. Отець Ваврик часто потім «колов» нас словами, що ми тут так-от випадком попали, щоб уникнути полону

і втекти з нього, і різними наївними способами «добував» в нас відомості про наші гімназійні студії. Мабуть його переслідували за те, що так легкодушно стільки прийняв, нікого не провів, ну — і він переслідував нас. Але це вже було запізно і довго було треба слухати дошкульні уваги про те, що не всі ми попали зі щирими намірами до Семінарії і важились обманювати в такий нехитрий спосіб. За чиїсь хитрощі довелося терпіти нам, що осталися. А можна було цього уникнути. Коли «Отці з Риму» не мали на те часу, могли зробити це оо. капеляни в таборі, які мали аж забагато часу.

Могли, і треба було нас зголошених зібрати разом і навіть у відповідний спосіб готувати до виїзду. Ми навіть один-одного не знали, хіба це були близькі приятелі.

Я ще потім стрівся один раз з тим «паламарем» і спитав його, чи записав мене (яка непевність!). Він, розмахуючи руками, сказав, що так, і що він також записався і поїде, і що «там в Римі все по-латині і він знає “Патер Ностер” по-латині». . . І прорецитував його скоро переді мною. Я аж присів з дива. Значить, біда! Що мені з моєї граматики. Воно мені до нічого не придається. . . Я змовчав і «паламар» лишив мене з тріумфальною міною. Потім виявилось, що він гімназії на очі не бачив. І таке було. Формальності прикрі, коли їх треба вимагати чи сповняти, але вони потрібні. З нами їх не провели собі і нам потім на шкоду, бо в Східній Конгрегації вміли випоминати і пам'ятати. . .

Зголосилося нас, як потім говорили, 31 осіб (потім на другий рік, до Колегії приїхало з табору 13 осіб). Не всі 31 виїхали в листопаді, а тільки 26. Хто були ті п'ять? Чому завагалися? Ніхто нічого не знав і тим не журився. Між нами зголошеними з першої групи був вже один диякон і п'ятьох студентів з Львівської семінарії.

Як дійшло до цього, що появилось таке оголошення? Мабуть хтось із тих, які вже були семінаристами в Львові, мусів спитати «Отців з Риму» про можливість студій в Римі. Потім ми дізнались, що в нашій семінарії в Римі через війну число студентів змаліло (ми застали 15-ох враз зі священиками) так, що з хвилиною, коли священики залишать її і поїдуть на працю, остане кількох — на пальцях однієї руки почислити, а з тим загроза замкнення колегії. Тим замкненням себе лякали кілька років, забуваючи про чисельну нашу еміграцію — стару і нову. Вже по 1950 році почали напливати нові учні і ніякої загрози властиво ніколи не було. Побожування виникли на вид зовсім іншої ситуації румунів, які сусідували з нашою колегією і їх число дійшло до трьох. Їхньої колегії не замкнули, хоч і їх число майже ніколи не збільшилось. Такі страхи все будуть, коли будинок, в якому

живете, не є повністю ваш, а хтось інший є його власником і господарем. Але в 1945 році так думали, не дивлячись в майбутність, і зраділи наші відповідальні чинники, коли несподівано появилось нове джерело нових студентів — табір полонених! А я б додав, що могло тоді і пізніше зголоситись ще більше, коли б справа зголошень і шукання покликань відбувалась інакше, а не в такий козацький спосіб. Могли краще використати Ріміні, коли б були активніше працювали над шуканням покликань. Створилась чей-же в таборі згодом гімназія чи матуральні курси, що могли бути дати теж якесь число кандидатів. Вдоволились натомість першим здобутим числом на якийсь час. Можна було також усунути різні пересуди про римську семінарію, про які я чув і які мене тривожили — строга дисципліна, латина і ін. Для деяких охочих це були поважні перешкоди. Рим і наша Колегія були невідомими для нас. Хто знав, що це рідна Українська Колегія, а не якась латинська?

22-го вересня я поважно захворів. Від лежання на землі (вона була суха з великими тріщинами) щось сталося з моїм хребтом. Мене зігнуло і я не міг ходити, всякий найменший рух спричиняв гострий біль. В Дивізії по Бродах я був при санітарній службі санітарем у нашому дивізійному шпиталі (до Бродів я був в оркестрі), в полоні не шукав я ніякої посади і тепер сам попав в руки санітарної служби (нас звали «лапайдухами»!). Не похвалив би я її у моїм випадку. Але без довгого бадання рішили мене відіслати до шпиталю в Чезенатіко. Їхав я з тривогою, що буде, коли в часі мого побуту в шпиталі зголошених до Риму покличуть їхати? В додатку, діагноза нашого лікаря не ворожила мені нічого доброго. По рентгенівських оглядинах у шпиталі показалося, що нічого страшного не сталося, лежання на землі викликало — як тоді в медицині це називали, ісхіяс... Ходити я не міг далі, треба було лежати, ліків не було і мене за військовою медициною лікували т. зв. «пірамідонштос»... Їв я ці таблетки пірамідону аж обридло, а там почав я крадькома редукувати дози цих пілюль і, мабуть, більше від лежання в ліжку і від тепла, чим від цих «штосів», я почав ходити і випростовуватися, хоч біль в нозі не ущухав. Вістки з табору приходили рідко. Лікар німець сказав, що скоро мене не відпустить і в додатку в зимі мені буде гіршати, бо на мої крижі потрібно тепла, якого ні вони, ані табір не можуть дати. 16-го жовтня прийшла вістка, що табір з Белярії перенесено на зимівлю до Ріміні, щоб там в кращих і відповідніших можливостях провели полонені зиму. Це знову принесло мені занепокоєння, чи повернуся я до табору, а чи не пішлять куди інде, бо таборів полонених було тоді на побережжі Адриатику як муравлиць в чатинному лісі. Зближався листопад і на мене впав неспокій. Поїдуть, мене не візьмуть, бо ніхто ніким не цікавиться. Почало

вже добре брати осіннім холодом і моя нога почала більше щеміти. Я завзято пробував ходити, робив малу руханку, але це не багато помагало.

Сталась подія, що принесла прискіплене рішення кинути цей бідний шпиталь. На залі лежало нас десять, в тому числі ще один українець — якийсь скромний наш хлопчина. Більша частина німців — солідні маркеранти, що попали в шпиталь хіба з чиєсь протекції. Було правило, що сильніші пацієнти мали робити щодня порядок на залі, тобто мити долівку. Я не належав до категорії «сильніших». Але ті німецькі солдати, — здорові і сильні як звірі, — побачили, що той наш хлопчина слухняний, залишили свій щоденний дижур і сказали йому щодня чистити долівку. Я вже передше з деякими мав гострі перепалки про Советський Союз і комунізм. Вони вважали, що Советський Союз мусить бути багатою і сильною державою, бо... виграли війну, створили таку велику індустрію, вифабрикували таку сильну зброю та інші небелиці. Мої слова про різні жахи і трагічні браки, серед яких живе там людина і народи, вони прийняли за пропаганду і глузували з моїх аргументів. Я стерпів це і перестав з ними дискутувати, бо що могло допомогти тому, що чекав на своє звільнення і на поворот в советську зону (сьогодні Східня Німеччина) і заспокоював себе, під впливом напевно якоїсь дійсної пропаганди, що там все буде добре, бо совети виграли війну... Але, коли я побачив, що ті ледарі зломали чергу в дижурі і використовують того нашого молодого чоловіка (він не розумів німецької мови) і зробили собі з нього слугу, я люто запротестував і висипав з мішка весь мій магазин про німецьку злобу й кривди. На мене неменш люто накинулись вони також і я побачив, що мені годі оставитись серед таких пацієнтів і такого камерадшафту. Я попросив про негайне звільнення. Він дивувався (добрий був лікар і чоловік), уговорював, що шпиталь покращає і мені допоможуть, що в таборі мене стріне те саме лихо знову. Я не сказав йому правди про причину моєї просьби, вперся в моїм домаганні і дістав звільнення. На другий день 2-го листопада санітарне авто зібрало з інших відділів таких самих звільнених з різних таборів і почало нас розвозити. Ми вступали до таборів по дорозі, когось залишали, когось нового з хворих брали. Німецька точність не завела і тут. Мене привезли з моїми речами і медичними документами до нашого табору в Ріміні.

Очевидно, у всяку справу встряває завжди якась бюрократія. Мене хотіли примістити в іншому полку і сотні, не в тому самому, з якого поїхав до шпиталю, але там, де потрібно виповнити якесь число. Я просив дати мене до моїх земляків і дати мені якесь тепліше ліжко. Пройшла, на щастя, ця процедура швидко (хоч у Белярії такий перехід з одного місця на інше коштувало мене не-

абияких «хожденій», письмових прохань!!! і довгого чекання, що варто б описати. Я не один раз думав, що це якийсь жарт, в додатку неймовірний, але це була правда! Не все в таборі було золотом. . .

Табір в Ріміні робив враження якогось неначе байкового або циганського селища. Порядні високі шатра рівно в ряди, між ними вулиці, словом — упорядкована оселя дивних не з нашої плянети людей. Падала майже щодня мжичка, під ногами болото, холод, осінь. Я почув знову сильніший біль в боці. Нікому нічого не казав. Що буде, то й буде. Виглядало, ішло до гіршого. Холод мене переслідував. Пересиджував я деколи в шатрі, що було своєрідною «читальнею». Ніхто нічого не знав про від'їзд зголошених до Риму. Не ходив я нікуди питати, бо й ходити було важко. Аж ось нагло вечером 20-го листопада принесли мої товариші вістку в шатро: завтра о годині 6-тій вранці всі, що зголосилися до Риму, мають бути біля брами табору. Від'їзд до Риму! Не хотілося вірити. Набрав я сил і пішов в шатро капелянів. Знайомий «паламар» потвердив вістку, нічого більше не знав, сам він спішився, щоб ще своє вояцьке барахло замінити за тютюн, бо «там напевно не дадуть курити, а може й буде заборонено — треба будь-що-будь зробити запас». . .

Приготовлятися в дорогу не було для мене жодною проблемою. Майно полоненого вояка — все, що в наплечнику. Ті, з якими треба було прощатися, були біля мене. Не спав я в ту пам'ятну ніч. Знову непевність мучила мене. Нога боліла таки добре. Їду як інвалід, а що як побачать каліку і проженуть? (Щось зовсім як Дікенсів Піп у "Great Expectations". . .). Якось треба буде видержати за всяку ціну пару місяців, не показатися хворим, ходити як можна найпростіше, не кульгати, хоч би пекло-боліло, а потім хіба підлікують?. . З такими думками дочекався я ранку і шостої години під брамою табору.

Під брамою чекав вже чималий гурт вояків з клунками і без клунків (таких, що робили запас тютюну було більше. . .). Чекав о. Е. Кордуба, що нас випроваджував і нетерпеливився, що хвилина нашого від'їзду неначе продовжується, бо було холодно і неохота була йому тут вистоювати з тими, що покінчили з таборовим життям. Був англійський капелян і чотири англійські вояки з двома вантажними автами. І тут знову показався той слабкий організаційний підхід. Зголосилося 31, а прийшло 26. Є список, перекликали прізвиська, про декого хтось там знав, що рішився не їхати, а про інших ніхто нічого не знав, що з ними, чому не прийшли — зрезигнував, заспав, спізнився? Виглядало, ніхто тим не журився. Як же ж з документом звільнення, з документом нашого перевозу? Казали потім, що таки один прийшов коли ми від'їхали, бо

спізнився. Не знаю, чи правда. Військова точність є обов'язкова всюди. Прийшла година, хто прийшов, того заладували до авта, о. Кордуба поблагословив і ми рушили в дорогу.

До нині не знаю, а хтось мабуть знає, як дійшло до нашого звільнення. Чи була інтервенція Ватикану? Було рішення британського командування відпустити таку-то кількість полонених? Є на це десь якісь документи? Ставлю ці питання, бо ціла справа окутана якоюсь загадкою. Ми не одержали документу звільнення з полону. Це важна формальність і нас могли вважати втікачами без такого документу. Була це неправильність, але я не вмію її пояснити. Чи видали спільний документ для нас усіх? Теж було б дивно і ми такого документу ніколи не бачили. Коли трохи пізніше нам треба було реєструватися в італійській поліції, я домагався якогось документу і настоював, що такий документ мусить бути і ми є законно звільненими. Отець віцеректор Ваврик відповів мені мовчанкою. Мабуть не було, мабуть чогось боялися, мабуть зроблено все за дискрецією англійської команди табору і капеляна, а найпевніше — мабуть документи звільнення були в Східній Конгрегації, а там були свої секрети, настоятелі боялись їх питати чи чогось вимагати, бо ж ми ніби колаборанти Гітлера, хоч того тоді ніхто у Ватикані ані в Італії дуже не боявся й Італія аж кишила від усяких втікачів, які були дійсними нацистами і їм в різний спосіб італійці помагали! Ми не мали чого боятися, але чи легко це пояснити в такій напруженій ситуації, коли самі італійці вбивали і масакрували тисячі своїх «фашистів» з пімсти до них, а які хотіли добра своїй країні і «нацистами» не були. Статистика начисляє 30.000 вбитих бувших фашистів різними самосудами, самі бувші фашисти кажуть, що вбито їх членів понад сто тисяч! Оце було братовбивство в найбільш католицькій країні! Був це подвиг, головно, комуністів, які все відважні з кулею до безборонних або переможених. . .

Може колись якийсь дослідник знайде в якомусь архіві документ про це, або попаде на їхній слід. У всякому разі, ми були на волі, хоч не оформлені ніякими документами. Декотрі були зовсім без жодного документу. Я був самотній, що мав свою військову книжку (Зольдбух) з першої Дивізії і маю її досі! Інші їх зі страху понищили, чого ніяк не розумію, бо вояк без документу є більш підозрілий, чим з документом. Дехто свою військову книжку скрутив в таборі з браку папірців. . . Цивільних документів не мав, здається, ніхто. Все мало опиратися на довір'ю в те, що кожен про себе говорив, на свідчення майбутніх свідків і на тому хто який був і що знав. . . Це останнє скоро видало кількох і вони по якомусь часі залишили семінарію. Не так легко було з поліційними властями. Треба було зареєструватися і мати право на побут в Італії. Через Італію пройшло в ті часи багато втікачів, переселе-

них осіб, творилися для них табори, організувались американські допомоги. Італійці були вироzumілі, хотіли допомогти і не ставили непотрібних питань. Італійські власті старались допомогти і так нещасним людям, що по війні опинилися на березі розпачу, а не їх переслідувати будь-якими формальностями чи шиканами. Мали вони малий концентраційний табір для воєнних злочинців чи підозрілих в злочинах на острові Ліпарі і було там пару наших осіб, але гістерії ловлення «нацистів» серед чужинців в Італії не було. Ми без великого труду одержали наші «соджорно». Варто, щоб хтось з кращими інформаціями цю сторінку доповнив.

Але вернімся ще до нашої подорожі до Риму. Ми всіли в англійські вантажні авта. В першому моменті серед нас запанувала якась дивна мовчанка. Думаю, кожний в душі помолився і в подяку за визволення, і на благословення на дорогу, і нове життя. Ніхто нікому не казав, що в душі в тому моменті переживав. Думаю, що була це щаслива хвилина для кожного.

Я опинився в гурті незнайомих мені товаришів. Більшість між собою знали і з фронтових часів, і з полону. Попав я в галасливе товариство. По недовгій тиші і якимсь скупленні, розв'язалися язики. В усіх гумор, всі раді, що покидають полон, якась в тоні і словах повна безжурність про те, що там чекає нас в Римі. Є кількох, що знають семінарійне життя зі Львова. Починають розказувати про різні строгості, про послух, дисципліну і страшать нас новиків-невіж, що то нас жде, що «дадуть нам там по кулях», або подібними висловами тодішньої вояцької фразеології. Розказують і всякі веселі історійки з семінарійного життя. Ще інші зводять розмови на теми військових пригод, про голод і інше. Я участі в розмовах не брав, аж дивно мені сьогодні. Мене і не зачіпали.

Їхали ми цілий день. По дорозі спочивали і перекушували, на всяких пунктах були нормальні військові контролі. Нас ніхто не турбував. Англійці белькотіли своєю мовою, ні один із нас не говорив по-англійськи, а вояки і капелян не говорили по-німецьки. Вже добре смеркло, взялась ніч, було десь біля сьомої години, коли ми зупинилися і через щілини брезенту побачили, що стоїмо перед площею і базилікою св. Петра! Я сидів скраю, побачив це і нагадалась мені якась фотографія тієї славної площі з якоїсь книжки. Не вірив своїм очам! Я в Римі! Вояки питали когось до рогу, хтось голосно пояснював, подавав точні вказівки як дістатись на нашу адресу. Здається, всі заперли віддих, бо відчули, що ми близько нашої цілі. Ми їхали на горбок Джанікольо і в коротці наші авта зупинились. Хтось нетерпеливо крикнув — «ми приїхали!», і між нами знов запанувала якась важка тиша. Капелян додзвонився і ми увійшли несміливо в обитель св. Йосафата в

ясно освітлений вестибюль. Затих шепіт навіть серед найбільш балакучих. Появилася знайома постать о. Білянича, лиса голова о. Ваврика, а за ними постаті дивних спудеїв в синіх рясах з жовтими поясами. Бачилося, що нас чекали. Ми з шумом і стуком наших військових черевиків увійшли і за хвилину нас окружили смиренні і цікаві «тубильці», цікаво нам приглядалися і підсміхалися на вид наших мундурів і наших військових клунків, які зложили ми в один кут і враз з капеляном увійшли до каплиці. Вже не пам'ятаю, що ми там заспівали — момент, в якому не пригадаєш і не зафіксуєш усіх подробиць. З каплиці завели нас у їдальню (ніколи тієї української назви потім в Колегії не вживалось, а тільки по-латині — рефектар!). В семінарії було вже по вечері. Капелян офіційно передав нас Настоятелям. Прийшли ректор, віцеканцлер і духовник семінарії. Перекладачем був о. Іван Хоменко, якого високий ріст, насуپлені брови і якийсь дивно шиплячий його голос впаав нам зразу у вчі. Від нас промовив і подякував капелянові самотній між нами старшина, тепер о. митрат М. Матичак, що прибув у своїм старшинським мундурі з усіма своїми відзнаками і в мазепинці.

Нам дали їсти і подивлялися, як ми все це скоро змели. . . Зразу префекти порозділювали нас по кімнатах. Мій пех мене не перестав переслідувати: мені попала найбільш холодна крайня кімната на партері напроти туалети. Та побачивши тепле ліжко з ковдрою, я не думав про ніщо. Почалося наше невідоме — вишкіл для Христа в новій армії, для інакшого фронту, для боротьби з новим ворогом, що є у великій союзі і в спілці з тим, якого ми залишили під Фельдбахом з його тимчасовою виграною. . .

* * *

Зразу на другий день почалися різні формальності. Ми встали вранці о годині пів до шостої без труду, хоч не легко було покидати тепле ліжко. Здається, кожен спав сном праведника. Ми, новики, цікаво приглядалися усьому порядкові в каплиці. Коротко помолились, потім клякнули і запанувала мовчанка. Новики не знали, що це умова молитва — розважання. Не знаючи цього, кожен щось в душі молився і чекав, що буде далі. Служби Божі служились кілька: головна при головному престолі і кілька при бічних. Все потиху. При головному престолі один із студентів «тубильців» відповідав священикам, що теж потиху концелебрували. Від освячення ми клячали аж до дзвінка по благодаренню. На дзвінок йшли снідати в мовчанці. Це клякання нас незвичних мучило. Наші коліна почали протестувати. Згодом привикли до хвилини, коли ректор о. Заячківський два роки пізніше усунув «тиху» Службу і запровадив рецитовану усіх присутніх, усунув

клякання і Служби Божі при бічних престолах, як повинно бути в нашому обряді. Тепер з цих бічних престоліків немає в Колегії навіть сліду. Це заіснувало як вислід появи нового Літургікону, що його видано для нас у Римі. Спочатку був спротив, але коли декого з противників стрінули погрози й кари, вся скромна, але конечна літургічна реформа пройшла спокійно і лагідно, якби нічого не сталося. На бічних престоликах також відбувались торжественні процесії з Найсвятішими Тайнами в день празника «Божого Тіла», тобто за новою назвою Поклону Пречистим Тайнам Тіла і Крови Господа нашого Ісуса Христа. Теж і це усунув о. Заячківський, що спричинило чималий біль о. Духовникові Т. Галущинському, який любив усі ці латинізми й нерадо приймав нові зміни.

Нас почали записувати, питати за документами. Щасливіші чи спритніші з нас найшли вже собі приятелів серед «тубильців», деякі вже одержали від них поміч в одягу, білизні та інших речах. На виклади ще нас не посилали, щоб якось зробити з нас трохи подібних до «цивілів». Виклади вже тривали майже місяць. Місяць? Значить, вже місяць матеріялу навчального пророблено і треба буде його надробити! Робиться моторошно. Ну, і по-латині все воно. На перші виклади пішли ми 26-го листопада.

Серед нас в розмовах починають появлятися «спеціалісти». Один із них каже, що знає Канта! Інший спеціалізувався в догматиці. Є на світі люди, що вміють пробиватися крізь життя. . . Нам приглядаються, кажуть, коли і що робити, куди йти. Не багато того. В порівнянні до військової дисципліни це майже — ніщо. Треба бути на дзвінок на якомусь місці, при якомусь обов'язкові, і все. Нормальна річ у всякому спільному житті. А може буде ще більше, може це тільки на те, щоб нас зразу дуже не налякати?

На виклади до університету (тоді ще був це тільки атеней, в якому студіювали всі наші студенти в Римі, крім оо. Василіян), — десять мінут ходу. Ідемо, а більшість із нас у військових німецьких плащах. Італійці приглядаються. Пізнають, що це не цивілі. Німецькі військові шапки таки добре нас зраджують, бо хоч дехто і дістав якийсь цивільний плащ, то капелюхів таки не було і не заложиш чорного римського священничого чи семінарійного капелюха до військового німецького зеленого плаща! Деякі сміливіші італійці погрожують нам по дорозі кулаками. Відповідаємо їм голосними коментарями і жартами. Дивуються і не наважуються на якісь відважніші кроки. Бачать, що задиралися з нами може бути й небезпечно. На університеті Пропаганди нас вітають з пошаною і вдовolenням. Це видно навіть по обличчях деяких професорів. Там обмаль студентів також. Ми помітно збільшили число, головню на першому році філософії, де ми творимо біль-

шість, і то переважаючи серед італійців. На наші мундури також дивляться з пошаною. Невже тут мають нас за союзників?!...

Коли розглянулись ми краще по нашій колегії, ми зразу побачили, що ми застали дев'ятнадцяте сторіччя. З гіркістю відкрили ми зразу і прийняли з кпинами те, що всюди в реєстраційних чи урядових актах ми є «Коледжіо Рутено». Ми голосно, а дехто навіть з обуренням почали про це говорити на превелике здивування наших «тубильців». Це було перше наше невдоволення і здивування. Але таки дуже голосно про це ще не можна було говорити. Нам завжди казали, що це є наша історична назва і не можна її викидати.

По перших приятних висловах радості з нашим прибуттям ми побачили, що нас починають трактувати з іронією як вояків, а часами навіть виразними кпинами. Мешканців колегії добре налякала війна і серед них були протинімецькі настрої під впливом загального італійського настрою. Нас трактовано як німецьких вояків, а слово «вояк» означало для них, якщо вже не Швейк, то принаймні якогось тупого чоловіка німецького військового виховання, що привик все сповняти на наказ як автомат. З німців сміялися, хоч недавно тому їх боялися. Сміялися і з нас та з наших воєнних пригод, які ми постійно оповідали в часі дозвілля (яке обов'язково звали тільки словом «рекреація» — латинь!). Ми в очах наших співбратів, яких ми застали, були якоюсь лянштурмою першої світової війни (про яку вони чули від своїх батьків!), яка тільки відступала, «вицофуралась» і втікала, а нічого не воювала... Довелось боронитись. Тому, що ми весь час говорили про військо і наші пригоди, нам дали відчуття, що про такі розмови нам треба забути. Воякам такі уваги не допомагають. Ще мабуть найбільше потім мусів боронитись я таки від своїх товаришів вояків, бо відкрили що я був у Дивізії тільки музикантом при оркестрі, а потім санітарем (звільнили мене через заборону грати на трубі, бо дістав я лімфаденітис, тобто по нашому золотуху, яку ледве потім вилікував, через неї став «бедінгт К.Ф.» тобто — «умовно здатний до воєнної служби», і в нормальних відносинах був би зовсім звільнений). Я, очевидно, доказував, що оркестра зокрема — найбільше дисциплінована військова частина, бо парадна; це теж вояки, хоч не воювали і здібні були сповнити також усяку іншу службу. Мені не вірили і я остався таким невійськовим...

Дивуватись треба деколи деяким духовним людям, що з погордою і кпинами дивляться на військо і на вояків, наче б то були якісь викидьки суспільства. Щось в тім роді відчували ми в нашій колегії. Дивуюсь дуже такому плиткому поглядів деяких духовних і не раз дуже вчених осіб. Ми, духовні, повинні принаймні

мати пошану до вояцтва і мати для нього все готові пасторальні засади і методи підходу у душпастирюванні серед них. Отець Нагаєвський, капелян Дивізії, у своїх споминах скаржиться, що він зовсім не мав ніяких інструкцій про пасторальну працю серед вояцтва і не міг їх дістати навіть у начального капеляна о. д-ра В. Лаби. Це значить, що тим ніхто в нас не цікавився³. Той же сам о. Нагаєвський має гарні слова про вплив військового життя на громадські чесноти, потрібні в житті народу⁴.

Історія спасення людства, історія старозавітного Ізраїля весь час пов'язані з військом і воєнними кампаніями. Сам Бог опікується ізраїльським військом, навіть його стратегією, коли йдеться про оборону цього народу, що з нього мав прийти Месія. Літургія повна згадок і молитов про вояцтво, в християнському календарі у списках святих є військові-мученики, ангельські сили називаються військовою термінологією. Значить, так далекими від вояцтва і воєн ми, духовні, не є і в нашій народі церковні власті чи монаші чини повинні респектувати вояцтво, в яких арміях воно б не служило і не мати про нього дивовижних понять, а головню, коли воно повертається з війни з програною. Доля вояка вимагає пошани і співчуття. Вояк — це той, що готовий дати своє життя за великі вартості народу і теж Церкви. Не кажу це в такому змислі, що священник чи монах має хотіти бути вояком і зі зброєю в руках воювати. Це не його діло на війні чи перед війною. Він воює поруч вояка іншою зброєю, що береже цього вояка від затрати своєї душі, але він з пошаною до вояка стоїть біля нього. Сьогоднішня «богословія визволення» в Латинській Америці створила типа священника, що між своїми духовними книгами держить і автоматичну зброю, і вибухові матеріали чи гранати враз з усякою літературою, що не має нічого спільного з євангелієм. Такого священника я не маю на думці, коли про це говорю. Бажаю тільки поважного і шанобливого ставлення до війська і вояцтва.

(Продовження буде)

3. О. І. Нагаєвський, *Спогади Польового духовника*, Торонто 1985, стор. 44.

4. Там же, стор. 51-53. «Без війська жоден нарід не здобуде волі, а якби і здобув на якийсь час, то не в силі буде закріпити її на довгі сторіччя», стор. 55.

Олександра ГОГОЛЬ

СПОГАДИ ПРО МОЄ ПЕРЕБУВАННЯ В ТАБОРІ «ОСТАРБАЙТЕРІВ»

На працю до Німеччини спочатку брали «добровільців» — людей, які самі хотіли туди їхати. Другий набір був примусовий, а вже третій раз на список попали ті, в кого хтось лишався дома з батьками; якщо в хаті була лише одна молода людина, то її не брали зовсім. У мене було два молодших брати, то я й попала в цей набір.

Перед тим мені приснився сон: — Неначе я стою в хаті, але знаю, що подвір'я, хоч це було влітку, покрите чимось білим, ніби снігом чи пухом. На подвір'я прилетів білий голуб, тримаючи в дзьобику конверту; у дворі стояла мама і брати, але голуб того конверта не дав нікому, а почекав, коли я вийду з хати і дав мені. На тому я пробудилася.

Наступного ранку прийшов хлопець з Управи села. Я була в хаті, а мама у дворі. Хлопець не хотів дати мамі повідомлення. Він сказав, що йому дали наказ дати мені в руки. Я мала з'явитися до Управи села на другий день рано.

Коли всі так викликані зібралися, нас повезли возами до районного міста, де нам зробили «медичний огляд». Який то був сором і ганьба! Не тільки лікарі, але і сторонні люди, військові і цивільні, ходили чи стояли в кімнаті, як дівчина лежала на столі для перевірки, чи в неї немає венеричної хвороби. Деякі дівчата не знали для чого їх перевіряють, не витримували такого приниження і брутальності, і покінчили життя самогубством. Одна з них повісилася, а друга втопилася. Переганяли нас, як худобу, з одного боку приміщення у другий. Цілий день не дали нам їсти чи пити, зрештою, ніхто й не хотів їсти. Для молодих дівчат, шістнадцяти чи сімнадцяти років, це було страшним маривом.

Як я приїхала додому, то на розпити мами й рідні не відповідала, а тільки плакала.

Комісію пройшли всі, крім однієї дівчини, яка була вагітна. Пізніше виявилось, що когось підплачено, щоб ту дівчину звільнити від виїзду до Німеччини.

Село, як казав Тарас Шевченко, неначе оніміло. Навіть, у нашій сім'ї мало хто говорив, а як і говорив, то майже пошепки. Хлопчики не бешкетували. Здавалося, що природа і все навколо притихло. Навіть птахи тихше щебетали.

Я прощалася з вишнями в садку, соняшниками в городі і вербами в лузі. Брала в руки землю і дивилася на неї, неначе перший раз її бачила. Сльози капали на землю, лишаючи темні плями. Піднімала голову і дивилася в небо на хмари, бо те все було для мене миле й дороге, а в душі

я прощалася з усім, що оточувало мене. Речі, на які я досі зовсім не звертала уваги, стали мені рідними і надзвичайно гарними.

Увечері навіть дівчата співали інакше, ідучи чи ідучи з поля. Лише соловейко голосніше щебетав. Навіть цвіркуни заводили вночі приємну мелодію. Взагалі все мені здавалося чарівним і рідним, але моя душа відчувала, що я довго не почую і не побачу того всього, з чим я прожила стільки років, а може вже й ніколи.

Зібравшись призначеного дня на площі біля Управи села, ми чекали на транспорт, що мав відвезти нас на залізничну станцію, до якої було вісім кілометрів. На ту площу збиралося майже все село, щоб проводити своїх рідних і односельців у далеку дорогу в невідоме.

Ось і прибув транспорт. Це вози запряжені в пару коней. На площі зчинився галас, плач і голосіння. Ті, що мали їхати до Німеччини, посідали на вози. Вози везуть нас, а матері, сестри, брати, сусіди й знайомі біжать за нами всі вісім кілометрів до станції. Привезли нас на станцію, звелили позлазити з возів, поставили окремо від натовпу.

Матері голосять, ламають руки, дівчата, які не були визначені їхати, плачуть за своїми братами чи сестрами, або за нареченими. Хлопці стоять, похнюпившись. Хлопчики теж сумні. Якийсь колупає босою ніжкою пиляку, якийсь зиркає з-під лоба, а інший втирає одним рукавом ніс, а другим розмазує сльози на запиленому личку. Оподалік група хлопців сидить на паркані і відважніші вилізли на дерево, щоб ліпше було видно. Раптом усі голови повернулися у той бік, відкіль наближався потяг. Нараз усім стало страшно і млосно, бо ця чорна змія проковтне нас і повезе у невідоме.

Із шипінням і димом потяг став. Тим, що мали від'їхати, звелено погрузитися в товарні вагони, по сорок душ у вагон. Хлопці вскакували самі до вагонів і подавали руки іншим хлопцям чи дівчатам, а ті хлопці, що лишилися на землі, підсаджували інших або подавали їхній багаж, бо це діялося за станцією, де перону не було.

Нарешті завантажились усі. Юрба кинулася до вагонів, але їх відігнали рушницями. Один німець ударив мою маму в груди прикладом рушниці і мама впала. За натовпом я не бачила, чи мама підвелася, чи ні.

Відчинено було тільки декілька вагонів. Багато вагонів не відчиняли, бо вони були наповнені людьми з попередніх станцій. Може через усю Україну їхав той потяг і збирав молодих людей у неволю, а може й на смерть. Як було відчинено двері і відігнано людей від вагонів, знявся елемент. Плакали, ридали матері, жінки й сестри, рвали волосся на собі, діти кричали, простягаючи рученята, а з боку стояли батьки і діди з похиленими головами. Деякі втирали сльози.

Засвистів свисток, з гуркотом закрились двері у вагоні і потяг рушив. У вагоні майже всі, крім хлопців, плакали. Дехто бив руками в двері, інші мовчали, немов дивилися кудись у даль, може, туди де лишили рідних їхньому серцю. Мовчала і я. Хтось сказав, що ми їдемо тільки на шість місяців, а потім повернемося додому. Моя ж душа ридала — відчувала, що для мене це назавжди, що я уже ніколи не почую перепілки в полі, не нарву снопа волошок не попливу човном попід вербами моєї

славної плавні. Перший раз у моєму житті, а мені було сімнадцять років, мої груди були наповнені чимось важким і здавалось, що зараз лопнуть. Потім чую, що хтось трясє мною, але голос його далеко, далеко, як луна. Розплющивши очі, бачу, що переді мною стоїть хлопець з мого села, з яким я ходила до школи. Він вибачається, що вдарив мене і пояснює, що він думав, що я збожеволію. Він посадив мене на солому, і я почала дуже плакати. Тікати ми не могли, бо нам загрозили, що як хтось утече, то дома арештують усю сім'ю або спалять хату.

У вагонах, що в них ми їхали, на підлозі була свіжа солома, в куті відро води і діжка накрита дерев'яним кружком. Потяг зупинявся на станціях. Тоді нам давали відро свіжої води, виводили за нуждою, давали якоїсь юшки та хліба. Чим далі ми від'їжджали від України, тим харчування гіршало. У вагоні було дуже гарячо. Дверей не можна було відчиняти, тільки віконечко вгорі було завжди відчинене. До кожного вагона був призначений один військовий німець, який їхав додому у відпуск. Він старався розважати нас; казав, що в Німеччині нам буде добре, що через шість місяців закінчиться війна і ми повернемося додому, і що Німеччина добра. Може й так, — думали ми. Німеччина — його батьківщина, а для нас темна чужина. Ми вчили його говорити по-нашому, а він вчив по-своєму. Він сказав, що в цьому ешелоні везуть землю з України до Німеччини.

Коли ми ставали на станціях у Галичині чи Польщі, люди юрбою штовхалися до вагонів, просили щось виміняти за харчі — намисто, сережки, брошки чи стрічки. Я жаліла, що викинула варену курку через вікно, бо вже засмерділась.

В Перемишлі змінили потяг і провели дезинфекцію. Загнали нас, як тварин, під холодну туш. Тут керували дезинфекцією дівчата — польки. Те, що вони нам казали, ми не зовсім розуміли, а вони сердились і били нас паликами і називали «бидлом». Наші речі також забрали до дезинфекції, а нас намазали чимось чорним і смердючим, — голови і під руками, що завдавало ще більше наруги і знущання. В цьому місці двері вагонів були відкриті цілий день, і я перший раз побачила, як німці прилюдно знущалися з жидів. Мужчини з бородами, в чорних капелюхах і чорних плащах, стояли по коліна у воді і руками витягали з неї каміння. Вода текла швидко, вони ковзалися по слизькому камінні і падали, а молодий німець, вояк, штовхав їх. Вони падали і знову піднімалися. Така сценка пригнітила нас усіх, бо ми ніколи не бачили прилюдного биття.

Нарешті поїхали далі, аж вкінці спинилися в якомусь місті в Німеччині. Тут перший раз нам дали їсти шпінат, густу смердючу зеленину, що смерділа кізками. Ми того не хотіли їсти, а німці нам промовляли: «це добре, дуже добре на мускули». Наше перше враження про Німеччину було погане. Той шпінат привезли нам на возі в бочці, з якої службовий німець набирив його великим черпаком у миски, які ми підставляли йому.

Тут нам сказали вигрузитись з речами й чекати.

Затим що ми сиділи коло своїх речей малими гуртами, німецькі господарі — «бауери», ходили поміж нами, щось говорили між собою і розгля-

дали нас, як на ярмарку. Сильніших хлопців та дівчат забирали з речами до себе на працю на заздрість тим, що осталися, очікувати своєї долі.

Мені дуже готілося, щоб і мене взяли, як кажуть, хоч, може, й гірше, аби інше. Але тому, що я була маленька й худа, на мене ніхто й не глянув. Також тут дібрали гурт хлопців для праці в копальнях. Знову плач і розставання з братами чи нареченими. У тім гурті був і мій двоюрідний брат, який пізніше, за втечу, загинув в концентраційнім таборі.

На цій зупинці нас найбільше вразила убиральня. Це була викопана велика квадратна яма, поперекладана дошками, без ніякої загорожі, просто неба — для хлопців з одного боку, для дівчат з другого. Хлопцям байдуже, а дівчатам гірше. Тому дівчата ходили туди за нуждою гуртами, ставали близько одна коло одної, щоб затулити подругу. Казали, що одного разу якась дівчина впала в ту яму.

Відтак повезли нас далі в товарових вагонах, а вкінці привезли на станцію, де потяг зупинився у місці, де навантажують вагони. Знову наказали нам повилазити з речами і, підштовхуючи, поставили нас у колоночку по чотири душі, і повели, покрикуючи «лос, лос». Зразу ми того слова не розуміли, але догадувались, що це мало значити «швидше, швидше» або «вперед, вперед», або щось подібне до того. Тут були вже цивільні підганячі. Наш військовий провідник, який їхав з нами з України і пояснював нам у Перемишлі, де били жидів, що то «юди», погані люди, їх треба нищити, ми з цим не погоджувались, попрощався з нами перед останньою зупинкою. Нас привели до табору, одімкнули браму і, перераховуючи, ввели і наказали стояти.

Чекали ми, може годину, а може й довше на когось. І ось той хтось з'явився. У синій уніформі, штани — райтки, жакет добре припасований, на кашкеті — якась блискуча відзнака. Він ходив навколо нас з батоном в руках, поляскуючи себе по чоботях, а собака-вівчур ходив за ним. На вигляд він був сухий і незavidний.

Походивши кругом нас, він спинився, став на струнко, вдарив себе батоном по чоботях і сказав, що ми тут будемо мешкати, а він є комендант табору, та що він вимагатиме дисципліни, чистоти і чесности. За крадіж і втечу буде карати смертю. До того додав, що з цього табору майже неможливо втекти, бо навколо табору натягнуто, — і то високо, — колючий дріт. Він ще раз попередив, що за найменшу спробу втечі будуть стріляти. Ми подивилися в той бік, куди він показував батоном, і на правду, загорожа була із стовпів нахилених у бік двору та обтягнених густо колючим дротом.

Починаючи від кімнати число п'ять, викликали по дванадцять осіб на одну кімнату. Хтось запротестував, що тут є люди з однієї місцевости, міста чи села, які бажали б мешкати разом в одній кімнаті. Комендант дозволив мешкати хто з ким хоче, розуміючи, що хлопці воліють з хлопцями, а дівчата з дівчатами. По лівій стороні коридору були кімнати під числами п'ять, шість і сім, і в них поселили хлопців. На правім боці в кімнатах під числами вісім, дев'ять і десять поселили дівчат.

В кімнаті ч. п'ять поселився мій земляк і переважно хлопці з Одеси та околиць. Між ними був мій майбутній дружок Леонід, який і божився,

і закликався, що він українець, бабуся і дідусь були українці, але сам він говорив по-російськи, поки я його не навчила інакше.

В кімнату ч. вісім поселили дівчат з мого та інших сіл. Спробую описати їх так, як я їх пам'ятаю: Лукія з Житомирщини, жінка років тридцяти п'яти або більше з більмом на оці, була завжди закохана в Макаря з ливарного цеху; Ніна з Вінниці, гарна й чепурна дівчина, хоч як була не раз втомлена, після довгих годин праці перед сном сиділа на верхніх нарах і зав'язувала волосся в стьожки, щоб на другий день було кучеряве; Людмила з Донбасу, худенька середнього росту шістнадцятилітня дівчина з аристократичними рисами; Маруся з-під Києва, вісімнадцяти років, чиста і пристойна селянка. А решта дівчат походили з одного села і знали одна одну змалечка. Деякі з них ніколи не виїздили зі свого села, хіба коли на ярмарок з батьками до містечка.

Кіма припленталася до нашого села у війну. Її прийняли за свою бездітні люди. Вона казала, що мало пам'ятає своїх батька і матір, але пам'ятала, що багато людей сиділо на снігу, де не було будинків, а мама лежала й не рухалась. Якись люди прийшли й забрали Кіму в дитячий дім, де й вона виросла. Кіма була повногруда горда дівчина, одна серед нас, що підводила брови саджею з печі або спаленим сірником, підфарбовувала щоки й уста вже й не знаю чим. Бувало, вранці, ми ще хочемо так спати, а Кіма вже сидить під стіною на верхньому ліжку і підмальовується. Була вона дуже весела дівчина. Коли щось нам оповідала, то вживала багато дотепних слів, майже на кожного з нас і німців мала прізвисько-кличку, говорила добре по-українськи і не хотіла носити нашивки ОСТ.

Одного разу хлопці дістали самогону і Кіма випила більше ніж треба. Плачучи, вона розповідала про своє дитинство, як вона була в охоронці, а цю сповідь переплітала брудною російською лайкою. Я ніколи досі не чула, щоб хтось інший дотепніше лаявся, як вона. Я думаю, що за те, що вона так брудно лаялась, хлопці майже зовсім не цікавилися нею. Але пізніше, як протверезилась, сама роздумувала вголос, як це так, що німці ведуть війну і в них робітники ліпше живуть, ніж в Союзі за мирних часів?

Явдоха, висока здорова блондинка, з доброї селянської сім'ї, лишила дома багато братів і сестер, тата, маму й діда з бабою. Вона дуже приятелювала з Ольгою. Ольга спала надоліні, а Явдоха нагорі. Ольга, яка старалася усім догодити, на свою користь. Пишалась своїм побуттям в місті Маріюполі, тому поводитися, неначе вона ліпша від інших, бо Маріюполь то ж місто, не село. Попала вона в той Маріюполь, бо мала жорстокого батька, який був прихильником советів, і тому «просвічував» своїх дітей тим, що посилав-виганяв до міста на якунебудь роботу.

Марія, тиха, пригнічена, побожна дівчина, яка не могла обстояти сама за себе, навіть на пляшку лімонади казала «Чого ти не відкриваєшся, нечемна?» Була зовсім інакша в порівнянні до Кіми. Батька її арештували в 1937 році і вивезли невідомо куди, а вона із сестрою і мамою працювала в колгоспі спокійно й покірливо, бо батька було арештовано за націоналізм, (який саме націоналізм я не знаю).

Уляна, плаксива, невеличка, яка все лаялася з Явдохою і Ольгою за те, що начебто їхні батьки причинилися до розкуркулювання її батьків.

Ніна, дочка рибалки, яка пізніше захворіла на ревматизм у хребті, від того що рибалчила з татом, бродивши ранніми ранками часто по шию у воді. Ніна була доброго згідливого характеру, не пам'ятаю, щоб вона з ким сварилася.

Тетяна, з першого погляду неначе некрасива, а як приглянутись то вона мала гарні, навіть особливі прикмети. Завжди щось приносила під полою, товаришувала з Кімою, і разом вони часто обсміювали своїх подруг.

Барак, куди нас поселили, був новий дерев'яний і тхнув свіжою сосною. Під бараком дув вітер, було порожньо. В кімнатах по обидва боки стояло по троє двоповерхових, дерев'яних ліжок. На ліжках, замість матраців, — соломою набиті мішки і по два темного кольору коци. Між ліжками — по одній шафі на дві особи. Під вікном, напроти дверей стояв довгий стіл, дві лави і два стільці. Приблизно посеред кімнати була чавунна піч-грубка, коло неї — відро на вугілля і відро на воду та миска для вмивання.

Я зайняла ліжко надоліни, наді мною сиділа Марія, спустивши ноги, і гірко плакала. У кімнаті було, як на похороні, плач і примовляння. Сумували дочки України за своїми рідними й близькими, а найбільше боялися майбутнього невідомого.

Раптом голосно засвистів свисток і почувся голос команданта. «Раус!» — закричав він, тобто вийти. Ми вискочили, як сполохані вівці, і командант сказав-закричав, (він ніколи не говорив, завжди кричав на нас), щоб ми по черзі виходили і йшли до нього в канцелярію. Канцелярія була в кінці коридору при вході у браму. Кожна особа дістала миску, ложку і горня. Тільки посідали, як закалатала рейка, підвішена під бараком-кухнею, який стояв паралельно з нашим бараком, тільки за дротом. Коли видавали харчі, то бічна брама відчинялася і біля неї стояв цивільний вартувий. У відкрите віконечко з лядою ми подавали порожні миски, а нам подавали їх назад з «баландою». То була юшка, зварена з брукви без м'яса і будь-якої засмажки. Куховаркою була суха, високого росту, з гострими рисами жінка з Голляндії, а син її працював майстром-наглядачем на одній з фабрик.

Ми всі привикли їсти обід з хлібом, а тут хліба не було. Зразу ту «баланду» мало хто їв, особливо, в кого ще були сухарі. Дехто вилив «баланду» в бочку, що стояла поруч, а німці сміялися й казали: «Чекайте, ви ще раді будете такій добрій їжі». І то була правда. Увечері дали нам по горняткові теплої води, казали що то чай.

На другий день була неділя. Поставали, пішли умиватися. Лазня була вся з цементу. Одразу за дверима, на всю довжину приміщення був вицементований жолоб, куди стікала вода з кранів, прикріплених до дошки. Вода текла з них тільки холодна. Попід стіною були гачки, які виглядали як душ. Але купатися не було де і не було чим.

На ранок нам видали по кавалку мила, два сантиметри завширшки і так само завтовшки. М'яке, як губка, мило зовсім не милилося. Того ка-

валка мусіло вистачати на місяць часу, на прання і миття. На обід, тому що була неділя, дали троха ліпшу «баланду», а ввечері командант з наглядачем носили відро з малясою. Звеліли кожному поставити горнятко на столі і покласти в нього ложку. Наглядач брав кожну ложку, зачерпнув маляси в неї, і повну клав у кожне горнятко. Так нас частували тільки в неділі.

Щоб узяти хліб на кімнату, одна особа з кожної кімнати ішла до канцелярії. Діставши той хліб насушний, дівчата запропонували мені гонорову роботу ділити його. На мою думку і думку інших, хліб був спечений з бураків з додатком якогось трачиння. Посоливши добре, його можна було їсти, ще й мало було.

Після обіду кожна особа мила свою миску зимною водою і ховала в шафу. У нашій кімнаті шафи не замикалися, і ніхто нічого без дозволу не займав. У інших кімнатах билися між собою, винуючи одна одну за крадіж.

Сумували ми всі дуже. Недарма кажуть, що українці виспівують своє щастя і нещастя. От і ми, обійнявши одна одну за плечі, колишучись утакт мелодії, співали отаких пісень:

. . .Якби ти, мамо, знала
Яка мені біда,
То ти б передала,
Горобчиком хліба.
Горобчиком хліба,
Синичкою соли. . .
Ой, мамо-матусю,
В якій я неволі. . .

У понеділок, о п'ятій годині ранку, нас збудили від сну голосним свистком. Знявся крик і гамір; пес гавкає, командант бігає з батогом в руках і кричить на нас, щоб швидше ми збиралися. Вийшли на двір. Ставляють нас по чотири в шеренгу. Одних ставлять спереду, других ззаду. Потім міняють місцями, після чого роблять переклик. Ті, що були викликані перші, стали на один бік, викликані другі — стали на другий бік. Одні йдуть на фабрику номер один, одразу ж за муром, а другі — на фабрику номер два, до якої треба йти бічними вулицями з кілометр дороги. Я попала на фабрику номер один, поставили мене працювати біля варстату фарбувати повітрям гранати. То була амуніційна фабрика, яка перед війною виробляла щось інше.

І почали ми працювати на німецький «райх», по дванадцять годин на добу, а як не виконаємо норми, то й по шістнадцять годин. Година перерви на обід, п'ятнадцять хвилин снідання і підвечірок. Німці їли своє, а для нас в обід привозили суп з брукви або капусти. На снідання і підвечірок, більшість із нас не могли зберегти щось з'їсти, то ми раді були відпочити, бо стояти на одному місці було важко. Гуртами сходиться нам не дозволяли, тільки можна було сидіти біля машини. Як комусь було потрібно вийти, то треба було питатися в наглядача.

Наглядач, до якого я належала, глядів, щоб не пішло двоє зразу. На-

віть, як потрібно було ганчір'я до витирання рук чи машин, теж потрібний був дозвіл. Не можна було говорити до тих, що підвозили і відбирали матеріял. Мій наглядчак навчив мене фарбувати і працював з другого боку машин. Він був скупий на слова, але кількість і якість праці вимагав, виправдуючись тим, що в нього вимагають.

Бідні мої дівчата! Дома вони працювали на полі, хоч і в колгоспі, але серед природи, вільніше, ніж тут у духоті. А тут треба працювати із залізом на токарних варстатах, по дванадцять-шістнадцять годин на добу. Особливо душно було в нічний зміні: вікна й двері щільно позакридані, щоб світла не було видно на двір.

Так і було видно, що дівчата в'яли, мов квіти, які вирвано із землі і кинуто на сонце. Рум'янци їхні зникли, очі помутніли, а обличчя зробились жовтосіримими. Дивлячись на те, хотілося крикнути на цілий світ: НЕ-ХАЙ ЗНИКНУТЬ УСІ ВІЙНИ НА ЗЕМЛІ! ХАЙ ЗГИНЕ ПОНЕВОЛЕННЯ І ВСЯКЕ РАВСТВО НАД ЛЮДСТВОМ!!

Працювали ми на дві зміни, вдень або вночі. Удома — в бараку — милися в зимній воді, діставали миску зупи і кусочок хліба, робили дещо для себе, прали або латали. Відпочивали хто як міг. Читати не було чого, то дехто вів щоденник на клаптиках паперу. Розважались як могли. Коли було прибрано в кімнатах, приходили хлопці до нас у гості, а як було тепло надворі, то збирались гуртами, співали або щось розповідали.

Одного дня привезли більше людей, хлопців і мужчин з Кам'янця Подільського. Між ними був хлопець із світлим волоссям, веселим обличчям, а як вимагала ситуація, з придурковатою міною на тому обличчі. Командант взяв того хлопця «за старшого, куди пошлють». На фабриці він не працював, а виконував всякі роботи в таборі, розносив пошту по кімнатах, чистив командантові чоботи, бігав куди пошлють. Командант назвав його «Сталін». Командант сидить в канцелярії, і як було йому щось потрібне то закричить «Шталін!» А Іван біжить і усміхається. Через деякий час бачимо «Сталін» повів на прогулянку білого волохатого песика, який належав командатовій дружині. Або як щось привезуть «Сталін» допомагає розладовувати. У пральний день, натягає шнур на білизну у командантовім дворі. Командант мешкав із своєю дружиною в одноповерховій хатинці біля табору.

І от прийшов час «таврування». Нам кожному видали на синьому фоні білими літерами написане ОСТ, і попередили, що ту відзнаку треба завжди носити на грудях, і що коли когось побачать без ОСТ, того будуть дуже карати. І карали, били, замикали в холодну.

В неділю можна було йти на прогулянку до міста, але треба було одержати від команданта довідку. Він же не завжди її давав, залежало в якому був настрої. У місті не можна було ходити тротуаром, а лише збоку дорогою, і то тільки у визначений час.

Деякі хитруни пробували носити ОСТ на рукаві, щоб не було видно, але то було одразу заборонено.

Ношення ОСТ дуже вплинуло на мораль українців. Мої земляки просто той ОСТ ненавиділи, прикривали його, як могли, за що були карані. Ро-

сіяни навпаки, носили ОСТ з гордістю, казали що Ост відрізняє їх від «паразитів» німців. Може, вони мали рацію, але для українців, як хлопців так і дівчат, ОСТ пік вогнем на грудях, під ним ми відчували тавро приниження і зневаги.

Видали нам робочу одягу: штани-комбінезон, жакет з дуже грубого матеріалу, блузки для дівчат і сорочки для хлопців, з якогось самотканого матеріалу, що дуже линяв у пранні, і по парі дерев'яних черевиків. Я послала мамі фотографію із себе в «новім» убранні з ОСТ-ом, а мама мені з жалем відписала, чому я їй прислала фотографію з подружки, а не себе. Відна мама не впізнала мене, бо я дуже змінилася за шість місяців мого перебування в Німеччині.

Тому що не було досить одяжі, то дівчата приносили дрантя з фабрики і шили з тих ганчірок собі одягу, особливо білизну. Між тими ганчірками можна було знайти «добрі» речі: суконку чи спідничку, тільки розрізану надвое. Якщо було щось потрібне до шиття, то ми просили німців, щоб принесли нам що треба за гроші.

З миттям теж була проблема, але, як кажуть — де охота там і сила. Денна зміна йшовши на роботу, брала з собою відро, давала відро комусь із нічної зміни, щоб набрали для кімнати гарячої води. Нічна зміна приносила воду денній зміні і так далі.

В бараці завішували коци від одного ліжка до другого. За такою завісою ставили миску на стілець і мились. У тій самій воді було помились з ніг до голови ще й намочили щось прати. Вішати білизну можна було надворі, а зимою сушили біля печі. При чому під час миття і сушіння наші гості, а особливо хлопці, не приходили. Як була пора для гостей, то все прибиралося.

На ogrівання давали нам по одному відру вугілля на добу. Того було мало, й дівчата приносили, щоб не бачив командант з фабрики. На фабриці також стереглися від лихого ока, ховали в кишенях і де вдалося заховати. Брали вугля з купи або вибирали недогорілий вугілля з фабричного ливарні.

Я дуже сумувала за домом і за Україною, часто сідала на порозі, що виходив у двір, і співала:

... Місяцю ясний, зорі прекрасні,
Я вас благаю, грудь облегшіте,
З рідного краю вість принесіте. . .

Пізніше сусіди, що мешкали біля табору казали, що бачили мене.

Ось і настала перша осінь в Німеччині. До міста у неділю ми ходили мало, а ходили в поле, бо там можна було вирвати моркву, капусту або бруквіну. До табору не несли того, що роздобули, ми боялися і з'їдали на місці. Деякий милосердний «бауер», навмисне лишав, не викопав ряд чи два буряків, моркви або брукви, лишаяючи для нас.

Ми були молоді: після тяжкої праці на фабриці нам дуже хотілося їсти. Німці-господарі — «бауери» набирали з нас тих, хто хотів робити на полі.

«Бауер» платить командантові грішми, а може й ще чимось за нашу працю, а ми працювали тільки за харчі.

Якщо це було в суботу, і «бауер» був добрий, то і два рази вивезе їсти густої зупи з м'ясом та по великому кавалку солодкого хліба «кухен». Як ми не з'їмо, то дозволить взяти зупу до табору. Поки він розраховується з командантом, ми понаповнюємо посудини тим, що він привіз, ще й казан йому вимиемо. До такого «бауера» всі хотіли йти на роботу.

А були такі «бауери», що ми дуже наробились, а їсти нам не давали, мовляв: «Ми заплатили командантові». Коли вдруге приїде скупий «бауер» набирати людей до себе на роботу, то ніхто з нас не хоче йти до нього. Бувало, що командант насильно вислав до нього. А до доброго «бауера» всі хотіли йти.

Але то було тільки в першу осінь. Потім «бауери» нам казали, що не можуть нас наймати, бо командант підвищив ціну щодо наймання робітників. Як ми ходили в поле на прогулянку, то сміливіші з нас просили «бауера» чи дасть їсти тільки за роботу. І «бауери» брали по одному або по два робітники, але так, щоб ніхто не знав. Хто не був дуже виснажений працею на фабриці і подобався «бауерові», то ходив регулярно до хліборобної роботи. Такі «щасливіці» приносили в пазухах, щоб командант не побачив, добрі харчі.

Нашу кімнату командант назвав «ахт цімер бесер» — восьма кімната ліпша. Раз на тиждень він з батогом, псом і своєю «свитою» робив перевірку порядку в кімнатах. Чуємо що кричить в десятій кімнаті, називаючи їх брудними свиньми, відбирає їм дозвіл на прогулянку, в дев'ятій кімнаті тихіше, а приїде до нас, то із задоволенням каже: «ахт цімер бесер».

Із заздрости дівчата з кімнати номер десять, в якій мешкали самі російки, вилили помий нам під двері. Командант заставив їх помити підлогу і ще раз покарав заборонаю йти на прогулянку.

Зимою було найгірше. Праця починалася о шостій годині ранку, а будили нас о четвертій. Після вмивання в зимній лазні, одягання і снідання, якщо було що снідати, на морозі, в завірюху чи дощ нас міряли, переставляли з місця на місце, перераховуючи декілька разів, а тоді по коліна в снігу вели до праці. Взуття було погане, — дерев'яне, — не дуже гріло, ноги пообмотувані ганчірками, панчіх не було. Дівчата з комбінезонів пошили спіднички та ще й короткі, по моді. Білизна була бідна. А що на фабриці не завжди було тепло, то ми мерзли.

Так само вели нас із роботи. Декілька разів наглядач пустив нас йти вільно, а недалеко від табору ми швиденько ставали в ряди. Те саме робив наглядач, який водив людей на фабрику номер два. Розповідали таке: Вони йшли мимо товарової потягової станції; там на землі стояли пуделка з напівгнилими яблуками; наглядач сказав їм, що він не дивиться; вони набрали напівгнилих яблук, принесли в табір і роздавали іншим потроху; яка то була розкіш! І так було два чи три тижні, але всьому доброму буває кінець. Командант до цього часу не виїздив їм на зустріч, а цей раз виїхав, всі догадувалися, що то хтось доніс на них. Командант був сердитий на наглядача: при всіх бив його в обличчя.

На другий день наглядяч говорив нам, що командант затримав йому заробітну платню за цілий місяць, а в нього четверо дітей і жінка на його утриманні. Хтось запропонував зібрати йому гроші. Ми збрали, скільки могли, і потихенько, щоб командант не знав, дали їх наглядячеві. Його радості не було кінця; було зібрано більше як його місячний заробіток. Він пробував відмовлятися від них, дякуючи нам із сльозами на очах, але ми не взяли; перше ми не пам'ятали, хто скільки дав, а друге, ми хотіли, щоб він мав щось за свою доброту супроти нас.

Настали Різдвяні Свята. Ми почали готуватися до них перший раз самі, без батьків і на чужині. Хтось випросив у «бауера» пшениці на кутю, інша здобула сушені на узвар, я дістала жменю маку, всі ми разом зберегли деякі щоденні харчі, затримали всю малясу, роздобули все що треба було на борщ, навіть риба була. Попросили в кухні посуд, в якому варити. Хлопці принесли сіна і що мали свого з'їсти. Посідали разом за стіл, вечеряли, колядували і без сліз не обійшлося. Так ми зустрічали Святий Вечір на чужині. Несподівано прийшов командант. Довідавшись у чім справа, дав нам на всіх одну хлібину. Був здивований, що свято Різдва трохи пізно, а пояснити йому ми не могли, бо самі не знали. Перше святкування разом Різдвяних Свят, ще більше з'єднало українців ОСтовців.

Проминули Свята, а туга за домом нас не покидає. Хлопці й дівчата організували малу оркестру. Зразу грали по суботах в коридорі і хто хотів танцював. Молодь завжди буде молоддю, хоч і в тяжких обставинах, забавляться хочеться.

Біля кухні була їдальня, якою ніхто не користувався, бо там було зимно, і була там сцена. Попросивши дозволу, українці разом з росіянами почали там робити концерти. Росіяни по-російському, а українці по-українському. Убрання ми робили з ганчірок, що приносили з фабрики. Народні блюзки і сорочки, замість вишивок, малювали фарбою. Під музику малої оркестри ми виконували народні танці й пісні. Ми навіть «гастролювали». Водили нас до сусіднього багато більшого табору, як наш, де були самі дівчата.

І як звичайно, ми з росіянами, а росіяни з нами не годилися. Вони, як «старший брат» почали все робити на свій лад: співали свої брудні частушки, і на їх думку не було нічого українського, а все російське.

І наша спільна культурна частина на тому закінчилась. Українці пробували самі щось зробити, але росіяни дуже шкодили.

Але творчість не вгасала. Були такі, що писали вірші, komponували мелодії до власних пісень. Переважно пісні гумористичні на адресу німців. Народня самодіяльно-культурна творчість процвітала. Були й такі, що малювали картини. Дівчина з Донбаської області вміла добре креслити. Як змалює пожежу з бомбами і літаками, чи биття за якусь «провину», або голодного хлопчика, то під Варвариним олівцем те все виходило, як живе.

Творчість розцвітала, але тяжкі життєві обставини не дозволяли до повного розквіту.

Командант був чоловік жорстокий. До кімнати номер дев'ять поселили

новопривезених дівчат. Між ними була артистка-піяністка, струнка й висока. Красива жінка, вона мала пречудовий голос до співу. Коли ми були не дуже втомлені, вона нам співала вечорами українські пісні. Командант хотів мати її за свою коханку, чого вона не бажала. Він не пускав її на фабрику, під маркою, що вона працює для нього, як секретарка, — вона добре говорила по-німецькому. Але секретарської роботи вона не виконувала. Командант з тої злости, що вона не погоджувалась іти з ним до ліжка, заставляв її на колінах мити підлоги, тоді своїми чобітьми ставив її на пальці на руках і з іронією в голосі вибачався, що то він ненароком. Вона показувала нам свої спухлі руки із здертою до кісток шкірою. Годі говорити, як то було боляче. Він пробував її насилувати, рвав одіжку на ній або виливав воду на голову, як вона мила підлогу, кожний раз вибачаючись за неувважність. Бідна жінка, мала синці під очима, синяки на плечах і руках. Ми потішали її, як могли, на те вона нам відповідала: «Подерта одіжка, синяки й поломані пальці, ніщо, порівнюючи з болем у серці». Після того, як зробив з неї руїну, він обвинуватив її в злочинстві і одіслав у концентраційний табір.

Та на тому не спинився. У таборі були дві сестри росіянки з Донбасу, вони секретно, по черзі ходили до нього. Їм добре жилося, «баланди» вони не їли, в них було що їсти й пити, і вдягались вони ліпше за інших. Командант кудись возив їх своїм авто. Вони ні з ким не приятелювали. В наслідок того їждження одна з тих сестер вродила дівчинку, але не в таборі, а десь в іншому місці.

Дарма, що робота була тяжка і їсти було мало, але молоді люди кохались. Їм потрібне було людське тепло-товариство, і вони, як сироти, бажали до когось належати, когось мати за свого. Не завжди з того кохання були задовільні наслідки — дівчата ставали вагітними. У нашій кімнаті Маруся родила дівчинку, прямо тут в бараці на ліжку, без ніякої медичної допомоги. Через кілька годин дитинка померла. Те породілля відбувалося вдень, нічна зміна їй допомагала. Маруся дуже побивалася за дитинкою, а її наречений, українець, потішав її. Жаль було дивитися на них, як вони, неначе двоє голубів, тулилися одне до одного і плакали. Мертву дитинку поклали в паперове пуделко й понесли кудись, не сказавши куди. Ми почали домагатися похорону для дитинки, а нам сказали, що їхні солдати лежать без похорону на війні. Самі собі ми відповідали, що ми війни не починали.

Одружуватись нікому не дозволяли, покликаючись, що не мають приміщень для подруж.

Якось наша Людмила об'явила нам, що вона сподівається мати дитя. Вона все готувалась; шила сорочечки, в'язала щось із старої випоротої вовни, виривала шматки з фабричного ганчір'я на пелюшки. Десь із тиждень перед породом вона почувала себе недобре. Дитинка почала родитися вночі, дівчата з денної зміни допомагали їй, як могли, самі не маючи ніякого досвіду. Дитинка родилась мертвою. Людмила сама була, як дитина, а татом її донечки був поляк, здоровий бльондин, який хвалився, що він був в офіцерській школі. Він покинув Людмилу, як тільки довідався, що вона вагітна. Людмила не дуже плакала, вона не розуміла, що дитинка не жива. Говорила не то до нас, не то сама до себе, що дитин-

ка спить і поводитись як божевільна, через те, мабуть, що дитинка вродилась уродом, а може тому, що не було тата дитинки, не було з ким поділити горе. Потім кудись її забрали. Вона не протестувала і не відповідала на наше прощання.

Сталася неприємна пригода з Ольгою, що була в Маріюполі. Бідна — не витримала голоду, і ходила вночі до наглядача. Ми помітили, що в Ольги більше хліба, ніж у кого, та ще й доброго хліба не таборового. Щоб тепліше було, Ольга з Явдохом спали в одному ліжку. Раптом вони в перший раз посварилися. Ольга плаче, Явдох її потішає, але білизну перуть разом. Кіма вирішила підслідкувати, і одного ранку в неділю (мусіла бути неділя, бо в будний день не було коли говорити), сидючи під стіною на верхніх нарах, оголосила Ольжин секрет такими словами: «Ольга ходила на «варануху» (блатняцьке слово, напевне, навчилась в сирітським домі, що значило, «роздобуття» або щось приблизного). Ольга не заперечувала, але й не признавалась, тільки плакала після того ще більше. Перед закінченням війни вона зайшла в тяг і в тяжі поїхала додому. Були відомості, що вона мала сина в короткім часі після прибуття додому. З опису той син мав бути дуже подібний до наглядача.

Відважні дівчата, які зайшли в тяг, самі робили аборти примітивними способами: проколювалися дротом, парилися над горячою водою, або напивалися якогось трійливого зілля. Більшість із них дуже хворіли після такої самооперації, згубивши багато крові, а до роботи треба було йти і тримати те все у великій таємниці.

До табору привозили й відвозили людей, і одного разу привезли дванадцятилітню дівчинку на ім'я Катруся. До праці її не посилали. Може, тому, що вона вдень і ніч плакала за мамою. Ми потішали її, як могли, думали, що її одішлють назад на Україну, але десь через тиждень або два приїхав «бауер» і забрав її до себе. Ми ходили відвідувати її, і коли вона трохи заспокоїлося, то розповідала нам, як вона попала до Німеччини. Вона ішла до бабусі, коли солдати почали ловити людей і садовити на вантажні авта. Посадили й Катрусю і привезли до Німеччини. Катруся завжди була рада нашим відвідинам. Її «бауер» обіцяв, що напише листа до її мами, і десь так і зробив.

Разом з Катрусєю приїхала жінка років п'ятдесяти. Її поселили в кімнаті номер десять. Ту жінку дуже любили блощиці, й по таборі ходив жарт: «Бабі в десятій кімнаті блощиці горло перегризли». А блощиць було багато. Ляже людина на нарах обличчям догори, то зараз же блощиці падають на обличчя, або прямо в око. На тілі у кожного з нас було багато червоних плям від укусів блощиць.

Та й бліх не бракувало. У мене з-під пахов по лікті тіло на руках було немов через густе решето голкою поколено. Це блохи тягнули кров. Хоч як ми старанно виварювали одержу, не помагало. У нужді нас нужда і іла.

А найбільше нам дошкуляв голод. Завжди хотілося їсти, а найбільше хотілося хліба — не білого, а простого сірого хліба — хотілося наїстися хоч ще раз у житті. Тоді я сама собі пообіцяла, що як вийду на волю, буду завжди по можливості добре їсти.

А тут вранці усе снідання — горня несолодкого «чаю», бо малясу я з'їдала ще в неділю. Як остався звечора кусочок хліба, то добре, а як ні, то треба чекати до обіду на «баланду». Увечері знову «баланда» і кавальчик хліба, хочеш — їж зараз, а хочеш — лиши на завтра. Я переважно не витримувала і з'їдала хліб одразу. На другий день жалкувала, що не зберегла. Щоб не дивитись, як сильніші духом ілі збережений хліб, я сідала — ховалась за станком. І те саме робили й інші такі, як я, але ми за те не говорили.

Голод, голод, голод і тяжка праця. Дівчата на токарних верстатах, хлопці вантажниками або в ливарнім цеху. Біда була дівчатам, а про хлопців, що й казати, роботу вони виконували дуже й дуже тяжку, їх завжди підштовхували, били прилюдно, а вони не могли відповідати, бо за найменший опір заберуть у концентраційний табір.

З ними був чоловік, може тридцяти або тридцяти двох років, який дуже старанно працював. Вечоравми при розмові в товаристві він дуже пишався своїми синами, яких лишив на Україні. Він усе мріяв про повернення додому. Не знаю як, але він купив своїм синам плащики й убраннячка, мабуть у німців на чорнім ринку. Як я вже сказала, він працював дуже старанно, бо був спокійної і терпеливої вдачі. Наглядач робив йому всякі прикросці, а він терпів і говорив: «То так довго не буде, ми скоро повернемось до своїх рідних, бо ніщо не є вічним». Але і його терпець увірвався, наглядач щось дуже йому дошкулив, то він не вдарив, а тільки замахнувся на німця, і його одразу забрали в концентраційний табір. Коли вели його, сумно було дивитися, як він прощався і просив, щоб хтось одвіз плащики і убраннячка його синам на Україну.

Прикро було дивитися, що деякі хлопці не могли собі дати ради з пранням, пришиванням латок чи гудзиків. Дівчата допомагали їм не за винагороду, а за спасибі. Деякі хлопці були «франтами». Хтось роздобув ножиці, до накручування волосся. Крутилося волосся так: Ножиці нагрівалися на вогні, пробувалося чи не загарячі, на ножиці накручувалося волосся. Хлопці були раді, коли хтось серйозно слухав їх, як вони виливали своє горе і жалілися на свою долю. З великою любов'ю говорили про своїх матерів, сестер і рідних. Скільки любови і ніжності чулося в тих словах. Жили, вчилися, сміялися і плакали, а голод однаково дошкуляв, і не було ніяким соромом прилюдно підняти з піску щось їстівного.

Так загинув мій земляк Іван. На сміття за кухню викинули лушпиння з картоплі. Між тим лушпинням була ціла напівгнила бруква. Іван то побачив і крадьки пішов і взяв ту брукву, а, на його горе, саме в той час мимо проходив командант. Побачив, як Іван уже взяв ту бруквину, і застрелив його на місці. Командант завжди носив при собі наган. Тоді ж таки скликав нас усіх на площу і попередив, що всім те буде, хто щось украде.

(Продовження буде)

Огляди, рецензії

Володимир МОШИНСЬКИЙ

АНОТАЦІЇ ДО РЕЦЕНЗІЇ ВШ. ПАНА К. КРУПСЬКОГО
НА КНИЖКУ ГЕНРІ ТРОЯТА «ЖИТТЯ ГОГОЛЯ»

(Закінчення, 3)

«Гоголь зі своїм політичним поглядом, — каже Н. Котляревський, — був завжди “чистокровним консерватором” і вірнопідданим. Ліберальний відтінок в його комедіях і його творчості надав не він, а умови суспільного життя часів імператора Миколи I, умови, що в 1852 році примусили сам уряд признати Гоголя “небезпечним” письменником і наважилися, наскільки було можливе “замовчати” його кончину!» (смерть).

Різномислення, яке виникло між Гоголем і його читачами, як сучасниками так і наслідниками, виникло з дуже зрозумілих причин. Гоголь для Росії не бажав іншого державного устрою, ніж той, за якого він жив. Самодержавна влада, незрушима, визнана всіми, Богом заснована і над всіми владами поставлена, безконтрольна і всемогутня в людських умовах православна віра, ревна і під надзвичайною Божою протекцією бува-ша! Тільки волею однієї лише сили, і при тому досить визначної, Гоголь був незадоволений. Тією силою була бюрократія, думаючи про себе, що вона непогрішима за миколаєвське правління. На неї, на цю бюрократію скерував він усі свої удари сатирика і мораліста». Комедія «Ревізор» була прочитана перший раз у Жуковського і про це читання оповідає князь Вяземський (Петро Андрійович — 1792-1878. Поет, публіцист і критик): «В задумі Гоголя, — говорить кн. Вяземський, — не було нічого політичного (у лібералів очі були спокушені властним спокушенням, у консерватистів вони були великі). Пам'ятаю перше читання цієї комедії у Жуковського на вечірці при досить великому товаристві. Всі уважно слухали і заслухувалися; всі реготали від доброї душі; нікому в голову не приходило, що в комедії є тайний намір. Тайний намір відкрили вже потім дуже гострі, але зовсім помилкові очі!»

Далі кн. Вяземський зробив відносно «Ревізора» ще одну влучну заувагу. Він сказав, що вади і прогріхи героїв «Ревізора» не належить побільшувати, що всі ці вади дуже звичайні і скорше можуть назватися «слабостями»! Гоголь не вказав ні на які особливі умови бувшого російського життя, вказуючи на подібні недостатки; він узяв їх, як звичайний життєвий факт. І не даром він у «Театральному Роз'їзді» говорить, що його комедія повинна викликати глибоке, сердешне зворушення від того, що в неї всюди чується «людське».

Після читання «Ревізора» у Жуковського, Гоголь читав «Ревізора» цареві Ніколаю I і йому п'єса подобалась, тому Гоголь не мав ніяких труднощів з цензурою і 19-го квітня 1836 року «Ревізор» був представлений на сцені Александрівського театру. Цар був на першому представленні, багато сміявся і, від'їжджаючи, мав сказати: тут всім дісталося, а більше всіх мені, і післав своїх міністрів дивитися на «Ревізора».

Шановний рецензент пише, що Гоголь збоявся юрби і від того вислизнув з театру і не захотів показатися публіці на сцені. Отже, це далеко

не так. Гоголь не лякався публіки, — він же виступав на сцені в ліцеї, він же читав часто свої твори публіці і ті, що бували на його читаннях, були захоплені тому, що він читав надзвичайно. Те враження було більше ніж тоді, коли грали на сцені! В чому ж справа?

Звернімся до цих свідків, які були в театрі 19-го квітня 1836 року. Аненков Павел Васильевич (1813–1887), пізніше відомий критик, оповідав слідує (я буду скоручувати): «Вже після першого акту, збентеження виявлялося на обличчях публіки. Публіка була дібрана в повному розумінні цього слова. Нібито ніхто не знав, як належить думати про картину тількищо представлену. Збентеження це підносилося з кожним актом. Як нібито заспокоєння знайшли одні, присутні ж думали, що це фарс, але більшість глядачів, вибита з усіх театральних очікувань і звичок, осталися при цьому припущенні з непорушним рішенням. Зовсім інше трапилось в четвертому акті: сміх час від часу ще перелітав з одного кінця залу в другий, але цей сміх був якийсь непевний, зараз же зник; оплесків майже не було, а зате напружена увага, пильне слідування за всіма відтинками п'єси, іноді мертва тиша показувала, що дія, яка відбувається на сцені, з усією силою захопила серця глядачів. Після закінчення акту попереднє збентеження переродилося уже в гнівне наставлення, що завершено було п'ятим актом!

Багато людей визивали автора по закінченню вистави за те, що Гоголь написав «Ревізора», інші за те, що в деяких сценах було видно талант. Звичайна публіка за те, що сміялись, але загальний голос, який було чути по всіх сторонах вибраної публіки був — «це неможливість, наклеп, фарс!» Дещо подібне було й на першому представленні в Москві. Публіка теж була вищого рівня і багатьом комедія несподобалась. Артист Щепкін (1788–1863), геніальний драматичний актор, який сприяв виставам комедії на російській сцені, один з приятелів Гоголя, українець по народженню, з кріпаків (один з друзів Т. Г. Шевченка), був цим огірчений. — «Послухай, — сказав Щепкіну, один знайомий, щоб заспокоїти його, — як можна було ліпше сприйняти, коли одна половина публіки *беруща*, а друга половина — *даюча*!»

Гоголя розсердило таке відношення публіки, а друге, що добавило і ще більше розсердило, це те, що артисти не грали так, як Гоголь вказував. Стару школу артистів тяжко було переробити.

І. С. Тургенев (1818–1883) у своїх споминах про Гоголя оповідає, що в кінці жовтня 1851 року Гоголь *улаштував читання «Ревізора»* для артистів московського Малого Театру. Тургенев попросив дозволу бути присутнім на цьому читанні. Читання відбулося в одній із залів помешкання графа А. П. Толстого, де в той час жив Гоголь. «Мое здивовання було дуже велике, — пише Тургенев, — що не всі артисти Малого Театру, які брали участь в «Ревізорі», були присутніми на тому читанні, а вони всі були запрошені самим Гоголем, їм здавалося образливим, що їх нібито хотять вчити. Ні одна артистка також не приїхала. Поскільки я міг зауважити, Гоголю був неприємний цей неохочий і слабкий відгук на його пропозицію. Відомо, який він був скупий на подібні милості — запрошення. Обличчя його прийняло вираз похмурий і холодний: очі підозріливо насторожилися. У той день він виглядав дійсно хворою людиною. Він почав читати і помалу став оживлятися. Лице покрилося легким кольором; очі стали ширші і пояснили. Читав Гоголь чудово... Я слухав його перший і останній раз. Дікенс також дуже гарний читець, можна сказати, що він розігріває свої романи, читання його драматичне, майже театральне; в одній його особі з'являється декілька першорядних акторів, які примушують вас то сміятися, то плакати! Гоголь, навпаки, вразив мене надзвичайною простотою і стриманністю манери, якоюсь важною

і в той же самий час наївною щирістю, якій нібито й діла немає, чи є тут слухачі і що вони думають. Здавалося, Гоголь тільки й мав на увазі, якби то читанням вникнути у предмет для нього самого новий і як би найправдніше передати власне враження. Ефект був надзвичайний — особливо в комічних, гумористичних місцях; не було можливості не сміятися хорошим, здоровим сміхом; а винуватець всієї цієї забави продовжував, не турбуючись загальною веселістю і просто внутрішньо дивуючись їй, все глибше і глибше поринаючи в саму дію і тільки іноді на устах і біля очей ледь помітно тремтіла посмішка майстра»...

Для чого я навів слова Тургенєва з його споминів? Щоб показати, що Гоголь навіть через 15 років після першої постановки «Ревізора» не дуже був задоволений грою акторів і намагався їм показати, як треба грати тими невлучними нюансами, при допомозі яких досягається досконалість гри артистів.

Гоголь повернувся додому з театру (з першого представлення «Ревізора») в знищеному і злісному настрою. Оповідать, що коли Гоголь у той же вечір прийшов до свого приятеля Прокоповича і цей приятель, бажаючи зробити йому приємне, підніс Гоголеві примірник «Ревізора» тількищо отриманого з друку, Гоголь зі злістю кинув цей примірник на підлогу, підійшов до столу і, опираючись на нього, промовив: «Господи Боже, ну, якби один, два лайали, ну і Бог з ними, а то всі, всі!»...

В листі до М. С. Щепкіна Гоголь пише: «Всі проти мене: урядовці (чиновники) старші і почтенні кричать, що для мене нема нічого святого, коли я спромігся так говорити про служащих людей, поліцейські проти мене, купці — проти мене; літератори — проти мене. Лаяють і ходять на п'єсу; на четверте представлення не можна дістати квитків!»

Але чи варті все ж таки були всі ці розмови про «Ревізора» такого хоч і недовгого душевного хвилювання для Гоголя? Приймаючи до уваги моральну тенденцію автора і його сентиментальну вдачу, а також і умови часу, за яких він виставляв свою комедію, ми зрозуміємо, що ті пересуди були налякати його! Тільки через декілька років згодом міг він посміятися від душі, як він то й зробив в комедії «Театральний роз'їзд».

«Театральний роз'їзд» торкався і давав відповідь не тільки на питання, які виникали в зв'язку з «Ревізором», але і з першим томом «Мертвих душ» — поеми, головним твором Гоголя.

З 1832 року Гоголь працював довго і наполегливо над комедією — «Володимир 3-го степеня». Ця комедія була задумана Гоголем як твір, який мусів торкнутися «чиновного міра», петербурзького вищого кола, і не тільки кола урядовців, вищих достойників, але й подій з вищого аристократичного життя. Відомо, що «Володимира 3-го степеня» могли отримувати урядовці вищих степенів і Гоголь взявся розробляти плян широкої комедії, що осміювала б вищі кола і хотів навіть, як казав, «зі злістю»! Але відмовився від виконання задуманого пляну по думці одних, боячись цензури, а інші оповідали, що Гоголь побачив з набраного матеріялу, що плян дуже великий і тяжкий до виконання.

Від цієї комедії залишилося декілька окремих п'єс, відомих під заголовками: «Утро ділового чоловіка», «Тяжба», «Лакейська» і «Уривок». Ці фрагменти являються немов закінченими маленькими комедіями і Белінський дуже високо оцінив як «Ревізора», так і ці маленькі комедії. Гоголь розсердився на своїх співгромадян і після представлень в Петербурзі і в Москві «Ревізора» в місяці липні виїхав з Росії і вирішив скоро не повертатися!

З Гамбургу він писав Жуковському: «Теперішнє моє віддалення від вітчизни надіслано звище, тим же великим Провидінням, яке послало мені

все на виховання моє. Це великий перелом, велика доба нового життя... нізащо не повернусь скоро».

Гоголь опинився закордоном в Італії. Його перебування закордоном в період 1836-1841 — повна велика загадка, яку певно не з'ясують ніякі біографічні матеріали, ані навіть особисті признання письменника. В цій скомплікованій душі велась за цей час та таємна боротьба, яка мистця врешті-решт обернула в мораліста й богослова, а в гумористі-письменникові примусило знову пробудитися з повною силою старе романтичне світосприймання. Це була боротьба спочатку дуже радісна, повна екстазного захоплення, а врешті зовсім хвороблива, виснажуюча мистця фізично і морально.

Гоголь заохався в Італію, як людина півдня, як естетик і романтик! «Хто побував в Італії, той хай скаже "прощай" іншим землям! Хто був на небі, той не захоче на землю!» — сповідався Гоголь.

А в Італії він більше усього любив Рим! І коли в 1839 році він повернувся в Росію, то там він увесь час жалібно нудився і все казав: «О, мій Рим! Чудовий мій, чудесний Рим!»...

Роки 1836-1839, які Гоголь прожив в Італії, відзначаються великою працею, яку поклав письменник, працюючи над другою редакцією «Тараса Бульби», над першим томом «Мертвих душ», над «Портретом» і іншими творами. Також він почав трагедію запорізького життя — «Вибритий вус», яку тільки почав. Також почав працювати над оповіданнями в романтично-сентиментальному стилі, в якому писав свої перші оповідання у «Вечорах на хуторі», та під назвою «Рим».

Але, як відмічають в історії розвитку прийомів майстерности Гоголя за цей період, це була повна невдача всіх спроб створити щонебудь в колишньому романтичному стилі.

Гоголеві не пощастило скінчити це оповідання, хоч з ним було зв'язано у Гоголя багато споминів. Написано було багато мистецьких жанрових етюдів, але на цьому Гоголь й спинився!

На закінчення я хочу торкнутися слів шановного рецензента, в яких він радить, щоб «хтось із наших молодих adeptів літератури присвятив свою дослідну працю Миколі Гоголеві!» Чи то варто? Краще б наші молоді adeptи звернули увагу на досліді в ділянках української літератури, українського мистецтва, української музики! Вони дали б цим нашим мистцям поштовх розгорнути свої сили, піддати конструктивній критиці ті праці, які існують, а не займатися в чужому!

Гоголь признаний генієм! І ніхто не ставить це питання під сумнів. Гоголь є українського походження, але він теж признаний українськими енциклопедистами російським письменником і ті енциклопедисти студіювали відповідні матеріали...

В XIX сторіччі українська земля дала двох геніїв — одного раніше, а другого пізніше. Геній Гоголя пішов «за блага земні» на піднесення російської літератури!...

Геній М. К. Заньковецької пішов на піднесення української культури, на піднесення українського театру до небувалих до тієї пори висот! М. К. Заньковецька (1854-1934), не дивлячись на пропонування «великих земних благ» і різних привілеїв, залишилася на українській сцені, залишилася, не дивлячись на ті злидні, від яких раз-у-раз терпіла, щоб своєю грою захоплювати український народ!

Ділимося сумною вісткою з мирянами Помісної Української Католицької Церкви і всією українською громадськістю, що 27 вересня 1985 р. в США відійшов у вічність голова Українського Патріархального Світового Об'єднання —

бл.п. проф. д-р Богдан І. ЛОНЧИНА,

професор і декан філософічно-гуманістичного факультету УКУ, кол. професор Духовної Семінарії в Гіршбергу, Української Високої Економічної Школи, Коледжу в Стубенвил США, Католицького університету в Детройті, дійсний член НТШ, редактор «Детройтських Новин», журналу «Дзвони», автор наукових праць.

Народився 2 січня 1917 р., у Львові, де й закінчив гімназію та університет. Як голова Т-ва У.С.К. «Обнова» брав участь у міжнародних конгресах католицьких студентів «Пакс Романа» у Франції, Югославії та США де й захопила його війна. В 1940 році поїхав до Відня де й закінчив свої студії 1942 р., докторатом філософії. Після війни виїхав у 1948 році до США, де працював професором чужих мов у американських університетах. Брав активну участь у патріархальному русі від його початків, був довголітнім головою детройтського Відділу УПТ, відтак очолив Крайову Управу в США, а вкінці був обраний Головою УПСО (1982-1985). На тому пості припав йому болючий обов'язок відпровадити у Божу вічність Ісповідника віри Патріярха Йосифа.

В особі Покійного українська громадськість втратила визначного науковця, патріота та суспільно-громадського діяча, а Патріярхальний Рух — невіджалуваного Голову і провідного члена.

Похорон відбувся при сослуженні 18 священиків та численного громадянства 1 жовтня ц.р., на цвинтарі «Воскресення» в Монт Клеменс, Міш., США.

Вічна йому пам'ять!

**Рада і Президія Українського Крайовго
Патріярхального Об'єднання у В. Британії**

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ЗА 1985 Р.

А. АКТУАЛЬНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, НАЦІОНАЛЬНІ, КУЛЬТУРНІ, РЕЛІГІЙНІ, МІЖНАРОДНЬО-ПОЛІТИЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ

а) Документи, статті і коментарі на суспільно-політичні та релігійні теми

Бандера Степан: Друзі — Українські Націоналісти. Кн. III	263
Бандера Степан: Лицар України (Слово над символічною могилою Тараса Чупринки). Кн. III	267
Бедрій Анатоль: Актуальність визвольної концепції. Кн. III	282
Бедрій Анатоль: Дилетантство, чи дезінформація? Друковано: кн. VI (стор. 677), кн. VIII (стор. 799).	
Бедрій Анатоль: В 40-ву річницю ліквідації Гітлерівсько-Німецької Імперії. Кн. VII	777
Вітошинська Ольга, д-р: Український Патріарх у світлі чужинної преси. Кн. II	141
Гайвас Ярослав: У сліпій вулиці. Кн. IV	436
Гайвас Ярослав: Упадок і відродження людини. Кн. VIII	916
Гайвас Ярослав: Доба великого перелому. Друковано: кн. X (стор. 1176), кн. XI (стор. 1532), кн. XII (стор. 1431).	
Дмитрів Ілля: В 40-ву річницю закінчення Світової війни. Кн. V	565
Дмитрів Ілля: У 40-ві роковини погрому Помісної УКЦ. Кн. V	596
Ірчанський З.: Величаві дні в Поклоні Патріярхові. Кн. XI	1283
Карбович Зіновій: Деклярації і дійсність. Кн. IV	407
Карпатський С: Катакомби «Загубленої землі». Друковано: кн. III (стор. 301), кн. IV (стор. 414), кн. V (стор. 538).	
Ковальчук Ю., дипл. інж.: Посилім підготовку до Тисячоліття. Кн. I	42
Кудлик, Т. І., інж.: Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький. Кн. II	165
Кульчицький-Гут В.: Про партократію, емоції, приспане сумління і безсилля розуму. Кн. III	311
Кульчицький-Гут В.: Честертон, Москва і нові реформи в комуністичному Китаї. Кн. IV	451
Кульчицький-Гут В.: Українська діаспора і писання українських квіслінгів. Кн. VII	794
Кульчицький-Гут В.: «Найбільші вороги большевизму». Кн. XI	1361
Леник Володимир, мгр: Українська організована молодь. Кн. II	202
Литвин В.: За гідне відзначення нашого міленіюму. Кн. VI	655
Литвин В.: Майбутність Сибіру. Кн. VIII	910
Лончина Богдан, проф.: Промова виголошена на тризні після похорону Патріярха Йосифа. Кн. II	138
Лучка Петро: Міти та факти (інтерв'ю з проф. Томацевським). Кн. VI	659
Мазур Володимир: Посилений наступ російського імперіалізму і наша протидія. Кн. VI	643
Малащук Роман, д-р: В 40-річчя смертного походу. Кн. V	549
Малащук Роман, д-р: Чому і як гинули мільйони (концтабір Авшвіц). Кн. XI	1366

Мечник С.: Афера советського агента В.П.Петрова. Кн. VIII	935
Науменко Наум: Економічний курс Горбачова — великих слів велика сила. Кн. XI	1340
Одарченко Петро: Русифікація України і боротьба за рятування української нації. Друковано: кн. X (стор. 1163), кн. XI (стор. 1330), кн. XII (стор. 1421).	
Озерський Б.: У чому суть світової політичної кризи. Кн. I	47
Озерський Б.: В обороні нашого Тисячоліття Хрещення України. Кн. VI	652
Озерський Б.: Проти знеславлювання українців. Кн. VIII	902
Озерський Б.: В обороні українського Тисячоліття. Кн. X	1159
Олесків В., інж.: В поклоні Степанові Бандері. Кн. I	13
Орловський Євген: «Ради» чи окупанти? Кн. V	544
Орловський Євген: Стратегія Москви в Другій світовій війні. Кн. XII	1411
Осінський Степан: 40 років тому і що далі? Кн. VII	771
Осінський Степан: Від імперії до національних держав. Кн. VIII	907
Осінський Степан: Героїчна епоха і Західні Альянти. Кн. X	1155
Осінчук, Р., д-р мед.: Шлях українського лікаря вчора і сьогодні. Кн. II	192
О. М.: Нова жертва кремлівських злочинів. Кн. XI	1308
Питляр Орест: Етнічна політика уряду і можливості тривання української еміграції. Кн. VIII	929
Прокоп Мирослав: Слово на Поминках у пошану сл.п. Патріярха Йосифа. Кн. II	139
Рахманний Роман: Ідейно-історична і практично-політична цінність УГВР. Кн. I	51
Слонівський Є.: Голод, як специфічна форма большевицького терору в Україні. Друковано: кн. III (стор. 289), кн. IV (стор. 423).	
Стецько Ярослав: На кін боротьби в особливому часі. Кн. I	6
Стецько Ярослав: Апостол сучасної епохи (Блаж. Патріярх Отець Йосиф). Кн. XI	1299
Страатен Веренфрід, о.: Це шлях святих усіх віків (У 40-ий день смерті Патріярха Йосифа Сліпого). Кн. I	36
Строката Ніна і С. Караванський: Заява для преси. Кн. X	1197
Сулятич М.: Під знам'ям двох Шухевичів. Друковано: кн. IV (стор. 396), кн. V (стор. 529).	
Тесляр В.: Героїяна епоха і Західні Альянти. Кн. X	1155
Фостун, С.М., д-р: Генерал Роман Шухевич — Головний Командир УПА. Кн. III	274
Хома І., д-р, архм. о.: Блаженніший Патріярх Йосиф завжди мав надію в Бога на краще майбутнє його Церкви і Народу. Кн. XI	1294
Чировський М.: Московські дисиденти і українська справа. Кн. II	175
Чировський М.: Політичне положення у світі і ситуація в українській діяспорі у 1980-их роках. Кн. XI	1322
Чупринка Тарас, ген.: Бійці і Командири УПА. Кн. V	524
Чупринка Тарас, ген.: Бійці і Командири УПА, члени революційного підпілля! Кн. V	526
Ш. Б.: Святкова Академія і Духовний Концерт. Кн. XI	1287
— Проповідь Архiepіскопа М. Марусина. Кн. I	23
— Слово Архiepіскопа УАПЦ А. Дублянського. Кн. I	25
— Слово Преосв. Владики П. Корниляка. Кн. I	26

— В поклоні С. Бандері. Кн. I	28
— Гомілія папи Івана-Павла II під час св. Літургії 40-го дня по смерті сл. п. Блаженнішого Патріярха Йосифа. Кн. II (стор. 131), Вірні в Україні про смерть сл. п. Патріярха Йосифа. Кн. II (стор. 134),	
— Вислови співчуття з приводу смерті сл. п. Патріярха Йосифа: Кардинал Казаролі — 135, Кардинал Іван-Марія Люстіжер — 135, Кардинал Франьо Кухаріч — 136, Джуліо Андреоті — 136, Станислав Гайдаш — 137.	
— Соборне послання Ієрархії ПУКЦ. Кн. II	160
— Молитва за прославлення Слуги Божого Андрея. Кн. II	164
— Резолюції Епархіяльного Синоду УАПЦ у ВБританії. Кн. II	171
— Звернення Проводу ОУН у 35-ту річницю героїської смерті сл.п. ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки. Кн. IV	387
— Урочисте слово Святішого Патріярха Йосифа I. Кн. IV	394
— Звернення СУВФ (Роман і Юрій Шухевичі). Кн. V	519
— Громадянинові. . . Кн. V	528
— Московські злочини в Україні в 1983-1984 рр. Друковано: кн. V (стор. 560), кн. VI (стор. 714).	
— Звернення УККА: Москва розіграє жидівську карту проти українців. Кн. VII	790
— Заява Президії СУФВ. Кн. VIII	899
— Звернення СУВФ в першу річницю смерті сл.п. Патріярха Йосифа. Кн. IX	1031
— Слово Блаж. Патріярха Мирослава-Івана Любачівського під час похоронів 13.9.1984. Кн. IX	1035
— Слово Архиеп. Мирослава Марусина під час похоронів. Кн. IX	1042
— Слово о. Архимандрита І. Хоми до Владик Священного Синоду Помісної УКЦеркви. Кн. IX	1045
— Слово о. Архимандрита Л. Гузаря під час тризни в пам'ять Блаж. Патріярха Йосифа. Кн. IX	1048
— Заява членів релігійного Т-ва «Свята Софія». Кн. IX	1051
— Про смерть Патріярха — з України. Кн. IX	1053
— Конгрес США вшановує державність України (30.6.1941). Кн. X	1189
— Фальсифікат «листа» з лабораторії московського КГБ. Кн. X	1193
— «Не посоромім землі нашої рідної» (Слово Патріярха Мирослава-Івана Любачівського в Соборі Св. Софії — 7.9.85 в Римі). Кн. XI	1289
— Слово Патріярха Мирослава-Івана на Святковій Академії в пам'ять Патріярха Отця Йосифа. Кн. XI	1292
— До статті д-ра В. Косика: Національний Рух Опору і російсько-советська торгівля в 1933 році. Кн. XI	1406

Б. З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

а) Документи та матеріали

Д-ів І.: Кобрин, Тереля і Будзинський знову ув'язнені. Кн. IX	1090
Стус Василь: «Я обвинувачую». . . Кн. XI	1314
— «Вас розстрілювати треба». . . Кн. XI	1315
— Двоє слів читачеві. Кн. XI	1315
— На краю світу, один з кращих поетів (З листа Л. Лук'яненка до	

В. Стуса). Кн. XI	1317
Тесляр В.: Большевицька Москва продовжує злочини в Україні.	
Кн. I	58
Тесляр В.: «Хроніка Католицької Церкви в Україні». Кн. III	319
— Заява президента Р. Регана в справі смерті В. Марченка. Кн. I	61
— Прокляття президента Р. Регана про голод в Україні у 1932-1933 рр. Кн. I	62
— Розпучливе прохання Віктора Рафальського. Кн. I	63
— Заяви Ю. Бадзя: Советська влада поносить відповідальність за голод, кн. II (стор. 210) і СССР не є єдиною державою (стор. 211), Ю. Бадзя про політичні свободи і права людини (стор. 212), його ж про Декларацію Прав Людини і Заключний Акт Гельсінських Нарад та нерівноправність української нації в складі СССР (стор. 213).	
— В обороні Помісної УКЦеркви (письмо о. Григорія Будзинського до редакції «Вільна Україна». Кн. II	215
— Визволення поневолених народів в інтересі вільного світу. Кн. III	316
— «Хроніка Католицької Церкви в Україні». Друковано: ч. 1, кн. IV (стор. 456), ч. 2, кн. V (стор. 553), ч. 3, кн. VI (стор. 688), ч. 4, (стор. 695), ч. 5, кн. VII (стор. 817), ч. 6, кн. VII (стор. 828), ч. 6 (закінчення), кн. VIII (стор. 940), ч. 7, кн. VIII (стор. 948), ч. 8, кн. VIII (стор. 958), ч. 1, кн. IX (стор. 1077), ч. 9, кн. XII (стор. 1475).	
— Українська Католицька Церква в Польщі. Кн. VI	706
— (УЦІС): Сумна і болюча вістка (Смерть Н.В. Суровцової-Олицької). Кн. VI	725
— Вістки з України. Кн. VII	838
— Черговий злочин Москви (Церква св. Миколи Притиска). Кн. VII	838
— (УЦІС): Тривожні вістки з України. Кн. IX	1091
— (УЦІС): Черговий присуд смерті в Україні. Кн. IX	1091
— Лист Українських патріотів до радіо «Свобода». Кн. XII	1465
— Замість останнього слова (В. Овсієнко). Кн. XII	1467
— Клим Семенюк. Кн. XII	1469
— Самостійник. Кн. XII	1472

6) Поезії

Антоненко-Давидович Б.:	
Псалом страждання. Кн. I	65
Пурга	66
Апеляція до майбутнього	68
Лист у невідоме. Кн. II	220
В тюрмі над ранком серед ночі	223
Наснився якомсь мені Київ	224
Не твій Пегас! Тобі б кобилка	224
Мати. Кн. XI	1385
Коробань Андрій:	
Далекий сум. Кн. IX	1092
Українській дівчині	1093
Симоненко В.:	
Гранітні обеліски, як медузи. Кн. IV	468
Стус Василь:	

Минає час моїх дитячих вір. Кн. XI	1318
Спокій	1318
Отак і вікувати	1319
Сто років, як сконала Січ	1319
Колеса глухо стукотять	1320
Прощай Україно	1321
Українським жінкам-політв'язням	1321

Тереля Йосип:

Слово поета. Кн. X	1216
Аллі Горській	1217
Різдво. Кн. XII	1482
Грата	1482
Прийду додому	1483
Коні	1483
Неначе й світу	1484
Окупація	1484

В. З МІЖНАРОДНЬОГО ФРОНТУ**(З матеріалів Конгресу АП АБН)**

Караванський Святослав: АБН і політико-психологічна війна. Кн. IX	1056
Р.О.: Конгрес ПАБНА в США. Кн. IX	1061
— Привітання від Високопреосвященного Архієпископа Константина на Конгрес ПАБНА. Кн. IX	1069
— Заява АФ АБН (З нагоди 40-річчя закінчення Другої Світової війни). Кн. IX	1069
— За визволення народів — резолюції Конгресу АФ АБН (18-19.5.1985 р.). Кн. IX	1071
— За правильний зміст. Кн. IX	1075
Степаняк Дарія: Українки на фронті боротьби в Африці. Кн. XII	1454
Харкевич М., д-р: Відбулась XVIII Конференція ВАКЛ. Кн. XII	1449
— Протиросійський фронт ВАКЛ (Комунікат Прессбюро АБН). Кн. XII	1447
— Р. Реган солідаризується. Кн. XII	1459
— Привіти Конгресові ПАБНА. Кн. XII	1459
— У велике Тисячоліття. Кн. XII	1460
— Законодавча резолюція. Кн. XII	1462
— Відповідь на знеславлення. Кн. XII	1464

Г. ІСТОРІЯ, НАУКА, КУЛЬТУРА

Борис Михайло: УПА на землях Ярославщини і Засяння. Кн. X	1228
Гой Петро, проф.: Українсько-московські взаємовідносини під час підготовки нової війни з Польщею (кінець 1650 р. до Білоцерківської угоди). Друковано: кн. I (стор. 89), кн. III (стор. 350), кн. IV (стор. 470), кн. V (стор. 620), кн. VI (стор. 726).	
Єржабкова Б., д-р: Бібліографія наукових праць О. Кульчицького. Друковано: кн. V (стор. 612), кн. VI (стор. 735).	

З.Ю.: Від Редакції (Анти — Крамар Євген). Кн. III	369
Караванський Святослав: До проблем українського правопису. Кн. IX	1129
Косик Володимир, д-р: Втрати України під час Другої світової війни. Кн. V	585
Косик Володимир, д-р: Український національний рух опору (1941-1944 рр.). Кн. VIII	973
Крамар Євген: Анти. Друковано: кн. I (стор. 73), кн. II (стор. 238), кн. III (стор. 361). Куцюк-Кочинський Кирило: Тимошеве поле. Кн. VI	741
Мацьків Т., проф.: Декілька заваг до одної дисертації про українську проблему в Польщі. Кн. X	1242
Мельник Микола: Omne regnum in se ipsum divisum dilabitur. Друковано: кн. VII (стор. 857), кн. VIII (стор. 987), кн. IX (стор. 1119). Назиревич Ярослав: До 40-річчя з дня народження Павла Лопати. Кн. X	1255
Одарченко Петро: Т.Г. Шевченко і українська народня пісня. Друковано: кн. II (стор. 228), кн. III (стор. 337). Соколишин Олександр, д-р: Видавання творчости О.Ю. Федьковича. Кн. V	596
Стебельський Богдан, д-р: «Україна — БАМ». Кн. V	620
Турцевич Арсен: Слово на З'їзді українців Скандинавії. Кн. VII	812
Чупак Степан: Християнство в житті українського народу. Кн. VII	807
Шанковський Лев: Ініціативний Комітет для створення УГВР. Друковано: кн. VII (стор. 840), кн. VIII (стор. 967), кн. IX (стор. 1096)	

Г. ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ПАНОРАМА

Керч Оксана: Зустрічі з поезією. Кн. VII	871
---	-----

Д. З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТИ НАШИХ ПИСЬМЕННИКІВ І ПОЕТІВ

а) Повісті, оповідання, новелі, спогади

Бородач В.: Михайло Гікавський добився 90 років. Кн. I	109
Володимир Р.: В пору передсвітанкову. Кн. V	578
Гоголь Олександра: Спогади про остарбайтерів. Кн. XII	1508
Давидович-Антоненко, Борис: Розповідь про отамана Зеленого і «Трипільську трагедію». Кн. X	1220
Донська-Гренджа Зірка: Похорон Василя Гренджі-Донського. Кн. I	99
Караванський Святослав: Батерія сміху. Кн. X	2226
Макар Володимир: Мовою документів (У 50-річчя Берези Картузької). Кн. VI	759
Мащак Володимир: Маловідома педагогічна школа у Львові. Кн. VI	749
Музичка Іван, д-р, о.: З Ріміні до Риму. Кн. XII	1492
Фостун С.М., д-р: Легенда мандрує по Україні. Кн. V	573
Цебрій Григорій: Від Майданку до Берген-Бельзен. Кн. VIII	999

б) Поезії, поеми

Бабовал Роман:	
Байдужість. Кн. X	1218
Чужинець	1218
Вікно	1218
Сонце	1219
Святість	1219
Самота	1219
Буряківець Юрій:	
Гордість. Кн. III	336
Верес Микола:	
Борцям-Героям. Кн. V	517
Вільшенко Я.:	
На втечі. Кн. I	4
На могилах героїв. Кн. V	515
В.А.В.:	
Ти вічний є серед живих. Кн. III	260
Hi!	261
Ганушевський Мирон:	
Коли в Україні березнева зима. Кн. IV	467
Караванський Святослав:	
Поезія і ми. Кн. XI	1386
Зміст наукової розвідки про Шевченка, викладений віршем	1387
Кізко Петро:	
Мені так радісно. Кн. II	227
Когут Зоя:	
Він відійшов. Кн. IX	1027
Патріярхові	1029
Курах Михайло:	
Тим, що впали. Кн. V	572
Курдидик Ярослав:	
Бойова соборність. Кн. III	335
Лепкий Богдан:	
Молимося до вас. . . Кн. V	571
Маланюк Євген:	
Собор. Кн. II	225
Мальцівський Василь:	
Жінки. Кн. X	1214
Жайворонок	1215
Мурович Лариса:	
Героїням УПА. Кн. V	516
Орлик Ярослав:	
Молитва до Патріярха. Кн. XI	1305
Пачовський Василь:	
Огні мести. Кн. V	570
Гімн безсмертної батави	570
Полтава Леонід:	

Моя Україна. Кн. II	226
Полтава Леонід:	
Антологія Білоруської поезії. Друковано: кн. X (стор. 1198), кн. XI (стор. 1374), Кн. XII (стор. 1485).	
Прийма Василь, о.:	
«Сидячи на санях». Кн. IV	466
Стефанишин Богдан:	
Вмер батько Церкви та народу. Кн. III	331
Вмер батько Церкви та народу. Кн. IX	1029
Терлецька Ольга:	
Героям в Україні. Кн. V	518
Українка Леся:	
На роковини Шевченка. Кн. III	334
Фаринич Мотря:	
Він знав, він стояв, він жив! Кн. IX	1028
Франко Іван:	
Тарасові Шевченкові. Кн. III	333
Чупринка Грицько:	
З нами. Кн. I	3
Шевченко Т.Г.:	
Бували війни і військові свари. Кн. III	332
Ящун Василь:	
Блаженнішому Патріярхові Йосифові. Кн. IX	1030

Е. ОГЛЯДИ І КРИТИКА

Боковський Валентин: Деякі особливості поезії Яра Славутича. Кн. I	112
Боковський Валентин: «Невольницькі плачі». Кн. II	250
Боковський Валентин: «Терновий вінець України». Кн. VI	766
Витвицький Василь: Детальний нарис життя і творчості С. Людкевича. Кн. IX	1136
Гайвас Ярослав: Вагомий голос з України (Грані культури). Кн. IX	1134
Гладилович А.: Незвичайний успіх роману Ірини Сенік «Мазепа, князь України». Кн. V	630
Гой Петро, проф.: Дахау 1933-1945-1984. Кн. IV	494
Жила Володимир: Помітний здобуток нашої історичної думки. Кн. V	625
Жила Володимир: Збірка, що будить думки. Кн. VII	875
Жила Володимир: Вдалий твір. Кн. VIII	1017
Керч Оксана: «Невольницькі плачі» Зиновія Красівського. Кн. IX	1142
Керч Оксана: Вклад у віршознавства — «Фоніка» І. Качуровського. Кн. XI	1402
Климовський Ярослав: Сонце і грати. (Поезії В. Янева). Кн. III	373
Коменчук Ярослав: Українська публіцистика в оцінці критики. Кн. X	1261
Кухар Роман: Найдавніший епос Античної літератури. Кн. I	118
Кухар Роман: Поетична збірка присвячена Патріяхові Йосифові. Кн. IV	485
Кухар Роман: Нова бібліографічна праця. Кн. V	629
Кухар Роман: Анатомія злочинств московсько-советської імперії.	

Кн. VII	881
Кухар Роман: Книжка-документ, що спростовує ворожі інтриги.	
Кн. VII	883
Кухар Роман: Пропам'ятні листки на відхід Патріярха. Кн. IX	1144
Лоза Михайло: Андрій Первозванний. Кн. IV	489
Мошинський Володимир: Анотації до рецензії К. Крупського на книжку Генрі Троята «Життя Гоголя». Друковано: кн. X (стор. 1271), кн. XI (стор. 1391), кн. XII (стор. 1522)	
Одарченко Петро: Фототипічне видання Альманаху «Перший Вінок».	
Кн. VIII	1011
О.П.: Як сучасна советська цензура спотворила оповідання Олени Пчілки.	
Кн. XI	1399
Радіон Степан: Україніка Конгресіяна. Кн. I	120
Радіон Степан: Історії предтечі НТШ нема. Кн. I	124
Радіон Степан: Батьківщина понад усе. Кн. VIII	1014
Соколович О.: A pocketbook Guide to Ukraine and Ukrainians. Кн. VIII	877
С.К.: 65-річчя Володимира Жили. Кн. IV	500
С.Б.: Безсоромна фальсифікація історії «Нового Русского Слова».	
Кн. V	631
Ш.С.: Міжнародний комунізм, чи звичайний російський імперіялізм.	
Кн. VII	884
— Під синьо-жовтим прапором у Лос-Анджелес. Кн. I	116
— Перший науковий з'їзд українських лікарів. Кн. I	121
— Нове видання Дому Науки. Кн. I	126
— Справлення помилки. Кн. I	127
— Конференція Європейської Ради Свободи. Кн. II	253
— Нова ілюстрована історія українського поселення в Канаді. Кн. VII	887
— З побажаннями успіхів у дальшій праці. Кн. IX	1139
— Комісія Захисту Громадських Прав КУК. Кн. IX	1141

С. РІЗНИ

Караванський Святослав: Батерія сміху. Кн. XI	1388
— Редакційні Свят-побажання. Кн. I	5
— Пожертви на ФОУ (список 24) В. Брит. Кн. II	255
— Пожертви на пресовий фонд «Визвольного Шляху». Друковано: кн. III (стор. 379), кн. VII (стор. 891), кн. IX (стор. 1147).	
— Пожертви на музей ім. С. Бандери. Кн. III	380
— Пожертви на дальшу розбудову УВС. Кн. IX	1049
— Приєднали нових передплатників. Кн. IX	1149
— Заклик (до кол. політв'язнів нім. кадетів і тюрем). Кн. XI	1405
— Студії на УВУ в 1985 р. Кн. IV	509
— Новини з фонду ім. Л. Рихтицького. Кн. V	637
— УСКД: Сорокова річниця визв. з кадетів. Кн. V	639
— СУА: Літературні і наукові конкурси. Кн. V	640
— Бібліографія: Друковано: кн. III (стор. 383), кн. IV (стор. 510), кн. VII (стор. 894), кн. VIII (стор. 1022), кн. IX (стор. 1150).	
— Зміст журналу «Визвольний Шлях» за 1985 рік. Кн. XII	1527

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

Бойко Іван: Справа підпису Євгена Маланюка. Кн. V	635
Вербівець: Згадка. Кн. VII	889
Губка Борис: Пожертва на Фундацію Волі в США. Кн. V	636
Кріслатий Семен: Гратуляції. Кн. VII	889

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Гейфец Михайло: «В українській поезії тепер більшого нема» (Сл.п. Василь Стус). Кн. XI	1311
Дмитрів І.: Вислів признання і вдячності за співпрацю (похорон сл.п. Наталки Бандери). Кн. IV	503
Косик Володимир: Тяжко висловити почування з цієї нагоди. Кн. IV	504
Олеськів В.: Вона все житиме в нашій пам'яті. (Сл.п. Наталка Бандера-Куцан). Кн. V	633
Стецько Я.: «Батько провідна зірка мого життя» (Слово виголошене на похороні сл.п. Наталки Бандери-Куцан). Кн. IV	501
— Слово Наталки Бандери на суді. Кн. IV	505
— Сл. п. Михайло Олексійович Марченко. Кн. I	128
— Сл. п. Наталка Куцан-Бандера. Кн. III	381
— Сл. п. д-р Михайло Шевчук. Кн. X	1277
— Сл. п. Михайло Баняс-Грицько. Кн. X	1279
— Сл. п. Василь Стус. Кн. XI	1306
— Сл. п. Стефан Кубик. Кн. XI	1407
— Сл. п. проф. д-р Богдан Лончина. Кн. XII	1526

ЗАКІНЧУЮЧИ 38-ИЙ РІК ВИДАВАННЯ НАШОГО ЖУРНАЛА «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ», ЙОГО РЕДАКЦІЯ ПОЧУВАЄТЬСЯ ДО МИЛОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПОДЯКУВАТИ ВСІМ ШАНОВНИМ СПІВРОБІТНИКАМ ЗА ЇХ БЕЗКОРИСЛИВУ СПІВПРАЦЮ І ДУЖЕ ЦІННИЙ ВКЛАД У ЙОГО ЗМІСТ ТА РОЗБУДОВУ, А ТИМ САМИМ НА КОРИСТЬ ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. ВІРИМО, ЩО ТІСНА СПІВПРАЦЯ ПРОДОВЖУВАТИМЕТЬСЯ І В МАЙБУТНЬОМУ. ЩЕ РАЗ ДЯКУЄМО, І НА ВСЕ ДОБРЕ ДОРОГІ СПІВРОБІТНИКИ!

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Folksham Library & Book Supply
16a, Prospect Street,
GLENROY, Vic. 3046, Australia.

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., Canada M5V 2R3.*

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES
Rep. ARGENTINA.

США:

Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003,
U.S.A.

БЕЛЬГІЯ:

Mr. O. Kowal
72. Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive.
Harwood Heights, Ill. 60656.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Blvd St-Germain
75261 PARIS Cedex 06

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВИПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.